

Het dilemma van Wageningen; Stad der Bevrijding of Stad van de Vrijheid?

De viering van Bevrijdingsdag in Wageningen 1945-2009

Eindscriptie Onderzoeksmaster Geschiedenis
Universiteit van Amsterdam

Contactgegevens

Laurie Slegtenhorst 0517933
Ms. Oslofjordweg 209
1033 SL Amsterdam
Telefoonnummer: 06-45040340
E-mail: Laurie.Slegtenhorst@student.uva.nl
Studentennummer: 0517933
04-08-2010
Begeleider: Dr. J. Withuis
Tweede lezer: Prof. Dr. H. Amersfoort

Universiteit van Amsterdam
Faculteit Geesteswetenschappen

Foto: Bevrijdingsdefilé 2010

Bron foto: Comité 4 en 5 mei Wageningen,

<http://www.4en5meiwageningen.nl/Fotos/index.php?id=678>

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Van lokaal volksfeest tot de Nationale Bevrijdingsherdenking	2
De collectieve Nederlandse oorlogsherinnering	3
Erkenning van de oorlogstrauma's	6
Nederlandse veteranen en het veteranenbeleid	7
Historiografisch kader; Nederlandse Veteranen en veteranenbeleid	10
Historiografisch kader; herdenken en 4 en 5 mei	11
Bronnen en hoofdstukindeling	12
2. Wageningen; Stad der Bevrijding	14
Eerste oorlogsherdenkingen	14
Generaal Foulkes: ereburger van Wageningen	16
Wageningen als nationale bevrijdingsstad	17
Het Nationale Bevrijdingsmonument in Wageningen	18
De eerste Nationale Bevrijdingsdag 1955	20
Aandacht voor de Nederlandse militairen op 4 en 5 mei	21
Nationale aandacht voor Wageningen in de vorm van een militair defilé	22
De redding van Hotel de Wereld	25
De nationale herdenking van de bevrijding 1975	28
Het Wageningse ereburgerschap voor prins Bernhard	31
Prins Bernhard en de Lockheed-affaire (1976)	33
3. De 'professionalisering' van Bevrijdingsdag	36
Het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties Wageningen 1980	37
Wie wordt herdacht tijdens de herdenking van de capitulaties?	39
De Nederlandse militairen op de voorgrond	41
Oorlog of vrede?	44
Het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het veteranendefilé	47
De Tweede Wereldoorlogveteranen krijgen voorrang	49
Erkenning voor de veteraan	49

4. Militaire en civiele Bevrijdingsdag	51
Bevrijdingsfestivals 1990: Vrede als hoofdthema van 5 mei	51
De veteranennota van 1990	53
Uitbreiding van het veteranendefilé?	54
De krijgsmacht staat voorop in de Bevrijdingsherdenkingen	55
Militair of civiel?	56
Ontwikkelingshulpverleners in een militair defilé?	58
De vijftigste herdenking aan de Tweede Wereldoorlog	59
1996: nieuwe opzet van de herdenking van de capitulaties	61
Toelating van veteranen na 1945 in het veteranendefilé	63
Het nieuwe veteranendefilé in 1996	65
Duitse betrokkenheid bij Bevrijdingsdag in Wageningen	66
5. Veteranendefilé, Vrijheidsdefilé, Bevrijdingsdefilé	70
Het jubileumjaar 2000	70
De invoering van de Nederlandse Veteranendag	71
Het laatste saluut van prins Bernhard	75
Van veteranendefilé naar vrijheidsdefilé	77
Van vrijheidsdefilé naar Bevrijdingsdefilé	82
Veteranenprotesten	83
Wageningen als ‘Stad der Bevrijding’ en <i>City of Life Sciences</i>	85
6. Conclusie	88
Aandacht voor de veteraan	88
Militaire of civiele Bevrijdingsdag?	90
7. Bronnen- en Literatuurlijst	93
8. Dankwoord	99

Inleiding

‘Wageningen, maar ook Roermond en Dalen, zijn van grote waarde voor de veteranen. Daar wordt veel voor de veteranen gedaan, maar vooral is er het gevoel dat het een plaats en dag van de veteraan zelf is. Onze dag!’¹ Deze uitspraak, enkele jaren geleden, van oud-Indiëgangster Jaap van Ommen laat zien welke betekenis Wageningen heeft voor de veteranen.

Sinds op 5 mei 1988 in deze Gelderse plaats door prins Bernhard een veteranendefilé werd afgenomen, was Wageningen de stad geworden waar oud-verzetslieden, Nederlandse Tweede Wereldoorlogveteranen, krijgsmacht en samenleving elkaar ontmoetten op Bevrijdingsdag. Door de herdenking van de capitulaties en het veteranendefilé in Wageningen, georganiseerd door het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties Wageningen (1980 NCHC), werd de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen een nationaal begrip. Deze herdenking is het onderwerp van deze scriptie.

In de zomer van 2009 groeide de publicitaire aandacht voor het defilé in Wageningen.² Dit werd vooral veroorzaakt door de postume brief van prins Bernhard, die op 1 december 2004 overleed, waarin hij de wens te kennen gaf dat het defilé zou worden vervangen door de Nederlandse Veteranendag op 29 juni, zijn verjaardag, in plaats van dat het defilé in Wageningen in afgeslankte vorm zou worden voortgezet.

Na het laatste veteranendefilé in 2005 (afgenomen door kroonprins Willem-Alexander) hadden het Comité 4 en 5 mei Wageningen en het NCHC moeite om tot ieders tevredenheid het defilé in een andere opzet te organiseren. Er waren spanningen met het ministerie van Defensie dat vanaf 2005 de Nederlandse Veteranendag organiseerde en met jonge veteranen (veteranen vanaf de Unifil-missie in Libanon) die niet meer mee mochten lopen in het nieuwe vrijheidsdefilé dat vanaf 2006 werd georganiseerd in Wageningen.

Deze conflicten en spanningen leidden tussen 2005 en 2009 tot veranderingen in de opzet van het defilé. In deze korte periode waren er drie verschillende defilés; het veteranendefilé in 2005, het vrijheidsdefilé in 2006 t/m 2008 en het bevrijdingsdefilé in 2009. De verschillende namen laten zien dat de opzet van de defilés steeds veranderde. Er moest steeds rekening worden gehouden met verschillende kwesties en er moesten keuzes worden gemaakt.

¹ Brief van Jaap van Ommen, De Meern aan de gemeenteraad van Wageningen, 25 augustus 2005, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00722. Deze uitspraak werd gedaan door de oud-Indiëgangster Jaap van Ommen uit protest tegen de uitsluiting van de Indiëgangsters in het Bevrijdingsdefilé in 2009 in Wageningen.

² Prins Bernhard wenst geen afgeslankt defilé’, *De Gelderlander* (6 juli 2009). Beschikbaar op: <http://www.gelderlander.nl/voorpagina/5204344/Prins-Bernhard-wenste-geen-afgeslankt-defile.ece>

Zo speelde de vraag welke veteranen mee mochten lopen. Alleen oud-verzetslieden en de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog of ook veteranen van na 1945?

En welke boodschap moest het defilé uitdragen? Moest het een puur militair defilé zijn of moesten aspecten als ‘vrede en vrijheid’ ook belicht worden in deze parade door civiele medewerkers te betrekken in het defilé?

En wat voor karakter moest de stad Wageningen tijdens Bevrijdingsdag uitstralen? Moest Wageningen de ‘Stad der Bevrijding’ zijn of ‘stad van de vrijheid’ en *City of Life Sciences* als verwijzing naar de Landbouwuniversiteit die gespecialiseerd is in ontwikkelingsstudies? Met andere woorden: wilde Wageningen vooral geassocieerd worden met veteranen en militaire defilés of moest men Wageningen vooral in verband brengen met crisismanagement, ontwikkelingshulp en het streven naar de wereldvrede?

Deze kwesties speelden ook al aan het einde van de twintigste eeuw. Ze hangen samen met het ontstaan van een Nederlands ‘veteranenbeleid’ belichaamd door de invoering van de Veteranennota van 1990. Daarnaast beïnvloedden de veranderingen, eind jaren tachtig, in de opzet van de Nationale 4 en 5 mei viering in Nederland de herdenking en het defilé in Wageningen. In deze scriptie worden deze ontwikkelingen en veranderingen bestudeerd vanuit het Wageningse perspectief. In hoeverre wordt het beeld van de stad Wageningen tijdens de viering van Bevrijdingsdag op 5 mei bepaald door de herdenking van de capitulaties en het defilé?

Van lokaal volksfeest tot de Nationale Bevrijdingsherdenking

Nederland is officieel bevrijd op 5 mei 1945 in Wageningen. In Wageningen werd deze gebeurtenis vervolgens elk jaar na de oorlog herdacht bij Hotel de Wereld en het Nationaal Bevrijdingsmonument (1951). Deze viering gaf aanleiding tot het ontstaan van twee tradities in 1948; het ontsteken van het Bevrijdingsvuur en het Capitulatieschaaktoernooi.

Ondanks deze grote aandacht voor de viering van de bevrijding in Wageningen, die in contrast stond tot een gebrek aan aandacht nationaal voor 5 mei, werd pas in 1955 de eerste nationale viering in Wageningen gehouden met de organisatie van het krijgsmachtdefilé en de aanwezigheid van de Oranjes. Dit defilé werd in de jubileumjaren 1960, 1965, 1970 herhaald, maar niet in Wageningen. De viering van de bevrijding had in Wageningen weinig nationale betekenis. Tot 1975 was de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen vooral een lokale aangelegenheid.

Dit veranderde met de oprichting in 1980 van het Nationaal Comité Herdenking Capitulatie(s) Wageningen dat jaarlijks de Duitse capitulatie herdacht en vanaf 1982 ook die

van de Japanse capitulatie. In 1988 werd deze herdenking uitgebreid met het veteranendefilé voor alle Tweede Wereldoorlogveteranen en oud-verzetslieden. Het was deze combinatie van herdenking en defilé die de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen een nationale uitstraling gaven.

De collectieve Nederlandse oorlogsherinnering

Er is tussen 1945 en 1988 veel veranderd in de omgang met de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Het grote enthousiasme waarmee de Tweede Wereldoorlogveteranen en oud-verzetslieden tijdens het eerste defilé in Wageningen in 1988 werden begroet, is niet te vergelijken met de geringe aandacht die er vlak na de Tweede Wereldoorlog was voor deze groep. Veel oorlogsslachtoffers typeerden het ontvangst in Nederland als een 'koude douche', zoals Martin Bossenbroek schrijft in zijn boek *De meelstreep*.³ Er was veel 'bureaucratisch onbegrip' en 'burgerlijke traagheid'.⁴

Ook aan de viering van Bevrijdingsdag werd weinig aandacht geschonken vanuit de regering. Er werd gediscussieerd of Bevrijdingsdag moest worden gevierd, op welke dag en of het een nationale feestdag en vrije dag moest zijn. De wederopbouw werd na 1945 belangrijker gevonden dan de viering van de bevrijding. Het zou tot 1990 duren, voordat Bevrijdingsdag officieel een nationale feestdag werd.⁵

Dit betekende niet dat er totaal geen aandacht was voor herinnering aan de oorlog. Overal in het land werden direct na 1945 initiatieven genomen om monumenten op te richten voor de oorlogsslachtoffers.⁶ Deze golf van gedenktekens werd enigszins beperkt door de instelling van de Nationale Monumenten Commissie (NMC).⁷ De monumenten waren, volgens Frank van Vree, een manier voor de Nederlanders om de doden te herdenken. Voor de levende slachtoffers, zoals de kampoverlevenden, de verzetstrijders, de joodse slachtoffers en de veteranen onbrak deze aandacht zowel in de vorm van monumenten of herdenkingen als in psychische nazorg.⁸

³ Martin Bossenbroek, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001) 128.

⁴ Jolande Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk: Pim Boellaard (1903-2001), het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2008) 217.

⁵ Jolande Withuis, *Na het kamp. Vriendschap en politieke strijd* (Amsterdam 2005) 150.

⁶ Frank van Vree, *In de schaduw van Auschwitz. Herinnering, beelden, geschiedenis* (Groningen 1995) 28.

⁷ Elsbeth Locher-Scholten, 'Van Indonesische urn tot Indisch monument: Vijftig jaar Nederlandse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Azië', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 144 (1999) 192-222, aldaar 196.

⁸ Van Vree, *In de schaduw van Auschwitz*. 43.

Een verklaring hiervoor was volgens Jolande Withuis de voortzetting van de Tweede Wereldoorlog in de vorm van de politieke strijd tussen de communistische en niet-communistische oud-verzetslieden tijdens de Koude Oorlog.⁹ Deze strijd gaf een grote invulling aan de herinnering van de Tweede Wereldoorlog en verdrong het oorlogs- en kampverleden van de oud-verzetslieden. Op het moment dat deze ideologische strijd wegviel kwamen pas de oorlogstrauma's naar boven.¹⁰ Daarnaast was er na 1945 geen ruimte in de Nederlandse samenleving om openlijk over oorlogstrauma's te praten of hulp hiervoor te vinden. De woorden 'trauma' en 'erkenning' bestonden simpelweg niet in Nederland. Er heerste vooral een sfeer van hard werken en niet zeuren.¹¹

De geringe aandacht die er na 1945 was voor de Nederlandse veteranen en oud-verzetslieden was ook het gevolg van de vorming van de collectieve Nederlandse oorlogsherinnering op 4 en 5 mei. Vlak na de oorlog werden bij het tijdelijk Nationaal Monument op de Dam alle oorlogsslachtoffers herdacht die in de periode 1940-1945 waren gevallen. Er werd geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende slachtoffergroepen, zoals politieke of etnische slachtoffers, die tijdens de Tweede Wereldoorlog waren ontstaan. Dit laatste maakte de constructie van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog zo ingewikkeld. In tegenstelling tot de Eerste Wereldoorlog was er niet één duidelijke groep oorlogsslachtoffers (de soldaten) gevallen. Na 1918 werden deze gesneuvelden soldaten in alle betrokken landen herdacht door de oprichting van begraafplaatsen en monumenten met hun namen daarop; in landen zoals Frankrijk en België ontstond na 1918 een uitgebreide 'milieu des memoires' en in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten veteranendagen op 11 november.¹²

Dit was na 1945 veel problematischer. Er waren geen duidelijke winnaars of verliezers. Een zaak was duidelijk en dat was dat Duitsland de schuldige was van de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolging. Maar er waren veel betrokken landen die een 'multiple role' hadden, zoals Richard Ned Lebow dat noemt in de bundel *The politics of memory in postwar Europe*, waarin de landen zowel verliezer, bezet land, collaborateur, verzetstrijder en overwinnaar waren.¹³ Daarnaast waren er ook meerdere slachtoffergroepen uit alle lagen van de bevolking. Het ging niet meer alleen om militairen, maar ook om verzetsstrijders,

⁹ Withuis, *Na het kamp*, 418.

¹⁰ *Ibidem*, 419.

¹¹ Jolande Withuis, *Erkenning. Van oorlogstrauma naar klaagcultuur* (Amsterdam 2002) 29-30.

¹² Pieter Lagrou, *The legacy of nazi occupation. Patriotic memory and national recovery in Western Europe 1945-1965* (Cambridge 2000) 3.

¹³ Richard Ned Lebow, 'The memory of politics in postwar Europe', in: Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner en Claudio Fogu ed., *The politics of memory in postwar Europe* (Durham 2006) 1-40, aldaar 18-19.

tewerkgestelden en politieke en etnische slachtoffers. In het geval van Nederland kwamen hierbij ook de slachtoffers die waren gevallen in de Nederlandse kolonie tijdens en na de Tweede Wereldoorlog in de Pacific.

Al deze slachtoffers moesten een plek krijgen in de Nederlandse oorlogsherinnering. In de vroege oorlogsherinnering werden deze slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog allemaal herdacht op 4 mei bij het Nationale Monument op de Dam. Al deze slachtoffers moesten zoveel mogelijk in het nationale eenheidskader geplaatst worden, er mocht geen onderscheid worden gemaakt. Dit nationale eenheidskader kan ook als één van de redenen worden gegeven waarom er zo weinig aandacht was voor de veteranen na 1945, want alleen de oorlogsslachtoffers en niet de levende strijders werden herdacht en binnen deze groep werd er bij de nationale herdenking geen onderscheid gemaakt tussen militaire of civiele slachtoffers, iedereen moest op dezelfde manier worden herdacht. Toch werd er in dit eenheidskader wel een uitzondering gemaakt voor het verzet; het monument op de Dam werd het symbool van alle oorlogsslachtoffers en van het verzet.¹⁴ Dit betekende echter niet dat individuele verzetslieden direct na de oorlog herdacht werden, het verzet bleef in de vroege oorlogsherinnering een abstract begrip.¹⁵

Dit veranderde in de jaren zestig. De eerste verschuiving ontstond in 1961 tijdens de 4 meiherdenking op de Dam. Vanaf dat jaar werden niet meer alleen de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog herdacht. Deze slachtoffergroep werd nu uitgebreid met de oorlogsslachtoffers die na 1945 waren gesneuveld, zoals de slachtoffers van de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië (1945-1949), Nieuw-Guinea en de Korea-oorlog.

Een andere verschuiving in de collectieve oorlogsherinnering was dat er vanaf de jaren zestig meer aandacht kwam voor de Jodenvervolgung. Baanbrekend waren de Eichmann-processen (1961) in Israël en in Nederland het verschijnen van *Ondergang. De vervolgingen en verdelging van de het Nederlandse jodendom (1940-1945)* van Jacques Presser (1965). Het proces en de publicatie hadden als gevolg dat een groter publiek geconfronteerd werd met het leed van de joodse slachtoffers en langzamerhand werden steeds meer monumenten opgericht voor deze groep.¹⁶

Vanaf deze periode gingen verschillende slachtoffergroepen (joden, homo's) zich onderscheiden uit het nationale slachtofferkader dat direct na de oorlog was gecreëerd en werd dit kader ook uitgebreid met alle oorlogsslachtoffers na 1945 waar vooral de

¹⁴ Lagrou, *The legacy of nazi occupation*, 293.

¹⁵ Van Vree, *In de schaduw van Auschwitz*, 65, 69.

¹⁶ *Ibidem*, 99, 102.

Nederlandse militairen onder vielen.¹⁷ Deze uitbreiding en het expliciet benoemen van de slachtoffergroepen vanaf de jaren zeventig hadden een grote invloed op de emancipatie van de Nederlandse veteranen die vanaf de jaren tachtig ook aandacht gingen eisen als specifieke groep, als een vorm van ‘wij ook’.¹⁸

Erkenning van de oorlogstrauma's

De aandacht voor de oud-verzetslieden en veteranen ging toenemen toen het ‘oorlogswelzijnsbeleid’ in Nederland ontstond.¹⁹ De opkomst van het ‘oorlogswelzijnsbeleid’ begon toen de strijd in de jaren zeventig tussen de communisten en niet-communisten in de Koude Oorlog bekoelde en de CPN en het ‘linkse’ verzet in Nederland werden geaccepteerd.²⁰ Dit proces kwam opgang door de documentaire *Begrijp je nu waarom ik huil* (1969) van Louis van Gasteren, waardoor er meer kennis kwam over het KZ-syndroom (gebaseerd op het proefschrift van J. Bastiaans) en het gezamenlijk protest van de communistische en niet-communistische oud-verzetslieden en de joodse oorlogsslachtoffers tegen de plannen van de regering Van Agt om de Drie van Breda in 1972 vrij te laten. Voor het eerst werden psychische klachten ingezet in het parlement, waardoor in deze periode aan het licht kwam dat veel oorlogsslachtoffers nog steeds de last van een oorlogstrauma droegen.²¹ De eerste resultaten van het ‘oorlogswelzijnsbeleid’ waren de opening van Centrum '45 (1973), de invoering van de Wet Uitkeringen Vervolgingslachtoffers 1940-1945 (WUV) en het ontstaan van de Informatie-en Coördinatieorgaan Dienstverlening Oorlogsgetroffenen (1979).²² De erkenning voor psychische gevolgen van de oorlog won steeds meer terrein.²³

De psychologisering die in de jaren zeventig werd ingezet zorgde voor een mentale omslag in de samenleving waarin het geen taboe meer was om over psychische problemen te praten of hulp te zoeken.²⁴ Dit leidde ertoe dat ook andere groepen zich gingen melden als (oorlogs)slachtoffer en erkenning vroegen voor hun leed zoals de tweede generatie oorlogsslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog²⁵, en de Nederlandse veteranen.

¹⁷ Julika Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei. Herinnering aan en herdenking van de Tweede Wereldoorlog. Een overzicht van de betekenis van de vormgeving aan 4 en 5 mei’, *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Zesde Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (1995) 87-122, aldaar 110.

¹⁸ Withuis, *Erkenning*, 63.

¹⁹ Withuis, *Na het kamp*, 419.

²⁰ Ibidem, 420.

²¹ Ibidem, 419.

²² Withuis, *Erkenning*, 43.

²³ Withuis, *Na het kamp*, 420.

²⁴ Withuis, *Erkenning*, 77

²⁵ Ibidem, 63, 64.

De roep om erkenning van de verschillende oorlogsslachtoffers en dit sociaalpsychologische kader om de Nederlandse oorlogsherinnering in te plaatsen zijn vooral van belang voor dit onderzoek. In dit onderzoek wordt gekeken in hoeverre de oud-verzetslieden, Tweede Wereldoorlogveteranen en veteranen van na 1945 in de jaren tachtig erkenning vonden voor hun daden in Wageningen door middel van het defilé. Het sociaalpsychologische kader voor de Tweede Wereldoorlog is te verbinden met de manier waarop de Nederlandse veteranen en militairen na 1945 erkenning vonden vanuit de Nederlandse politiek en samenleving door middel van nazorg, herdenkingen en veteranendagen en in het bijzonder de herdenking van de capitulaties in Wageningen.

Nederlandse veteranen en veteranenbeleid

Het nieuwe inzicht in psychische gevolgen van een oorlog had als gevolg dat veel veteranen werden gediagnosticeerd met het Posttraumatische stressstoornis (PTSS), een ziekte die in 1980 officieel opgenomen werd in het *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*.²⁶ Ook werd het een belangrijk punt in de veteranennota van 1990.

Deze omslag was in Nederland vooral ontstaan na de Unifil-missie (1979-1985) in Libanon. Tijdens de missie was de zorg voor de militairen al beter georganiseerd door de instelling van de Sociale Coördinatorcommissie (1979), een samenwerkingsverband op medisch, psychisch, geestelijk en sociaal terrein ingesteld om de militairen tijdens de missie zo goed mogelijk te begeleiden en op te vangen.²⁷ Daarnaast was er meer voorlichting voor de militairen over nazorg die zij eventueel konden krijgen. Uit onderzoek was gebleken dat één op de vijf Libanonveteranen in meer of mindere mate na de missie last kreeg van psychische of psyscho-somatische klachten en ongeveer vijf procent kreeg PTSS.²⁸ Deze cijfers kwamen ongeveer overeen met de klachten die de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, Nederlands-Indië, Korea en Nieuw-Guinea hadden.²⁹ Eind jaren tachtig waren er al meer dan 145 Libanon-veteranen in behandeling. De Libanon-missie zorgde ervoor dat het vraagstuk van de nazorg voor de militairen en veteranen weer op de agenda werd gezet.³⁰

Volgens Elands was de betere zorg die de Libanon-veteranen kregen één van de redenen waarom de Indiëgangers, als ‘wij ook’, in de jaren tachtig grote kritiek leverden op

²⁶ Ibidem, 216.

²⁷ Ben Schoenmaker, Herman Roozenbeek ed., *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004) 453.

²⁸ Schoenmaker, *Vredesmacht in Libanon*, 454.

²⁹ Klep en R. van Gils ed., *Van Korea tot Kosovo. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag 2000), 141-142.

³⁰ Schoenmaker, *Vredesmacht in Libanon*, 480.

het gebrek aan nazorg na hun missie in de voormalige kolonie.³¹ Deze geringe aandacht voor de Indiëgangsters kan verklaard worden, omdat de dekolonisatiestrijd in Nederland gezien werd als een ‘foute’ oorlog. De verhalen over militaire excessen en uitpattingen van geweld van Nederlandse kant en het omstreden karakter van de oorlog die, vooral in communistisch, socialistische en streng-christelijke kringen, werd gezien als een ‘koloniale herveroveringsoorlog’ zorgde voor een ‘dekolonisiatetrauma’ in Nederland, waardoor de strijd in Nederlands-Indië een taboe werd.³²

Volgens de Amerikaanse socioloog W.J. Scott, die een vergelijkend onderzoek heeft gedaan naar de nawerking van de veteranen uit de Vietnamoorlog en de Algerije-oorlog, is het bepalend voor het verwerkingsproces van de militairen of de oorlog een positief of negatief beeld heeft in de samenleving. Deze theorie kan ook worden toegepast op Nederland als er een vergelijking wordt gemaakt in de reactie vanuit de samenleving op de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en de Indiëgangsters, want ondanks de moeizame opvang en het uitblijven van nazorg voor de oud-strijders en slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, bestond er in Nederland een positief beeld over de Tweede Wereldoorlog en zijn veteranen en werd er ook veel aandacht besteed aan de oorlogsherinnering in de vorm van monumenten.³³ De Nederlanders zagen zichzelf als het slachtoffer van de brute Duitse overval, maar zij hadden de overvallers na vijf jaar bezetting op eigen kracht verslagen en de vrijheid in Nederland hersteld.³⁴ Dit positieve beeld kon enige soelaas bieden voor de getraumatiseerden om het oorlogsverleden te verwerken.³⁵ Dit stond in schril contrast met het beeld van ‘koloniale herveroveringsoorlog’, die na 1945 in Nederlands-Indië werd gevoerd. De veteranen uit deze oorlog konden op geen enkele compassie rekenen vanuit de samenleving.

Het protest van de Indiëgangsters leidde eind jaren tachtig tot het ontstaan van het veteranenbeleid. Dit begon in 1989 met de oprichting van het Veteranenplatform en een jaar later kwam de ‘ware doorbraak’ door de instelling van de Veteranennota *Zorg voor veteranen in samenhang* van minister van Defensie A.L. ter Beek.³⁶ De Nederlandse veteraan werd vanaf dat moment eindelijk officieel erkend en het belangrijkste was dat ook zijn immateriële behoeftes, zoals psychosociale nazorg en maatschappelijke erkenning, van groot belang werd

³¹ Martin Elands, ‘Oudere veteranen en de roep om maatschappelijke erkenning’, *Militaire Spectator* 169 (2000-5) 219-231 aldaar, 227.

³² Elands, ‘Oudere veteranen’ 226-227.

³³ Withuis, *Na het kamp*, 414.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ W.J. Scott, *French veterans of the war in Algeria: a description and comparison with American veterans of the Vietnam war* (Baltimore 1993) 1.

³⁶ Elands, ‘Oudere veteranen’, 229.

geacht door de politiek.³⁷ Deze lijn werd in de jaren negentig in de politiek doorgezet met de uitbreiding van de toekenning van onderscheidingen, invoering van de Veteranenpas, het Veteranen Informatie Punt in het Delftse Legermuseum en het ontstaan van het Veteraneninstituut (2000) in Doorn.³⁸

Het veteranenbeleid was verbonden met de toenemende nationale erkenning voor de veteranen. Er was in Nederland na 1945 geen ‘militaire volksgeest’ of veteranentradities ontstaan zoals in de Verenigde Staten waar elk jaar op 11 november Veterans Day wordt gehouden.³⁹ Pieter Lagrou schrijft dan ook terecht dat: ‘The whole military panoply of medals and banners, parades and the laying of wreaths at the monuments to the unknown soldier, which had impregnated civilian rituals in Belgium and France was unfamiliar to the Dutch’.⁴⁰ Dit kan ook een verklaring zijn waarom de zorg van oud-verzetslieden en veteranen na de Tweede Wereldoorlog zo moeizaam verliep.⁴¹ Nederland had geen veteranenzorg of herdenkingstradities waar zij na de Tweede Wereldoorlog op voort konden bouwen zoals wel het geval was in de landen die betrokken waren geweest bij de Eerste Wereldoorlog.⁴²

Vanaf de jaren tachtig veranderde dit door de invoering van het Verzetsherdenkingskruis (1982) voor de oud-verzetslieden en nam het aantal nationale herdenkingen voor veteranen toe in Nederland. Deze Nationale herdenkingen gingen een steeds belangrijkere rol spelen in de samenleving om het nationale gevoel te benadrukken. Door de individualisering van de samenleving kwam er meer behoefte aan openbare nationale rituelen zoals de herdenking voor de Japanse capitulatie (1988) in Den Haag op 15 augustus, in Roermond voor de Indiëgangsters en Nieuw-Guinea-veteranen (1990) en de herdenking van de capitulaties (1980) en het veteranendefilé (1988) in Wageningen. Vooral het laatste evenement was uniek in Nederland, omdat daar voor het eerst een duidelijk samenhang zichtbaar was tussen de veteranen, oud-verzetslieden, de Nederlandse krijgsmacht en de samenleving.

Daarnaast kunnen de herdenking van de capitulaties en het daarbij horende veteranendefilé als een stap voorwaarts worden gezien in het veteranenbeleid en in de

³⁷ H.H. Vogelaar, drs. J.W. Reerds en prof. Dr. N.J.N. Schreuder, ‘De veteraan bestaat niet. Veteranen en traumabehandeling’, *Militaire Spectator* 169 (2000-5)254-265, aldaar 254.

³⁸ Elands, ‘Oudere veteranen’, 229.

³⁹ G.E. Algra, ‘Herdenken of eren: de onlosmakelijke band tussen veteranen en de gevallen’, *Carré*, 28 (2005-6) 30-33, aldaar 32.

⁴⁰ Lagrou, *The legacy of nazi occupation*, 66.

⁴¹ Annet Mooij, ‘De langste schaduw: het denken over psychische oorlogsgevolgen’, in: Conny Kristel ed., *Binnenkamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Besluitvorming* (Amsterdam 2002) 261-291, aldaar 287.

⁴² Tobias van Gent, *Het falen van de Nederlandse gewapende neutraliteit, september 1939- mei 1940* (Amsterdam 2009) 261, 262.

toegenomen erkenning die de veteranen kregen vanuit de Nederlandse samenleving met als resultaat dat in 2005 de eerste Nederlandse Veteranendag in Den Haag werd gehouden.⁴³

Historiografisch kader; Nederlandse Veteranen en veteranenbeleid

Op historisch gebied is de psychologisering van de samenleving een belangrijk thema geworden. Sleutelpublicatie hierin is *Erkenning. Van oorlogstrauma naar klaagcultuur* (2000) van Jolande Withuis, waarin een overzicht wordt gegeven hoe de termen trauma en erkenning ontstonden in de Nederlandse samenleving na 1945 en hoe de psychische zorg in Nederland voor oorlogsslachtoffers zich ontwikkelde van 1945 tot aan het einde van de twintigste eeuw.⁴⁴

Aan het begin van de 21ste eeuw ontstond er op het gebied van onderzoek veel interesse voor de verschillende Nederlandse missie na 1945. Er verschenen publicaties over de missies zoals *Afscheid van Nieuw-Guinea. Het Nederlands-Indonesisch conflict 1950-1962* (2003) onder redactie van Martin Elands en Alfred Staarman, *Van Korea tot Kosovo. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (2000) van C. Klep en R. van Gils, *Vechten, verbeelden en verwerken: Nederland en zijn Korea-veteranen* (2000) geredigeerd door Martin Elands en de *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (2004) van Ben Schoenmaker, Herman Roozenbeek. Daarnaast is er ook veel geschreven over de opkomst en de ontwikkeling van het Veteranenbeleid in Nederland.⁴⁵

Vanaf de jaren tachtig kwam er op militair-historisch en sociologisch gebied al meer aandacht voor de Indiëgangers toen deze veteranen opkwamen voor hun belangen.⁴⁶ Dit resulteerde in een aantal publicaties over de verwerking van de dekolonisatieoorlog zoals *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking* (1990) onder redactie van G. Teitler en J. Hoffenaar.⁴⁷ Ook Martin Elands, militair-historicus en medewerker van het

⁴³ In dit geval wordt onder erkenning verstaan: 'de waardering vanuit de maatschappij voor de inzet tijdens een uitzending': B. Hopman, 'Een eigen plaats in de geschiedenis: militaire en collectieve herdenkingen in Nederland', *Carré*, 26 ((2003) 4/5) 34-37, aldaar 37.

⁴⁴ Basispublicatie over de psychologisering in Nederland: Jolande Withuis, *Erkenning. Van oorlogstrauma naar klaagcultuur* (Amsterdam 2002).

⁴⁵ Artikelen in het themanummer van de *Militaire Spectator* (169, 5-2000) 'Veteranen toen en nu'. M. Elands, 'Oudere veteranen en de roep om maatschappelijke erkenning' 219-231. J.M.P. Weerts, 'Het Nederlandse veteranenbeleid in internationaal perspectief' 245-254.

⁴⁶ Drs. M. Elands en Drs. J.R. Schoeman, *Onderzoekswijzer. Inventarisatie onderzoek maatschappelijke erkenning veteranen*, *Veteraneninstituut Kennis-en onderzoekscentrum* (december 2009).

⁴⁷ Een andere belangrijke bijdrage is van Elsbeth Locher-Scholten, 'Van Indonesische urn tot Indisch monument: Vijftig jaar Nederlandse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Azië', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 144 (1999) 192-222, aldaar 196.

Veteraneninstituut, heeft veel gepubliceerd over de Indiëgangers en de opvang en emancipatie van deze veteranen in Nederland.⁴⁸

Deze publicaties laten zien dat vanaf de jaren negentig de aandacht voor de veteranen is toegenomen, een ontwikkeling die samenhangt met het veteranenbeleid. Ook dit onderzoek werpt weer een licht op de emancipatie van de veteranen in Nederland die werd vergroot door hun rol in de herdenking van de capitulaties in Wageningen.

Historiografisch kader; herdenken en 4 en 5 mei

Het onderwerp en de benadering van deze scriptie passen in het kader van de 'history of memory' - de geschiedschrijving van hoe bepaalde historische gebeurtenissen zijn herdacht en herinnerd.

Op dat gebied is voor de Nederlandse oorlogsherinnering de laatste jaren een aantal publicaties verschenen die in dit onderzoek worden gebruikt naast de hiervoor behandelde literatuur.

Een goed inhoudelijk overzicht over het ontstaan van 4 en 5 mei wordt gegeven in het artikel van Julika Vermolen over de ontwikkeling van 4 en 5 mei in Nederland tot de jaren negentig.⁴⁹ Deze geschiedenis van 4 en 5 mei is recentelijk uitgebreid door Maud van de Reijt door haar publicatie *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* (2008), waarin zij de ontwikkeling van 4 en 5 mei bestudeert tot de periode 2008 en de betrokkenheid van de Duitsers bij de lokale en Nationale Dodenherdenking in Nederland.⁵⁰ Verder wordt er in *Na het kamp* (2005) van Jolande Withuis, *The legacy of nazi occupation* (2000) van Pieter Lagrou en *De meelstreep* (2001) van Martin Bossenbroek, aandacht besteed hoe er in Nederland na de Tweede Wereldoorlog om werd gegaan met de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en aan de opvang van de oud-verzetslieden en oorlogsslachtoffers en de onderlinge omgang tussen deze groepen.⁵¹

⁴⁸ *Oost west, thuis best? De opvang vanuit Nederlands-Indië teruggekeerde militairen 1948-1951* (2004) en *Van strijd tot veteranenbeleid: het koninklijk Nederlands-Indisch leger 1941-2001* (2001). 'Oudere veteranen en de roep om maatschappelijke erkenning', in : *Militaire Spectator* 169 (2000-5) 219-230.

⁴⁹ Julika Vermolen, 'De vierde en de vijfde mei. Herinnering aan en herdenking van de Tweede Wereldoorlog. Een overzicht van de betekenis van de vormgeving aan 4 en 5 mei', *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Zesde Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (1995) 87-122.

⁵⁰ Maud van de Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte. De Duitse aanwezigheid bij de Nederlandse lokale dodenherdenking vanaf de jaren negentig als nieuwe fase in de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog (1945-2008)* (Masterscriptie, Universiteit van Amsterdam 2008).

⁵¹ Pieter Lagrou, *The legacy of nazi occupation. Patriotic memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965* (Cambridge 2000). Martin Bossenbroek, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001). Jolande Withuis, *Na het kamp. Vriendschap en politieke strijd* (Amsterdam 2005).

Over de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen is vanuit historisch perspectief weinig geschreven. M. Maas en B. Hopman noemen het defilé in Wageningen zijdeling als een bijdrage aan het erkenningsproces van de veteranen en oud-verzetslieden.⁵² In 2005 verscheen een herdenkingsboek over Wageningen en de zestigste viering van de Bevrijding.⁵³ De geschiedenis van Hotel de Wereld is in vogelvlucht belicht door Leo Klep.⁵⁴ Historicus Arno Bornebroek heeft in zijn biografie over Hans Teengs Gerritsen als enige vanuit historisch perspectief aandacht gegeven aan de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen.⁵⁵ Zijn onderzoek loopt tot de jaren tachtig en betreft vooral de bijdrage van Teengs Gerritsen in de oprichting van het NCHC en de herdenking van de capitulaties. Het veteranendefilé in Wageningen en de veranderingen die tot 2009 hebben plaatsgevonden in de opzet van de herdenking van de capitulaties worden niet door hem belicht.

In deze scriptie ligt juist op het ontstaan van het defilé en de veranderingen in deze parade tot 2009 de nadruk, omdat die laten zien welke rol de viering van 5 mei in Wageningen heeft gehad op het bevorderen van de maatschappelijke erkenning voor de Nederlandse veteranen en welke betekenis 5 mei had voor de beeldvorming van de stad.

Bronnen en hoofdstukindeling

Voor dit onderzoek heb ik gebruik kunnen maken van diverse archiefinstellingen. Op het secretariaat archief van de gemeente Wageningen kon ik documenten bestuderen over de viering van Bevrijding tot 1986. Daarnaast werd het mij mogelijk gemaakt door het NCHC en het 4 en 5 mei comité Wageningen om hun gesloten archief van 1987 tot 2009 te kunnen in zien. Voor aanvullende informatie heb ik ook gebruik gemaakt van het archief van oud-verzetsstrijder en het CPN-Kamerlid Joop Wolff op het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), het Archief van het Ministerie van Defensie en het Veteraneninstituut in Doorn.

De opbouw van deze scriptie is chronologisch. Het betoog volgt de veranderingen in de opzet van 4 en 5 mei en het ontstaan van het veteranenbeleid.

In hoofdstuk twee beschrijf ik op welke manier de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen zich ontwikkelde in de periode van 1945 tot 1980. Hierbij wordt er vooral ingegaan op de viering van 5 mei voor het ontstaan van de herdenking van de capitulaties en het lokale karakter dat deze viering in deze periode had.

⁵² M. Maas en B. Hopman, 'De betekenis van herdenken', in : *Militaire Spectator* (146, 5-2000) 265-275.

⁵³ *Wageningen herdenkt: 60 jaar vrijheid* (Dodewaard 2005).

⁵⁴ Leo Klep, *Hotel De Wereld, de geschiedenis van het 'huis eerste rang ter plaatse'* (Wageningen 2004).

⁵⁵ Arno Bornebroek, *De oorlog zit me op de hiel. Hans Teengs Gerritsen (1907-1990)* (Amsterdam 2010).

Het derde hoofdstuk belicht de professionalisering van de viering van 4 en 5 mei in de jaren tachtig en de nationale status die Wageningen krijgt door de oprichting van het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties en het ontstaan van het veteranendefilé.

In hoofdstuk vier besteed ik aandacht aan viering van 5 mei in de jaren negentig in Wageningen. In deze periode werden er voor het eerst Bevrijdingsfestivals georganiseerd en vonden er ook veranderingen plaats in de opzet van de herdenking van de capitulaties en het veteranendefilé.

Uiteindelijk komt in hoofdstuk vijf de 21ste eeuw aanbod en de veranderingen die in Wageningen plaatsvonden door de dood van prins Bernhard en de invoering van de Nederlandse Veteranendag.

2. Wageningen; Stad der Bevrijding

De Tweede Wereldoorlog had zijn sporen achtergelaten in Wageningen. Tot twee keer toe, aan het begin en einde van de oorlog, moesten de Wageningers worden geëvacueerd, omdat de stad veranderde in een oorlogstoneel.⁵⁶ De belangrijkste oorlogsgebeurtenis, die in Wageningen plaatsvond, was echter het tekenen van de Duitse capitulatie op 5 mei 1945 in Hotel de Wereld. Welke invloed heeft deze gebeurtenis gehad op de manier waarop de bevrijding van Nederland in Wageningen na 1945 werd herdacht en gevierd tot het ontstaan van de herdenking van de capitulaties in 1980? Werd Wageningen in de periode 1945-1980 de Bevrijdingsstad van Nederland? En in hoeverre kwam het tekenen van de Duitse capitulatie met daaraan verbonden het militaire aspect van de Tweede Wereldoorlog terug in de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen?

Eerste oorlogsherdenkingen

In de eerste zomer na de oorlog werd in Wageningen aandacht besteed aan de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en in het bijzonder aan de capitulatieonderhandelingen in Hotel de Wereld. Op 9 juli 1945 onthulde prins Bernhard een bronzen herdenkingsplaquette op Hotel de Wereld die was aangeboden door de Canadese generaal C. Foulkes. Deze generaal had de capitulatieonderhandelingen geleid in Nederland om de Duitse capitulatie, die op de Lüneburger Heide was getekend, voor alle bezette gebieden te bezegelen. Foulkes koos, vanwege de naam, voor Hotel 'The World'.⁵⁷

In dit hotel onderhandelde Foulkes op 5 mei 1945 met de Duitse generaal Blaskowitz die op deze dag akkoord ging met de capitulatievoorwaarden. Het capitulatieverdrag werd pas op 6 mei 1945 ondertekend in de aula van de Landbouwhogeschool, maar 5 mei 1945, de dag waarop Blaskowitz akkoord ging met de overgave, werd gezien als de datum van de Duitse capitulatie in Nederland. Deze gebeurtenis zorgde dat Hotel de Wereld een historisch icoon in de Nederlandse geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog werd. De plaquette op het hotel moest de herinnering hieraan behouden.

In Wageningen en in de rest van Nederland werd op 31 augustus 1945, de verjaardag van de toenmalige Koningin Wilhelmina, de eerste nationale oorlogsherdenking gehouden. De herdenking aan de bevrijding werd gecombineerd met de viering van Koninginnedag. De

⁵⁶ F. van der Have, A. Steenberg, *Wageningen en omgeving in oorlogstijd* (Wageningen 1995) 75, 87.

⁵⁷ Klep, *Hotel de Wereld*, 40.

avond daarvoor werden door oud-verzetslieden stille tochten georganiseerd om de oorlogsslachtoffers te herdenken.⁵⁸

Dit ritueel werd in 1946 weer herhaald, maar vond toen niet meer plaats op de verjaardag van de koningin, maar in de mei periode. Het eerste naoorlogse kabinet Schemerhorn wilde de combinatie van Koninginne- en Bevrijdingsdag handhaven uit economische overwegingen, maar dit voorstel werd verworpen door de koningin en de oud-verzetslieden. Bevrijdingsdag moest op 5 mei worden gevierd en de Grote Adviescommissie der Illegaliteit (GAC) wilde dat op de avond ervoor de doden werden herdacht.⁵⁹ Dit gebeurde echter niet, omdat 5 mei in 1946 op een zondag viel. Het werd onwenselijk gevonden om op de christelijke rustdag de vrijheid te vieren en daarom werd dat jaar de bevrijding op 4 mei gevierd.⁶⁰

Door de oproep in enkele dagbladen werden er op de vooravond (3 mei) van Bevrijdingsdag 1946 overal in het land stille tochten georganiseerd en herdenkingsplechtigheden gehouden bij symbolische oorlogsherinneringsplekken met aan het einde twee minuten stilte om de oorlogsslachtoffers te herdenken. De grootste plechtigheid was op de fusilladeplaats op de Waalsdorpervlakte in Den Haag.⁶¹

Ook in Wageningen werd in 1946 een stille tocht gehouden. De tocht, georganiseerd door het Wageningse Comité voor de Herdenking der gevallen, liep naar het tijdelijk oorlogsmonument aan de L.J. Costerweg waar begin mei een eenvoudig houten kruis was geplaatst. Het initiatief voor dit monument was genomen door de Gemeenschap Oud-illegale Werkers.⁶² De belangstelling voor de herdenking was zo groot dat werd besloten dit elk jaar te herhalen.⁶³ Het tijdelijke houten kruis werd vervangen door een wit kruis dat op een bordes stond voor een halfronde stenen muur met aan weerszijden bakstenen met bloemstukken daarin.⁶⁴

Zo ontstond in Wageningen en de rest van Nederland de lokale traditie om aan de vooravond van de Bevrijdingsdag de oorlogsslachtoffers te herdenken. De in 1947 opgerichte Commissie Nationale Herdenking 1940-1945, voortgekomen uit het Haags verzet, nam de organisatie van de lokale herinneringen op zich en zorgde voor het ontstaan van een protocol.

⁵⁸ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 13.

⁵⁹ Withuis, *Na het kamp*, 149.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Vermolen, 'De vierde en vijfde mei', 94.

⁶² Leden van het comité waren: J. van Schuppen, B. Silfhout, C.M. Plomp, H.J.C. Tendeloo, father Van Der Zalm en F. van der Have. Van der Have, *Wageningen en omgeving in oorlogstijd*, 49.

⁶³ Brief Commissie Nationale Herdenking 1940-1945 aan het Comité voor de herdenking der gevallen, Wageningen 22-05-1946, *Archief Secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr .4489.

⁶⁴ Van der Have, *Wageningen en omgeving in oorlogstijd*, 49.

Dit hield in dat alle lokale herdenkingen moesten bestaan uit een stille tocht, twee minuten stilte om 20.00 uur, het Wilhelmus, signaalaptoe, het luiden van de klokken en het hangen van de vlag halfstok tot aan zonsondergang.⁶⁵

In 1947 werd de scheiding tussen de herdenking en de viering geaccepteerd door de overheid. Zij erkende de Commissie Nationale Herdenking 1940-1945 en de herdenking in de Ridderzaal in Den Haag, die vanaf dat jaar tot 1955 op 4 mei werd gehouden. Deze herdenking kreeg een nationaal karakter door de aanwezigheid van leden van het Koningshuis, het kabinet en *corps diplomatique*, waardoor het ook steeds meer een elitair karakter kreeg.⁶⁶ Door de onthulling van het Monument op de Dam in 1956 verschoof de Nationale Dodenherdenking naar deze plaats en werd de herdenking in de Ridderzaal nog maar een keer in de vijf jaar gehouden.

Generaal Foulkes: ereburger van Wageningen

De viering van Bevrijdingsdag kreeg niet zo snel vorm als de herdenking aan de oorlogsslachtoffers. De regering gaf er de voorkeur aan om de viering van Bevrijdingsdag met Koninginnedag te combineren, maar dit voorstel werd ook in 1948 afgewezen door de oudverzetlieden. In Wageningen werd al vanaf 1946 Bevrijdingsdag gevierd met een bijeenkomst in Hotel de Wereld en verschillende activiteiten zoals volksdansen, een concert, een allegorische optocht en vuurwerk.⁶⁷

In 1948 vond tijdens de viering van de Bevrijding in Wageningen een bijzondere gebeurtenis plaats. De gemeenteraad van Wageningen en de ministerraad gaven toestemming om het ereburgerschap aan Foulkes te schenken.⁶⁸ Op 3 mei 1948 werd de ceremonie gehouden en tijdens de buitengewone gemeenteraadszitting kreeg Foulkes de erepenning van de stad. Als blijk van waardering bood Foulkes de vulpen aan, waarmee het capitulatieverdrag was getekend.⁶⁹ In zijn toespraak benadrukte hij dat de band tussen hem en de stad Wageningen die door de Tweede Wereldoorlog was ontstaan, blijvend zou zijn.⁷⁰

Na afloop werd er een militaire ceremonie gehouden. De minister van Oorlog A. Fiévez (KVP) had toestemming gegeven om enkele Nederlandse militaire onderdelen te laten

⁶⁵ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 15.

⁶⁶ Ibidem, 20.

⁶⁷ 'Bevrijdingsfeest', *Veluwepost* (10-05-1947). 'Wageningen vierde Bevrijdingsdag', *Veluwepost* (7-05-1947). Alle jaren vanaf 1945 van de *Veluwepost* zijn beschikbaar bij het *Archief Secretarie gemeente Wageningen*.

⁶⁸ Brief van de minister van de adjunct-secretaris van de Ministerraad, J.J Vriesendorp aan de gemeente Wageningen, 15 maart 1947, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 515.

⁶⁹ *Wageningen herdenkt. 60 jaar vrijheid*, 82.

⁷⁰ Toespraak generaal Foulkes, 3 mei 1948 Wageningen, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 515.

paraderen voor Foulkes, waardoor de plechtigheid een militair karakter kreeg.⁷¹ Vervolgens werd Foulkes door de stad gereden om de bevolking van Wageningen te bedanken. Deze rijtoer werd door het Wagenings Studenten Korps aangeboden. Foulkes was dat jaar ook aanwezig bij de viering van 5 mei.

Wageningen als nationale bevrijdingsstad

Eind jaren veertig kreeg Wageningen vorm als de bevrijdingsstad van Nederland. In 1948 zouden twee bevrijdingstradities ontstaan in Wageningen. De eerste traditie was het ontsteken van het bevrijdingsvuur in Wageningen. De oorsprong van het Bevrijdingsvuur van Wageningen lag in Eindhoven. De lichtstad werd op 18 september 1944 bevrijd en na deze gebeurtenis kwam een groep mensen (o.a. H. van Riemsdijk, één van de directeurs van Philips) op het idee om de bevrijding te vieren door een bevrijdingsvlam uit Bayeux, de eerste bevrijde stad in Normandië, met een estafette van sportlieden naar Eindhoven te brengen en daar op 18 september te ontsteken. Dit idee werd gestimuleerd door burgemeester van Eindhoven H. van Kolfschoten. Elk jaar werd de bevrijdingsvlam door sporters uit Eindhoven opgehaald uit Bayeux. Daarna werd het vuur overgebracht naar Nijmegen en in 1948 werd voor het eerst het vuur door Nijmeegse atleten naar Wageningen gebracht waar het op 5 mei werd ontstoken. Het vuur werd overhandigd door de Nijmeegse wethouder Tilman aan de burgemeester J. Klaasesz (PvdA). Bij deze overdracht sprak Klaasesz de volgende woorden, ‘dat het vuur der vrijheid over de vroegere demarcatielijn was gebracht, opdat wij ons altijd zullen herinneren, hoe duur deze vrijheid werd verkocht’.⁷²

Het vuur bleef in 1948 niet in Wageningen, maar werd door motorrijders via Rhenen naar Den Haag gebracht.⁷³ Volgens de burgemeester had het geen zin dat het vuur in Wageningen bleef, want ‘een capitulatie is een beslissende doch korte episode, capitulatie vraagt een vervolg, vraagt vrede’, waardoor het Bevrijdingsvuur moest worden verspreid.⁷⁴ Later kwamen meer gemeenten het vuur in Wageningen ophalen, en in 1963 werd een brander gemaakt door het Gemeentelijk Gasbedrijf waar het vuur permanent kon branden.

Het bevrijdingsvuur werd als iets prestigieus gezien, in 1956 noemde minister van Landbouw, Voedselvoorziening en Visserij S. Mansholt (PvdA) het vuur ‘het symbool van de

⁷¹ Brief ministerie van Oorlog, de luitenant-generaal, chef van de generale staf P. Doorman, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 515.

⁷² ‘Het vuur van Bayeux op historische Wageningse bodem’, 8 mei 1945 (*Veluwepost*), *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4458-2.

⁷³ Kees Gast, ‘De oorsprong van het bevrijdingsvuur Wageningen’, 15 april 1998, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4458-2.

⁷⁴ ‘Het vuur van Bayeux op historische Wageningse bodem’, 8 mei 1945 (*Veluwepost*), *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4458-2.

vrijheid'.⁷⁵ Dit vuur van vrijheid werd elk jaar op 5 mei vanuit Wageningen verspreid over heel Nederland. Het was het nationale startschot van de festiviteiten op 5 mei.

De tweede traditie, die dat jaar in Wageningen zou ontstaan, was het capitulatieschaaktoernooi. Op 5 mei 1948 werd het eerste capitulatieschaaktoernooi gehouden. De Wageningse schaakvereniging had het twintigjarig jubileum tijdens de oorlog niet kunnen vieren. Dit jubileum werd na de oorlog gevierd en gecombineerd met de bevrijding van Nederland. Na het eerste capitulatieschaaktoernooi werd het toernooi elk jaar georganiseerd en in 1958 ging dit evenement het Bevrijdingsschaaktoernooi heten.⁷⁶

De aandacht die in Wageningen werd besteed aan de viering van Bevrijdingsdag werd gekoppeld aan het beeld van Wageningen als 'Stad der Bevrijding'.⁷⁷ Tot 1955 had deze viering vooral een lokale uitstraling, maar werd wel al verbonden aan Wageningen als nationaal symbool van de bevrijding.⁷⁸ Vooral het ontstaan van de traditie van het Bevrijdingsvuur moest het beeld van Wageningen als bevrijdingsstad versterken en de viering van 5 mei in Wageningen onderscheiden van de rest van Nederland, volgens burgemeester M. de Niet (PvdA) nam Wageningen in de viering van Bevrijdingsdag een bijzondere plaats in, omdat hier de bevrijding was begonnen.⁷⁹

Het Nationale Bevrijdingsmonument in Wageningen

De betekenis van Wageningen als nationale bevrijdingsstad werd groter door de onthulling van het Nationale Bevrijdingsmonument in deze stad op 13 september 1951. In juni 1949 gaf de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, T. Rutten (KVP) en de loco Secretaris-Generaal H.J. Scholvinck toestemming aan het gemeentebestuur van Wageningen om het Bevrijdingsmonument op te richten.⁸⁰

De Amsterdamse kunstenaar Han Richters kreeg de opdracht om het monument te ontwerpen. Volgens Richters was de grondgedachte van het monument 'de verlossing uit een groot gevaar en de dankbaarheid die hierop volgt'. In dit monument wordt, in navolging van deze grondgedachte, gebruik gemaakt van een Bijbeltekst namelijk psalm 22, waarin de mens om hulp vraagt en zijn dankbaarheid hiervoor toont. Deze psalm werd ook afgebeeld op het

⁷⁵ 'Minister Mansholt sprak bij Hotel de Wereld', *Veluwepost* (9-05-1956).

⁷⁶ 'Van Capitulatie naar Bevrijdingstoernooi', *Archief gemeente Wageningen*, inv. nr. 00022.

⁷⁷ Brief burgemeester de Niet aan minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, 20-04-1954, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4490.

⁷⁸ Bornebroek, *De oorlog zit me op de hielen*, 148.

⁷⁹ Brief burgemeester de Niet aan minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4490.

⁸⁰ Brief 4 juni 1949 van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de loco-secretaris-generaal Scholvinck aan het gemeentebestuur van Wageningen, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

monument naast de tekst van de historische gebeurtenis die zich op 5 mei 1945 had afgespeeld in Wageningen. Dit kwam overeen met het onderzoek van Frank van Vree waaruit is gebleken dat er in de jaren veertig en vijftig in het ontwerp van de oorlogsmonumenten veel gebruik gemaakt werd van klassieke en christelijke symbolen en teksten uit de Bijbel.⁸¹

De leeuwen op de sokkel symboliseerden het brute geweld en waren geïnspireerd op de psalmwoorden ‘verlost mij uit der leeuwen muil’.⁸² De bronzen mannenfiguur verbeeldde de verlost mens die bevrijd werd van het brute geweld en zijn handen naar de hemel hief uit dankbaarheid.⁸³

Voor de onthulling van het monument op 13 september 1951 werden generaal Foulkes en prins Bernhard uitgenodigd. De laatste werd verzocht door burgemeester De Niet om het monument te onthullen. Volgens de burgemeester was het ‘de vrijheid tot dat doen van dit eerbiedig verzoek is vooral gevonden in de omstandigheid, dat uwe Koninklijke Hoogheid op 5 mei 1945 in Hotel de Wereld de capitulatie, welke het monument vooral door de in de dankbare verwondering opziende figuur, wil gedenken, persoonlijk heeft bijgewoond’.⁸⁴ Ondanks de aanwezigheid van de prins was het geen nationale onthulling. Er was een select groepje van militairen, militairen-attachés en politici uitgenodigd zoals de Canadese Colonel Johnston, military Attaché en Commander Pemberton, Marine Attaché, als vervangers van generaal Foulkes en de commissaris van de koningin van Gelderland C. Quarles van Ufford.⁸⁵

Dat de onthulling van het Bevrijdingsmonument geen nationaal karakter kreeg is opvallend, omdat het plaatselijk comité tot oprichting van een Nationaal Bevrijdingsmonument Wageningen graag een nationale status wilde geven aan Wageningen als Bevrijdingsstad. Tijdens de onthulling van het Nationale Bevrijdingsmonument gaf de voorzitter van dit comité, Prof. Dr. H.J.C. Tendeloo, een toespraak, waarin hij zijn beklag deed dat op de eerste officiële lijst van monumenten een monument voor de bevrijding in Wageningen niet voorkwam, ondanks het belangrijke feit dat in deze stad de capitulatie was getekend. Pas later werd het monument op de lijst bij gevoegd, maar het duurde uiteindelijk nog zes jaar, voordat er een monument kwam. Tendeloo vond het opmerkelijk dat de centrale

⁸¹ Van Vree, In de schaduw van Auschwitz, 49-50.

⁸² *Nationaal Bevrijdingsmonument Wageningen* (Wageningen 1952), *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Brief aan Z.K.H de prins der Nederlanden van burgemeester De Niet, 5 juli 1951, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

⁸⁵ Bornebroek, *De oorlog zit me op de hielen*, 148.

commissie voor Oorlogs-of vredesgedenkteken Wageningen niet een belangrijkere plek gaf in de nationale herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.⁸⁶

Er is hier een duidelijk spanningsveld te zien tussen nationaal en lokaal. Het plaatselijke comité vond Wageningen als Bevrijdingsstad heel belangrijk en vond ook dat hier direct na de oorlog een monument had moeten worden opgericht om het tekenen van de capitulatie te herdenken en de stad een nationale status te geven, in tegenstelling tot de nationale commissie die de monumenten om de oorlogsslachtoffers te herdenken voorrang gaf.⁸⁷

Deze ontwikkeling is ook te zien in de snelle manier waarop de traditie van de Dodenherdenking ontstond in Nederland en het achterblijven van de nationale vormgeving voor de viering van Bevrijdingsdag. 5 mei werd geen nationale feestdag in Nederland, omdat de regering aan de ene kant niet in staat was om een nationale betekenis te geven aan Bevrijdingsdag,⁸⁸ maar aan de andere kant kwam dit door economische overwegingen, omdat de wederopbouw belangrijker werd geacht dan de nationale viering van de bevrijding.⁸⁹

De eerste Nationale Bevrijdingsdag 1955

Op 5 mei 1955 was het voor het eerst dat Bevrijdingsdag als nationale feestdag in Nederland werd gevierd. Deze jubileumviering had als gevolg dat de regering besloot dat Bevrijdingsdag alleen in lustrumjaren nationaal gevierd werd en dat er in de tussenliggende jaren een bescheiden viering en herdenking plaatsvond. Dit voorstel zou in 1958 van kracht worden.⁹⁰

De nationale viering van 5 mei 1955 werd verbonden met de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen.⁹¹ Op 5 mei 1955 waren Koningin Juliana en prins Bernhard samen met generaal Foulkes aanwezig bij de Nationale Herdenking in Hotel de Wereld. Na deze herdenking nam de koningin het defilé af van de geallieerde troepen en de Nederlandse krijgsmacht.

In 1955 was het de eerste keer dat er een krijgsmachtdefilé werd georganiseerd op Bevrijdingsdag. In de brief van B&W aan de minister van Oorlog C. Staf (CHU) staat, dat het uitdrukkelijk de wens van de regering was om de nationale viering in Wageningen een militair karakter te geven waar de krijgsmacht zich samen met de geallieerde bevrijders kon

⁸⁶ 'Toespraak prof. Tendeloo, commissie tot oprichting van een nationaal Bevrijdingsmonument Wageningen, op 13 september 1951', *Nationaal Bevrijdingsmonument Wageningen*, 14-15, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

⁸⁷ Van Vree, *In de schaduw van Auschwitz*, 43.

⁸⁸ Vermolen, 'De vierde en de vijfde mei', 99.

⁸⁹ Withuis, *Na het kamp*, 150.

⁹⁰ Vermolen, 'De vierde en vijfde mei', 98.

⁹¹ 'Programma zaterdag 5 mei 1956', *Veluwepost* (2-05-1956).

presenteren aan de Nederlandse samenleving. Volgens de minister mochten om die reden geen oud-verzetslieden of ex-politieke gevangenen meelopen in het defilé.⁹² Wel besloot de organisatie in Wageningen om de bestuursleden van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen (Expogé) uit te nodigen en een prominente plek te geven bij Hotel de Wereld.⁹³

Voor het eerst werd de aandacht tijdens de viering van Bevrijdingsdag verschoven van de gesneuvelden en de slachtoffers naar de ‘levende’ bevrijders en de Nederlandse soldaten. De regering had na de Tweede Wereldoorlog geen speciale dag gecreëerd voor de Nederlandse militairen en veteranen waarop zij zichzelf konden presenteren aan de samenleving en waardering en erkenning kregen voor hun daden. Dit in tegenstelling tot landen als de Verenigde Staten en Groot-Brittannië waar de militairen en veteranen een keer in het jaar (op 11 november) werden geëerd op Veterans Day. Het defilé in Wageningen tijdens Bevrijdingsdag 1955 was de eerste keer na de Tweede Wereldoorlog dat dit wel gebeurde. In de *Veluwepost* stond dat de belangstelling voor dit defilé erg groot was, ondanks dat het defilé een ‘groots militair schouwspel’ was en de Nederlanders ‘geen soldatenvolk par excellence zijn’.⁹⁴

Aandacht voor de Nederlandse militairen op 4 en 5 mei

In 1955 waren de Nederlandse militairen en de geallieerde bevrijders vertegenwoordigd in Wageningen bij de nationale herdenking aan de bevrijding. Al eerder in de jaren veertig en vijftig werd er tijdens de meihedenkingen op nationaal en lokaal niveau aandacht besteed aan alle omgekomen Nederlandse militairen sinds 1940 met aanwezigheid van de krijgsmacht. Bij de dodenherdenking op de Dam werden vanaf 1947 alleen de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland herdacht, maar in april 1950 werd deze groep uitgebreid met de slachtoffers die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Pacific waren gevallen. Dit werd gedaan door het plaatsen van een urn met Indische aarde bij het Nationale Monument op de Dam naast de andere elf urnen die de Nederlandse provincies symboliseerden.⁹⁵

De Nederlandse militairen en andere oorlogsslachtoffers die na 1945 waren omgekomen werden echter uitgesloten van deze Nationale Herdenking, maar werden wel direct in de jaren veertig herdacht op de militaire begraafplaats de Grebbeberg bij Rhenen.

⁹² Brief van B&W aan de minister van oorlog, 8-11-1954, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4491.

⁹³ Bornebroek, *De oorlog zit me op de hielen*, 148.

⁹⁴ ‘Nationale herdenking 10-jarige bevrijding’, *Veluwepost* (7-05-1955).

⁹⁵ Locher-Scholten, ‘Van Indonesische urn tot Indisch monument’, 200.

Toen het Legermonument in 1953 werd onthuld was de 4 mei herdenking op de Grebbeberg al uitgedroefd tot ‘de herdenking waarbij de krijgsmacht al haar gevallen herdacht’.⁹⁶

In de jaren vijftig kwam deze verschuiving voor de Nationale herdenking ook langzaam tot stand toen het Veteranen Legioen Nederland (VLN) zich vanaf 1951 ging inzetten voor de herinnering aan de Nederlandse slachtoffers die tijdens de dekolonisatiestrijd in Nederlands-Indië (1945-1949) waren omgekomen. Vanaf 1952 organiseerde het VLN op 27 december, de dag waarop Nederland de soevereiniteit overdroeg aan Indonesië, een herdenking waar de gevallen uit de periode 1945-1949 in Nederlands-Indië werden herdacht bij het monument op de Dam en werd in 1955 uitgebreid met de gesneuvelden van de Korea-oorlog (1950-1954).⁹⁷ In 1958 kreeg deze herdenking een nationaal karakter, doordat er vertegenwoordigers van het ministerie van Oorlog en het gemeentebestuur van Amsterdam aanwezig waren bij de veteranenherdenking. Daarnaast werd vanaf 1959 voor alle omgekomen militairen sinds 1940 de Nationale Herdenking Militaire Gevallen georganiseerd die eerst op 9 mei plaatsvond en later op 10 mei. Bij deze herdenking was de minister van Oorlog Staf aanwezig, evenals een uitgebreide delegatie van de krijgsmacht.⁹⁸

Deze veranderingen zorgden er uiteindelijk voor dat vanaf 1961 alle Nederlandse omgekomen oorlogsslachtoffers sinds 1940 officieel op nationaal niveau werden herdacht bij het Monument op de Dam op 4 mei. Er werd geen onderscheid meer gemaakt tussen de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog en die uit de dekolonisatiestrijd in Nederlands-Indië, Nieuw-Guinea en de Korea-oorlog. Deze toegenomen aandacht voor alle Nederlandse militairen die sinds 1940 waren gesneuveld kan verbonden worden met de grotere aandacht die de Nederlandse veteranen en krijgsmacht kregen tijdens de viering van 5 mei 1955 in Wageningen.

Nationale aandacht voor Wageningen in de vorm van een militair defilé

De reden waarom B&W Wageningen graag een militair defilé wilden organiseren tijdens de viering van Bevrijdingsdag was, omdat Wageningen zich dan kon onderscheiden van de andere Nederlandse steden en een nationaal karakter gaf aan de 5 mei viering in deze stad.⁹⁹ De Wageningse cultuur- en sportraad deed in 1960 daarom een voorstel om net als in 1955 een militair defilé te organiseren in Wageningen. Een militair defilé was een grote trekpleister. In

⁹⁶ L.M. Almagor en P.H. Kamphuis, ‘De Grebbeberg’, in: Madelon de Keizer en Marije Plomp red., *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010) 202-212, aldaar 207.

⁹⁷ Vermolen, ‘De vierde en vijfde mei’, 95.

⁹⁸ Ibidem, 96.

⁹⁹ Brief B&W aan college van gedeputeerde staten der Prov. Gelderland, 7-04-1960, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4496.

Ede werd elk jaar met veel enthousiasme zo'n parade georganiseerd en het zou de viering van 5 mei in Wageningen een nationale status geven.¹⁰⁰

Ondanks deze aanbeveling van de cultuur-en sportraad werd er geen militaire parade georganiseerd op 5 mei 1960 in Wageningen. Toch was er sprake van de vorming van een militaire traditie tijdens Bevrijdingsdag. In elk jubileumjaar werd met ondersteuning van het ministerie van Defensie (zoals het ministerie vanaf 1959 ging heten) een militaire parade georganiseerd in een Nederlandse plaats. In 1955 was dat Wageningen en in 1960 werd dit defilé georganiseerd in Ede.¹⁰¹

Ook in 1965 werd er in Wageningen weer een voorstel gedaan om een militair defilé te houden en het een nationaal tintje te geven door de koningin uit te nodigen. Het 4 en 5 comité Wageningen was van mening dat er een groot verlangen in de gemeente bestond voor een militair defilé, omdat het defilé in Ede in 1960 een groot succes was geweest.¹⁰² B&W had geen bezwaar tegen een militair defilé en ook het ministerie van Defensie en de ministerraad hadden het voornemen om een militair defilé te organiseren op 5 mei 1965.¹⁰³ Er werd uiteindelijk gekozen om het defilé te organiseren op de militair oefenterrein Vlasakkers bij Amersfoort.¹⁰⁴

In het defilé van 1965 participeerden krijgsmachtonderdelen en werden organisaties van oud-militairen uitgenodigd. Hierbij ging het om organisaties van militairen die 'in 1939/1940 in Nederland waren gemobiliseerd, in 1940 en in 1942 betrokken waren bij oorlogshandelingen in Nederland en Nederlands-Indië, die deel hadden genomen aan de bevrijding van Nederland en Nederlands-Indië en veteranen die tijdens de Tweede Wereldoorlog in militaire dienst waren'.¹⁰⁵ De strijders van de Binnenlandse Strijdkrachten

¹⁰⁰ Brief van Wageningse cultuur- en sportraad aan B&W Wageningen, 1-03-1960, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4496.

¹⁰¹ Brief van B&W Ede aan de Bevelhebber Landstrijdkrachten, Ede 16 december 1964, *Archief Semi-Statistische Archiefdiensten-Ministerie van Defensie(SSA-MvD), Nationaal Archief, Generale Staf/Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972*, inv. nr. 3170.

¹⁰² Concept-programma 5 mei 1965, 29-11-1964, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4498).

¹⁰³ Uitreksel verslag 29^e VCS vergadering, 2 november 1964. Uitreksel verslag 30^e VCS vergadering 9 nov 1964, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief, Generale Staf/Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972*, inv. nr. 3170.

¹⁰⁴ Brief van de Garnizoenscommandant, de Majoor, Pl. Adjudant, S.C. Brands, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief, Generale Staf/Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972* inv. nr. 3170.

¹⁰⁵ Brief van Hoofdkwartier Koninklijk landmacht. Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel H.J van Veen. De plv Bevelhebber der Landstrijdkrachten, de generaal majoor aan de veteranenorganisaties. 9 maart 1965, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief, Generale Staf/Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972* inv. nr. 3170.

vielen hier buiten en kregen ook geen toestemming van de ministerraad om mee te lopen in het defilé.¹⁰⁶

In Wageningen was er na 1955 steeds het voornemen om de organisatie van het militaire defilé in elk jubileumjaar voort te zetten, omdat in deze stad de capitulatie was getekend en in de herdenking aandacht moest worden besteed aan de militaire bijdrage, waardoor Nederland op 5 mei 1945 werd bevrijd, maar het was ook een manier voor de stad Wageningen om zich op nationaal niveau te profileren als Bevrijdingsstad. Burgemeester De Niet verontschuldigde zich dat er zowel in 1960 als in 1965 geen nationaal hoogtepunt had plaatsgevonden in Wageningen en benadrukte dat dit tijdens de vijftwintigjarige herdenking moest veranderen, Wageningen was de Bevrijdingsstad en daar moest deze gebeurtenis uitbundig worden gevierd.¹⁰⁷

Dit had tot gevolg dat in de voorbereiding voor de organisatie voor Bevrijdingsdag in Wageningen er vanuit de gemeente een verzoek werd ingediend bij het Nationaal Comité 25 jaar bevrijding 5 mei 1970 om de nationale Bevrijdingsviering in Wageningen te houden, maar dit werd door het Nationaal Comité afgewezen, omdat de Nationale Bevrijdingsviering dat jaar plaatsvond in Rotterdam.¹⁰⁸ De viering in 1970 was daarom weer een lokale aangelegenheid in Wageningen zonder nationaal hoogtepunt in de vorm van een militair defilé en zonder de aanwezigheid van de Oranjes.¹⁰⁹

Wel kreeg Bevrijdingsdag 1970 in Wageningen een internationaal karakter door de aanwezigheid van de Canadese ambassadeur als de ‘symbolische’ vervanger van generaal Foulkes, die in 1969 onverwachts was overleden.¹¹⁰ Ook de ambassadeurs van de andere geallieerde landen (Verenigde Staten, Polen, Groot-Brittannië en Frankrijk), die een aandeel hadden in de bevrijding van Nederland werden uitgenodigd. Voor deze gasten moest er een ‘dankbaarheiddefilé’ worden georganiseerd, waarin de burgers van Wageningen, afgevaardigden van de verschillende gemeenten en individuele burgers meeliepen, maar een nationaal en militair karakter kreeg Bevrijdingsdag in 1970 wederom niet in Wageningen.¹¹¹

¹⁰⁶ Uitreksel verslag 6e VCS-vergadering 8 feb 1965. Uitreksel verslag 7e VCS vergadering, 15 feb 1965, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief, Generale Staf/Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten 1945-1972* inv. nr. 3170.

¹⁰⁷ ‘Sfeervolle opening der feesten’, *Veluwepost* (7-5-1965).

¹⁰⁸ Brief B&W aan het comité nationale feesten, 4-6-1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4502.

¹⁰⁹ Brief comité 25 jaar Bevrijding 5 mei 1970 aan B&W Wageningen, 26-6-1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4502. Resumé van de bijeenkomst ter vorming van een comité viering 25 jaar bevrijding, 21-8-1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4502.

¹¹⁰ Raadsnotulen van 15 september 1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4498.

¹¹¹ Resumé vergadering, 24-11-1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen* 4502.

Het defilé werd dat jaar georganiseerd in Scheveningen en afgenomen door prins Bernhard als voormalig bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten. In tegenstelling tot het defilé in Amersfoort liepen in dit defilé alle groeperingen mee die in de oorlogsjaren een aandeel hadden gehad in de verdediging, het verzet en de bevrijding van Nederland, zoals de Stoottroepen, maar ook verzetsstrijders, Engelandvaarders en vrouwen hulpkorpsen (die in burgergekleed waren). Zij werden gevolgd door Nederlandse militairen van de krijgsmacht.¹¹²

Vanaf de jaren vijftig kregen de Nederlandse veteranen en de krijgsmacht een steeds grotere rol tijdens 4 en 5 mei. In de jaren vijftig werd er gelobbyd vanuit veteranenorganisaties en de politiek om de betekenis van de dodenherdenking uit te breiden met alle oorlogsslachtoffers die sinds 1940 waren gevallen ook de oorlogsslachtoffers van na 1945. Dit gebeurde in 1961. Een andere belangrijke verschuiving was dat de krijgsmacht en de veteranen steeds meer betrokken werden bij de viering van Bevrijdingsdag. Dit beperkte zich alleen tot de jubileumjaren, maar de militaire defilés die werden georganiseerd in achtereenvolgens Wageningen (1955), Ede (1960), Amersfoort (1965) en Scheveningen (1970) kunnen als een mogelijk begin van een militaire traditie worden gezien tijdens de viering van Bevrijdingsdag waarin er aandacht was voor de levende strijders van de Tweede Wereldoorlog.¹¹³ Het was echter geen traditie die verbonden werd met de Bevrijdingsstad Wageningen. Opvallend is het wel dat deze ontwikkeling van een traditie van defilés op 5 mei tijdens de jubileumviering buiten beschouwing is gelaten in de bestaande literatuur over de erkenning voor Nederlandse veteranen en oud-verzetslieden, want deze defilés kunnen weldegelijk als een vorm van waardering voor de oud-verzetslieden, veteranen en krijgsmacht worden gezien.

De redding van Hotel de Wereld

In 1951 kwam Hotel de Wereld in bezit van de overheid, die het als nieuw bestuursgebouw van de Landbouwhogeschool wilde gebruiken. Tot 1970 bleef het gebouw echter dienst doen als restaurant. Daarna stond het leeg, omdat ook de medewerkers van het Internationaal Agrarisch Centrum het pand hadden verlaten. Tot die tijd bleef, in een zijzaaltje van het hotel, een klein museum behouden over de capitulatieonderhandelingen die in dit gebouw hadden plaatsgevonden. Het was allemaal zeer primitief. In een houten VVV-keet aan de buitengevel

¹¹² 'Schevings defilé door mooi weer groot succes', *Haagsche Courant*, 6 mei 1970.

¹¹³ Als er uit wordt gegaan van de definitie van Eric Hobsbawm: 'Invented tradition is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seek to inculcate certain values and norms of behaviour by repetition, which automatically implies continuity with the past' in: Eric Hobsbawm en Terence Ranger ed., *The invention of tradition* (Cambridge 1983) 1.

kon een kaartje worden gekocht. Het aantal bezoekers nam af met een opleving in 1959 toen er tweeduizend bezoekers waren, voornamelijk uit Groot-Brittannië. Burgemeester De Niet wilde graag dat het gehele gebouw een capitulatiemuseum werd, maar dit voornemen strandde in 1962 en de capitulatiemeubels werden opgeslagen op de zolder van het gemeentehuis waar zij in 1972 voor een groot deel door brand verloren gingen.¹¹⁴

Maar hoe moest het verder met Hotel de Wereld? Het bestuur van de Landbouwhogeschool wilde alleen in het gebouw blijven als het werd gerestaureerd. Wegens de monumentale status van het gebouw (eind jaren zestig verkregen) werd er door minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk M. Klompé (KVP) twee ton restauratiekosten toegezegd, maar dat was te weinig om aan de behoefte van het bestuur te voldoen. Het bestuur vroeg om die reden een sloopvergunning aan die op 15 maart 1971 werd gegeven door het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk.¹¹⁵ De staatssecretaris van dit ministerie, H. Vonhoff (VVD) was van mening dat niets in het gebouw naar de historische gebeurtenis van de capitulatie verwees en dat het daarom van geringe historische en architectonische waarde was.¹¹⁶

Deze sloopvergunning betekende het einde voor Hotel de Wereld en dat ging de gemeente Wageningen zich op dat moment ook realiseren. Volgens burgemeester T.J. Westerhout (PvdA) was het hotel 'als symbool van het einde van 5 jaar verschrikking en terreur voor de oudere generaties en als levensles voor de jeugd'.¹¹⁷ De sloop van het gebouw moest daarom worden tegengehouden.¹¹⁸

Dat de toekomst van Hotel de Wereld aan een zijde draadje hing, kan worden verbonden met de afnemende aandacht voor de viering van Bevrijdingsdag in de periode van de jaren zeventig in Wageningen. In 1971 vond de dodenherdenking op een sobere wijze plaats, maar de viering van Bevrijdingsdag in 1971 werd achterwege gelaten.¹¹⁹ Volgens het 4 en 5 mei comité van Wageningen was dit een schande, want Wageningen was tenslotte de Bevrijdingsstad van Nederland.¹²⁰ B&W moest, volgens het comité, het goede voorbeeld geven aan de Wageningers om 5 mei actief te blijven vieren door aanwezig te zijn bij het

¹¹⁴ Klep, *Hotel de Wereld*, 49.

¹¹⁵ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 149.

¹¹⁶ Advies B&W 28 mei 1971, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4440.

¹¹⁷ Brief Ministerie CRM en Rijksdienst voor de monumentenzorg, 24 juni 1971, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4440.

¹¹⁸ Aantekeningen van een gesprek met een delegatie van gedeputeerde zaken, 4 augustus 1971, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4440.

¹¹⁹ Besluit B&W, 23-4-1971, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4503. 'Sobere dodenherdenking in Wageningen/Renkum', *Veluwepost* (7-05-1973).

¹²⁰ 'Bevrijdingsfeest wordt maandag 6 mei gevierd', *Veluwepost* (3-05-1974).

ontsteken van het Bevrijdingsvuur, want het kon niet zo zijn dat in een stad als Deventer er wel elk jaar een officieel Bevrijdingsfeest werd georganiseerd en in de Stad der Bevrijding niet.¹²¹

De viering van Bevrijdingsdag en Hotel de Wereld moesten beiden een belangrijke rol blijven spelen in de stad Wageningen. Vooral Hotel de Wereld was een historisch icoon en moest een prominente plek behouden in de Bevrijdingsstad om het Bevrijdingsfeest in deze stad een extra stimulans en dimensie te geven. Het lukte de gemeente om de sloop tegen te houden, maar was er in Nederland behoefte aan een capitulatiemuseum? Volgens Vonhoff was het idee om een capitulatiemuseum op te richten, mislukt. De bezoekersaantallen waren laag, het capitulatiemeubilair was deels verbrand, waardoor de staatssecretaris geen andere uitkomst zag om Hotel de Wereld toch te slopen.¹²²

Intussen waren de capitulatiezaal en een paar andere kamers in gebruik genomen door de afdeling Studium Generale van de Landbouwhogeschool ter behoeve van maatschappelijke vorming van de studenten op het gebied van politiek en cultuur. De directeur H.M. van den Hoofdakker was net als B&W van mening dat Hotel de Wereld om historische redenen moest blijven bestaan en zocht steun bij het Kamerlid Joop Wolff (CPN). Van Den Hoofdakker benadrukte ‘dat Studium Generale veel aan anti-fascistische en anti-imperialistische activiteiten deed en dat dat toch een waardige invulling was van dit nationale culturele monument’.¹²³

Om deze reden zou volgens Van Den Hoofdakker Wolff de aangewezen persoon zijn om het hotel te redden. Wolff was in februari 1973 uitgenodigd om als Kamerlid een gastcollege te geven aan de Landbouwhogeschool. Hij was onder de indruk van de historische waarde van de plek. In een persoonlijke aantekening merkte hij op dat het ‘toch wel een belevenis om hier op de plek (het was Hotel de Wereld) te zijn, de capitulatie, de bevrijding’.¹²⁴ Hij was dan ook zeer verbaasd toen hij vernam dat het gebouw zou worden gesloopt en diende eind februari 1973 een motie in samen met het PvdA-Kamerlid Joop Voogd om Hotel de Wereld te behouden.¹²⁵

Wolff verweet de staatssecretaris tijdens dit debat dat hij weinig historisch besef had en dat Nederland het enige land was waar er een discussie plaatsvond of de plek waar de

¹²¹ Brief 4 en 5 mei comité Wageningen aan B&W, 24-04-1974, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4503.

¹²² Vaststelling van hoofdstuk XVI (Cultuur, Recr. En Maatsch. Werk) 1973. 19de vergadering-27 februari 1973. *Handelingen der Staten-Generaal 2de Kamer 1972-1973 handelingen dec.-febr.*, 776.

¹²³ Klep, *Hotel de Wereld*, 50.

¹²⁴ Notitie, IISG, *Archief Joop Wolff*, inv. nr. 17.

¹²⁵ *Ibidem*.

capitulatie was getekend behouden moest blijven. Hij vergeleek het met de situatie in Compiègne in Frankrijk waar men er alles aan deed om de wagon, waar de capitulatie in 1918 was getekend, te behouden. In een persoonlijke notitie schreef hij:

‘Wij zijn er duidelijk het volk niet naar om, zoals in Frankrijk bijvoorbeeld een spoorwegwagon met koorden en kwasten tot een monument te maken, teneinde de daad van een capitulatie voor alle tijden zichtbaar te houden. Dat is misschien wel een gezondtrekje in de volksaard, maar maskeert toch ook vaak ons gebrek aan historisch bewustzijn’.¹²⁶

De motie werd aangenomen en Vonhoff sprak op 15 maart 1973 met de gemeente Wageningen over de toekomst van Hotel de Wereld. De restauratiekosten waren gestegen tot één miljoen, maar de capitulatiezaal kon worden gebruikt voor exposities, lezingen en cursussen. Daarnaast zorgde burgemeester J. van Huis (PvdA) ervoor dat de capitulatiezaal naar de situatie uit 1945 werd ingericht, zodat het hotel een extra historische betekenis kreeg. Vonhoff capituleerde en verleende Wageningen de benodigde subsidie, zodat het symbool van de Nederlandse Bevrijding bleef bestaan. Het behoud van de capitulatiezaal moest worden verzekerd door de oprichting van de Stichting Hotel de Wereld, een stichting die werd gesteund door oud-verzetsstrijder Hans Teengs Gerritsen en historicus Loe de Jong.¹²⁷ Het lukte de Stichting echter niet om de capitulatiezaal in te richten door het ontbreken, begin jaren zeventig, aan geld en publieke belangstelling voor de Wereld.¹²⁸

De nationale herdenking van de bevrijding 1975

De aandacht voor Hotel de Wereld nam toe, toen in 1975 op Bevrijdingsdag de nationale herdenking werd gehouden bij Hotel de Wereld. Deze dag viel samen met de opening van de capitulatiezaal door prins Bernhard.¹²⁹ Het was de enige zaal die op tijd klaar was, want de financiering voor de restauratie van het gebouw en de inrichting van de capitulatiezaal waren pas twee maanden daarvoor geregeld.¹³⁰ Vanaf dat moment werd Hotel de Wereld weer als historisch icoon teruggebracht in Wageningen. In tegenstelling tot de geringe belangstelling

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Andere leden van het bestuur waren G.H.J.M. Peijnenburg (Defensie), P.J. Yperlaan (CRM), J.B. Ritzema van Ikema en J. Visser (landbouw Hogeschool), J. van Huis (gemeente Wageningen), J.D. van Wijk (wethouder van Wageningen), W. F. K. Bisschoff van Heemskerck (eerste stalmeester H.M. de Koningin en mevr. W.J.H. Borghouts- van Veen (particulier); Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 204.

¹²⁸ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 150-151.

¹²⁹ ‘Erkenning’, *Veluwepost* (2-05-1975).

¹³⁰ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 151.

voor de capitulatiezaal in de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig liep de tentoonstelling over de oorlog en bevrijding, die tijdens 5 mei 1975 was geopend, storm. In de mei-periode waren er al tussen de vijf- en zesduizend bezoekers geweest.¹³¹ In de tentoonstelling werd er vooral een nadruk gelegd op de Duitse bezetting en de strijd tegen het fascisme, niet op de militaire handelingen van de oorlog, want de tentoonstelling mocht niet een te militair karakter hebben.¹³²

Dit bezwaar tegen een militair karakter van de tentoonstelling was ook een argument in de discussie of prins Bernhard, na de ceremonie bij Hotel de Wereld en het Bevrijdingsmonument, wel of niet een militair defilé mocht afnemen. Burgemeester Van Huis was een voorstander hiervan, maar de andere leden van het comité waren tegen dit voorstel, omdat zij van mening waren dat ‘dit aanleiding zou kunnen zijn tot een minder plezierig verloop van de 5 mei-viering’.¹³³ De enige verwijzing naar de krijgsmacht was een marinierskapel, bij de kranslegging waren de militairen vervangen door padvinders. In plaats van een militair defilé werd er een parade gehouden van oude legervoertuigen van de Nederlandse Vereniging Instandhouding Historische Voertuigen ‘Keep them rolling’ voor prins Bernhard die in burger aanwezig was en niet als inspecteur-generaal van de krijgsmacht. Het 4 en 5 mei comité benadrukte dat er geen Duitse legervoertuigen meereden en dat de bestuurders geen militairen waren, maar verklede burgers.¹³⁴ In de *Arnhemsche Courant* werd geschreven dat het defilé iets ‘bevrijdends’ had, want door de aanwezigheid van de geallieerde voertuigen leek het net alsof de Bevrijding in 1945 opnieuw werd beleefd.¹³⁵ Het aspect van de bevrijding werd op de voorgrond geplaatst en niet het militaire aspect dat de oorlogsvoertuigen uitstraalden. Deze schuwheid voor militair vertoon was ook zichtbaar eind jaren zeventig tijdens de Nationale Dodenherdenking op de Dam.¹³⁶ Op verzoek van de koningin moest het militair vertoon tijdens deze herdenking worden teruggedrongen.¹³⁷

Toch kreeg Bevrijdingsdag in Wageningen in kleine mate een militair karakter door de aanwezigheid van hoge legerofficieren, zoals G. Kitching, de adjudant van Generaal Foulkes, die ook bij de capitulatieonderhandelingen aanwezig was geweest.¹³⁸ Daarnaast kreeg 5 mei een (inter)nationaal karakter en werden Nederlandse ministers en Kamerleden uitgenodigd en

¹³¹ ‘Het loopt storm in De Wereld’, *Arnhemsche Courant* (10-05-1975).

¹³² Notulen gemeenteraadsvergadering, 20 maart 1969, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 29.

¹³³ Vergadering 4 en 5 mei comité, 25-11-1974, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4504.

¹³⁴ Verslag bijeenkomst 4 en 5 mei comité, 5-2-1975, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4506.

¹³⁵ ‘Levendige Bevrijdingsdag’, *Arnhemsche Courant* (6-05-1975).

¹³⁶ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 24.

¹³⁷ Omslagvel Ministerie van defensie, Aantekeningen, 23-3-1977, *Archief SSA-MvD, Archief Defensiestaf 176-I* (1977).

¹³⁸ ‘Prins Bernhard opende deuren naar eigen verleden’, *Veluwepost* (7-05-1975).

de ambassadeurs van de geallieerde landen, zoals Sovjet-Unie, Polen, Frankrijk, Engeland, Canada en Amerika en de *deputy minister of veterans affairs* D.J. Donald uit Canada.¹³⁹ De herdenkingsbijeenkomst en de aanwezigheid van prins Bernhard en politici gaven de viering in Wageningen een wat groter nationaal karakter, maar het militaire defilé uit de jubileumjaren werd niet herhaald op deze bijzondere Bevrijdingsviering in Wageningen.

Opvallend was dat de oud-verzetsstrijders voor het eerst in 1975 wel een prominente plek kregen in de Bevrijdingsviering in Wageningen. In de defilés in de jubileumjaren liepen veteranen en huidige krijgsmachtmilitairen mee, alleen in het defilé in Scheveningen (1970) liepen ook oud-verzetslieden mee in burger.

De aanwezigheid van de oud-verzetslieden in Wageningen tijdens de Bevrijdingsbijeenkomst in 1975 kan ook worden verklaard door het grote aandeel dat oud-verzetsstrijder Hans Teengs Gerritsen had bij de organisatie van deze herdenking. Alle verzetsorganisaties werden uitgenodigd, maar vooral de Natzweiler kameraden van Teengs Gerritsen waren prominent aanwezig. Arno Bornebroek schrijft daarom, in zijn biografie over Hans Teengs Gerritsen, dat de herdenking vooral te kenmerken was ‘als een reünie voor de oud-Natzweilers’. Zij vormden ook een cordon rond de prins zonder dat het een militaire aangelegenheid was.¹⁴⁰ In de jaren daarna bleven de oud-verzetslieden een grote rol spelen bij de Bevrijdingsherdenking in Wageningen. De Nederlandse veteranen uit de Tweede Wereldoorlog in Nederland waren hier minder prominent bij aanwezig dan de oud-verzetsstrijders. De veteranen hadden hun eigen militaire herdenkingstraditie op de Grebbeberg en hadden waarschijnlijk minder de behoefte om een prominente rol te spelen bij de Bevrijdingsherdenking in Wageningen.¹⁴¹

Een verschil met de nationale viering in 1955 in Wageningen was het ontbreken van militair vertoon en de afwezigheid van de Nederlandse krijgsmacht. Dit laatste was een ander argument van Bornebroek om de verschuiving naar de oud-verzetslieden in de herdenking te verklaren, want volgens hem was in de jaren zeventig een ‘krachtige maatschappelijke weerstand tegen het leger’,¹⁴² dit in tegenstelling tot het enthousiasme van het publiek voor het militaire defilé in 1970 in Scheveningen, waar veteranen en krijgsmachtmilitairen in meeliepen, en de aanwezigheid van militaire vertegenwoordigers op 5 mei 1975 in Wageningen.

¹³⁹ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 152.

¹⁴⁰ Ibidem, 152-153.

¹⁴¹ Almagor, ‘De Grebbeberg’, 208.

¹⁴² Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 152.

Het Wageningse ereburgerschap voor prins Bernhard

Prins Bernhard was aanwezig bij de eerste Nationale Bevrijdingsherdenking in Wageningen en kreeg de eer om de gerestaureerde capitulatiezaal te openen. De prins had sinds de Tweede Wereldoorlog een speciale band met de Nederlandse krijgsmacht. In de oorlog werd prins Bernhard aangesteld als de persoonlijke inspecteur-generaal van de toenmalige koningin Wilhelmina en in 1944 werd hij de bevelhebber van de Binnenlandse Nederlandse Strijdkrachten.¹⁴³

De inzet van de prins tijdens de oorlog werd door de Nederlandse samenleving gewaardeerd.¹⁴⁴ Hij was steeds aanwezig geweest bij de bevrijding van de grote Nederlandse steden, zoals in Eindhoven en Maastricht, en de strijders van de Nederlandse Strijdkrachten zagen prins Bernhard als hun commandant. Ook nam hij deel aan de capitulatieonderhandelingen in Wageningen, maar was niet bevoegd om die te leiden.¹⁴⁵ Na 1945 werd de prins de inspecteur-generaal van de Nederlandse krijgsmacht en bleef verbonden met het Nederlandse militaire apparaat.

De goede reputatie van de prins onder de militairen en veteranen werd versterkt, doordat de prins de eerste was van officiële zijde die de veteranen en de oud-verzetsstrijders na de oorlog steun gaf.¹⁴⁶ Hij zette zich in voor de repatriëring en opvang van de politieke gevangenen uit de concentratiekampen en probeerde oorlogsslachtoffers en veteranen te helpen met de problemen, waarmee zij direct na de oorlog werden geconfronteerd, zoals huisvesting en werkgelegenheid.¹⁴⁷ Daarnaast was hij betrokken bij de organisatie van verschillende veteranenorganisaties, hij werd in 1964 adviseur van het Veteranen Legioen en was hij vaak eregast bij congressen van het voormalig verzet, zoals in 1965 bij het congres van de Nationale Federatieve Raad van het Voormalig Verzet Nederland in Breda.¹⁴⁸

Het feitelijke leiderschap van prins Bernhard stelde in de oorlog weinig voor, maar zijn houding na 1945 ten aanzien van de veteranen en oud-verzetslieden zorgde ervoor dat hij werd gezien als één van hen. Hij zorgde voor die 'ouwe-jongens-onder-elkaar-sfeer' en gaf op de juiste momenten de schouderklopjes.¹⁴⁹ De uitnodigingen van Bernhard voor de oud-verzetslieden op Soestdijk en de erkenning die hij hierdoor gaf aan deze groep vervulde als

¹⁴³ Jolande Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk*, 218.

¹⁴⁴ Wim Klinkenberg, *Prins Bernhard, een politieke biografie 1911-1979* (Amsterdam 1979) 207.

¹⁴⁵ Notulen van de besloten vergadering van de raad der gemeente Wageningen, gehouden op 21 april 1975 in de Raadzaal, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr 518.

¹⁴⁶ Lagrou, *The legacy of nazi occupation*, 68.

¹⁴⁷ Withuis, *Na het kamp*, 258-259.

¹⁴⁸ '29 juni 1981. Prins Bernhard zeventig jaar'. *Basis. Officieel orgaan van de Stichting Geestelijke weerbaarheid* 12 jaargang, nr.11 (15 juni 1981).

¹⁴⁹ Coen Hilbrink, *Vogelvrij verleden. Oud-illegalen na de oorlog* (Amsterdam 2001) 41.

het ware de sociaal-psychologische opvang die na de oorlog ontbrak voor de oorlogsslachtoffers. Jolande Withuis schrijft in haar biografie over de oud-verzetsstrijder Pim Boellaard dat het vooral door prins Bernhards ‘loyaliteit, jovialiteit, directe meeleven en attenties, plus de verleidelijke eer van de Koninklijke erkenning’ kwam dat Bernhard niet meer weg te denken was uit de veteranenwereld.¹⁵⁰

In de jaren zeventig werd prins Bernhard ook door het toenmalige linkse verzet geaccepteerd als symbool van het Nederlandse verzet,¹⁵¹ dit in contrast met de negatieve houding van de CPN om tijdens de Tweede Wereldoorlog met de prins samen te werken.¹⁵² De CPN’er Joop Wolff schreef in een persoonlijke brief aan de prins waarin hij hem feliciteerde met zijn zeventigste verjaardag, dat hij blij was met de band die tussen hem en de prins was ontstaan mede door hun gesprekken over de oorlog en het behoud van de viering van 5 mei.¹⁵³

Deze band werd onderstreept door de steun die Wolff gaf aan de Wageningse gemeenteraad om het ereburgerschap van de stad Wageningen aan prins Bernhard te verlenen.¹⁵⁴ Burgemeester Van Huis wilde het ereburgerschap aan prins Bernhard schenken, omdat hij gezien werd als het symbool van het Nederlandse verzet en ‘dat het ere-burgerschap van Wageningen een onderstreping zou zijn van de taak van het verzet in de afgelopen oorlog’.¹⁵⁵ De burgemeester had allereerst advies gevraagd aan het orgaan van het voormalig verzet of dit ereburgerschap voor prins Bernhard onder deze voorwaarden werd gesteund door het verzet. In een verklaring werd geschreven:

‘zoals u weet heeft prins Bernhard een belangrijke rol gespeeld bij de totstandkoming van de bevrijding van ons land en als commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten. Na de oorlog is prins Bernhard steeds een steun geweest van de verzetsmensen en was altijd klaar om vooral de minst bedeeden onder ons met raad en daad bij te staan. Dank voor uw initiatief’.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk*, 218.

¹⁵¹ Withuis, *Na het kamp*, 309.

¹⁵² Klinkenberg, *Prins Bernhard*, 207.

¹⁵³ Brief aan Prins Bernhard van Joop Wolff, Felicitaties voor zijn zeventigste verjaardag, IISG, *Archief Joop Wolff*, inv. nr. 14.

¹⁵⁴ Notulen van de besloten vergadering van de raad der gemeente Wageningen, gehouden op 21 april 1975 in de Raadzaal, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 518.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

Ook aan de oud-verzetslieden Joop Wolff en Joop Voogd (PvdA) werd goedkeuring gevraagd, omdat zij zich hadden ingezet voor het behoud van Hotel de Wereld en als belangrijke kopstukken uit het verzet werden gezien.¹⁵⁷

Vervolgens werd in de gemeenteraadsvergadering het voorstel om het ereburgerschap aan prins Bernhard te verlenen aangenomen. Dit betekende niet dat er unaniem voorgestemd werd. De PvdA-fractie stemde als enige partij tegen het voorstel; zij zag het verband niet tussen prins Bernhard en het verzet. Dit is opvallend, omdat Joop Voogd, ook van de PvdA, wel zijn goedkeuring gaf voor dit ereburgerschap, vooral omdat het verbonden was met het Nederlandse verzet. Dit was voor veel leden van de raad ook doorslaggevend, want de meesten waren geen voorstander van dit soort ceremonieën. Maar als het voormalige verzet het eens was met de argumentatie van burgemeester Van Huis dan hadden zij er geen bezwaar tegen. Zij waren van mening dat veel Nederlanders en Wageningers dit gebaar zouden waarderen en vonden het ook een manier om de herinnering aan het verzet en de Tweede Wereldoorlog levend te houden.¹⁵⁸ Wageningen had voor de Tweede Wereldoorlog geen een speciale band gehad met het koningshuis, maar door de bijzondere oorlogsgeschiedenis van Wageningen, de aanwezigheid van prins Bernhard bij de capitulatieonderhandelingen en zijn ereburgerschap als erkenning voor het Nederlandse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg deze stad toch een oranjetintje.¹⁵⁹

Prins Bernhard en de Lockheed-affaire (1976)

De band tussen de oud-verzetslieden, veteranen en prins Bernhard bleef na de Lockheed-affaire in 1976 bestaan.¹⁶⁰ Deze groep was het oneens met de beslissingen vanuit de regering dat prins Bernhard niet meer in uniform mocht optreden en ontheven werd uit zijn functie als inspecteur-generaal van de krijgsmacht.¹⁶¹

De Lockheed-affaire veranderde ook niets aan de positie van prins Bernhard als ereburger van Wageningen. Er kwam wel een protestbrief van de PSP en de PPR dat het ereburgerschap van prins Bernhard moest worden ingetrokken. Deze partijen waren van mening dat de positie van prins Bernhard door de Lockheed-affaire zodanig was beschadigd dat dit ook een nadelig effect zou hebben op het aanzien van het Nederlands voormalige

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Saskia Wassenaar, 'Een band sinds mei 1945', *De Gelderlander*, 30 april 2005, projectbureau Comité 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

¹⁶⁰ 'Loyaliteit aan onze prins. 25 jarig bestaan van VLN', Eindhoven 17 september 1976, projectbureau Comité 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité Wageningen, Veteranen en verzet*.

¹⁶¹ Kamerstuk Tweede Kamer 1975-1976. Kamerstukken 13787, volgnummer 3, blz. 3. Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk*, 263-264.

verzet.¹⁶² B&W Wageningen ging niet in op dit protest.¹⁶³ Burgemeester Van Huis vond dat het onmogelijk was om ereburgerschap van prins Bernhard te ontnemen, omdat hij dit had gekregen voor zijn verdiensten in de oorlog en voor het verzet.. De raadsleden waren het erover eens dat de corruptiezaak een ‘pijnlijke zaak’ was, maar dat het niet voldoende was om de bijzondere positie van prins Bernhard in de stad Wageningen aan te tasten.¹⁶⁴

Prins Bernhard bleef na de Lockheed-affaire nog elk jaar eregast tijdens de nationale herdenking van de bevrijding in Wageningen. Toch veroorzaakte dit schandaal tijdens de herdenking van 1977 een gespannen sfeer in Wageningen. De organisatoren waren bang voor protesten van studenten tijdens de ceremonie door de grote aanhang die de PSP-PPR in Wageningen, als studentenstad, had. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1974 was deze partij de vierde partij geworden achter PvdA, CDA en VVD.¹⁶⁵

Uit voorzorg was er extra beveiliging en een speciale vluchtroute voor de prins als de situatie uit hand liep. Door de veiligheidsmaatregelen en de grote aanwezigheid van de politie leek het op 5 mei 1977 net oorlog, wat een rare paradox was op de dag dat de bevrijding werd herdacht. Ondanks de vrees voor ordeverstoringen verliep de herdenking rustig. Het enige incident was dat demonstranten ‘Lockheed’ op de muur hadden geschilderd.¹⁶⁶

Prins Bernhard werd in Nederland en in het bijzonder in Wageningen gezien als het symbool van het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit werd door burgemeester Van Huis als de belangrijkste reden genoemd om het ereburgerschap van Wageningen aan hem te verlenen en het na de Lockheed-affaire niet te ontnemen. Deze argumentatie en de prominente plek die de oud-verzetslieden voor het eerst tijdens de herdenkingsbijeenkomst op 5 mei 1975 kregen maakten duidelijk dat de Bevrijdingsherdenking in Wageningen steeds meer werd geïdentificeerd met het verzet. Dit ging ten koste van de aandacht voor de Nederlandse veteranen die in 1975 geen grote rol van betekenis speelde bij de nationale Bevrijdingsbijeenkomst in Wageningen door de afwezigheid van een militair defilé. Ook de Nederlandse krijgsmacht had hierdoor geen aandeel meer in de bevrijdingsherdenking en was er aan de korte Bevrijdingstraditie tijdens de jubileumjaren, waarbij militairen, veteranen en in 1970 ook oud-verzetslieden elkaar ontmoetten tijdens het defilé op Bevrijdingsdag, al in 1975 een einde gekomen.

¹⁶² Brief PSP aan de raad van de gemeente Wageningen, 9 september 1976. Marko Mazeland (voorzitter, Eugene Struik (secretaris), *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 518.

¹⁶³ Beslissing B&W, 20 september 1976. Brief B&W aan PSP, 22 september 1976, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 518.

¹⁶⁴ Uittreksel uit de notulen van de openbare vergadering van de Raad der gemeente Wageningen gehouden op 20 september 1976, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 518.

¹⁶⁵ Verkiezingsuitslag gemeenteraad 1974, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 302.

¹⁶⁶ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 152-153.

Het militaire defilé werd vervangen door de Bevrijdingsherdenking dat zich vooral afspeelde rond de oud-verzetslieden en het symbool van het Nederlandse verzet prins Bernhard. Dit was de opmars van een blijvende traditie in Wageningen, waardoor deze stad in de toekomst steeds meer nationale aandacht zou krijgen tijdens Bevrijdingsdag, hoewel de herdenking in de jaren zeventig nog wel een niet-militair en informeel karakter had en de betekenis van Wageningen als nationale Bevrijdingsstad beperkt was.

3. De ‘professionalisering’ van Bevrijdingsdag

De vele activiteiten die in 1980 voor Bevrijdingsdag georganiseerd waren, zoals de manifestatie in de Houtrusthallen in Den Haag, een Internationaal verzetscongres, een manifestatie in de Jaarbeurshallen, een concert in het Circustheater in Scheveningen en een Verzetstentoonstelling 1933-1990 in het Paleis op de Dam zijn concrete voorbeelden van de toegenomen belangstelling voor de viering van Bevrijdingsdag in de jaren tachtig.¹⁶⁷ Julika Vermolen omschrijft het als een ‘tweede belangstellingsgolf’.¹⁶⁸ De aanzet hiervoor werd al aan het einde van de jaren zeventig gegeven door het ontstaan van de traditie van de Bevrijdingsherdenking in Wageningen vanaf 1975 en werd in de jaren tachtig verder uitgebreid door de oprichting van het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties (1980).

Een ander initiatief dat grotere aandacht voor Bevrijdingsdag onderstreepte was de motie van de PvdA en de CPN, die in 1980 werd aangenomen, waarin stond dat Bevrijdingsdag elk jaar gevierd moest worden. Het werd echter geen nationale feestdag, maar men kon een vrije dag nemen tegen inlevering van een snipperdag. Dit besluit zorgde voor verwarring, want als het geen nationale feestdag was wie kreeg er vrij en wie niet? Wat voor betekenis had de viering van 5 mei in Nederland als het geen nationale vrije dag was en op welke manier moest deze dag worden gevierd? Op 5 maart 1982 werd deze verwarring enigszins weggenomen, doordat er bij Koninklijk Besluit werd vastgesteld dat 5 mei wel jaarlijks gevierd zou worden, maar geen nationale feestdag was, uitzondering hierop waren het rijks personeel en scholen. Voor hen was 5 mei een officiële vrije dag.

Een andere ontwikkeling was de instelling van het Comité Nationale Viering Bevrijding 1980 door de ministerraad met Koningin Beatrix als beschermvrouwe van het comité en prins Bernhard als erevoorzitter. De leden van het comité waren oud-verzetslieden, vervolgden, militairen en vertegenwoordigers van de Indische groepering. Dit comité organiseerde in de jubileumjaren de verschillende landelijke manifestaties en activiteiten op en rond 5 mei. In de tussenliggende jaren werd er steeds in een andere provincie één landelijke centrale manifestatie georganiseerd. Ook was dit comité verantwoordelijk voor het afstemmen van de nationale manifestatie met de lokale activiteiten, het verdelen van de

¹⁶⁷ Bornebroek, *De oorlog zit me op de hielen*, 157.

¹⁶⁸ Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei’, 105.

overheidssubsidies en voor de voorlichting en promotie van de viering van de bevrijding in de vorm van lesbrieven, discussiefilms en het schoolproject.¹⁶⁹

Het Comité Nationale Viering Bevrijding (CNVB) werd op 17 maart 1981 officieel een nationaal comité en kreeg financiële en ambtelijke ondersteuning. Weliswaar bleven er in de jaren tachtig onduidelijkheden bestaan over de viering van 5 mei, maar de organisatie van de herdenking en viering van 4 en 5 mei werden wel ‘geprofessionaliseerd’.¹⁷⁰

Het Nationaal Comité Herdenking Capitulaties Wageningen 1980

De professionalisering van de organisatie van 4 en 5 mei was ook zichtbaar in Wageningen in de jaren tachtig. Het lokale 4 en 5 mei comité van Wageningen werd in 1980 versterkt met een ambtenaar die de viering van 4 en 5 mei in zijn takenpakket kreeg en optrad als coördinator. Deze ambtenaar was penningmeester en secretaris van het comité. Daarnaast werd het comité ondersteund door belangstellenden die vanuit hun algemene interesse een inbreng in het werk van het comité konden leveren of betrokken waren bij de organisatie van de activiteiten zoals de politie. De burgemeester was de voorzitter.¹⁷¹

Een andere vorm van professionalisering was de oprichting van het Nationaal Comité Herdenking Capitulatie Wageningen (NCHC) in 1980 om de jaarlijkse Nationale Bevrijdingsherdenking te organiseren. Voorzitter werd de oud-verzetsstrijder Teengs Gerritsen, vicevoorzitter was de heer G.H.J.M Peijnenburg, secretaris-generaal van het ministerie van Defensie. De burgemeester, de commissaris van de koningin Gelderland en de territoriaal-commandant waren ook lid van het comité. Dit comité kreeg net als het CNVB nationale erkenning. Door de inzet van Teengs Gerritsen en Wolff gaf minister-president A. van Agt (CDA) financiële steun aan het comité en kreeg de herdenking een nationaal karakter.¹⁷² Het CNVB wilde een goede samenwerking met het NCHC om de landelijke viering van 5 mei af te stemmen op de herdenking van de bevrijding die in de ochtend van 5 mei plaatsvond in Wageningen.¹⁷³

¹⁶⁹ Persconferentie 4 maart 1980 in Nieuwspoor, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief, Ministerie van Defensie 1954-1981*, inv. nr. 720.

¹⁷⁰ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 157.

¹⁷¹ Vergadering van het 4 en 5 mei comité, 3 april 1989, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4250-6. Brief aan de CPN van het 4 en 5 mei comité, 29 maart 1989 *Gemeentearchief Wageningen*, inv. nr. 4250-6.

¹⁷² Verslag van de bijeenkomst van het Nationaal Comité Herdenking Capitulatie Wageningen 1945 op vrijdag 18 december 1981. Aanwezig: de dames Van Kempen en Sassen, de heren Berger, Bischoff van Heemskerck, Boekholt, Broekhuijse, Van den Heuvel, Peijnenburg, Teengs Gerritsen, Tensen en Timmerman, IISG, *Archief Joop Wolff*, inv. nr. 58.

¹⁷³ Vergadering 4 en 5 mei comité, 4-1-1980. Aanwezig H. Boerema, U. Brolsma, J. D. van Wijk, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4509.

De viering van Bevrijdingsdag 1980 had in Wageningen in ieder geval een nationaal karakter, omdat dat jaar de nationale manifestatie in deze stad werd gehouden. Bij de bevrijdingsherdenking op 5 mei was prins Bernhard aanwezig, evenals de ministers H. Wiegel (VVD), W. Scholten (CDA), G. Braks (CDA), de ambassadeurs en militaire attachés van de VS, Canada, Polen, Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie en buitenlandse oud-strijders. Door deze attachés en oud-strijders kreeg de herdenking in Wageningen toch nog een militair karakter ondanks de afwezigheid van een militair defilé. Dit maakte duidelijk dat het klimaat in de jaren tachtig was veranderd en dat militair vertoon weer toelaatbaar was op 5 mei in Wageningen. In de aanloop naar de viering was er wel sprake geweest dat het Wageningse 4 en 5 mei comité een defilé wilde organiseren afgenomen door de prins of Van Agt, want het NCHC wilde graag dat de herdenking een militair karakter kreeg. Waarschijnlijk paste dit niet in het programma van de viering van 5 mei, want in 1980 vond er geen defilé in Wageningen plaats.¹⁷⁴

In Nijmegen werd dat jaar wel een defilé georganiseerd voor de Canadese bevrijders van Nederland afgenomen door prinses Margriet en haar man Pieter van Vollenhoven. Tijdens Bevrijdingsdag 1980 moest er volgens het ministerie van Defensie meer aandacht worden besteed aan de Canadese bijdrage aan de Nederlandse bevrijding, daarom had minister Scholten ook het voornemen om de Canadese *Minister of defence and veteran affairs* A. McKinnon uit te nodigen om de Nederlandse Bevrijdingsceremoniën in de eerste week van mei 1980 bij te wonen. Om dit te realiseren werd er veel samengewerkt met de Stichting Amsterdam dankt zijn Canadezen en het Nationale Comité Thank You Canada.¹⁷⁵ Deze Canadese oud-strijders waren ook aanwezig bij de herdenking van de capitulatie in Wageningen.

De herdenking was een privé aangelegenheid en was niet toegankelijk voor de Wageningers of andere belangstellenden. In de beginjaren van de Nationale Bevrijdingsherdenking bleef het vooral een reünie van oud-verzetslieden. Wederom is het moeilijk vast te stellen welke rol de Nederlandse Tweede Wereldoorlogveteranen speelde bij de herdenking in Wageningen aan het begin van de jaren tachtig, maar aanwezig waren zij wel.¹⁷⁶ De prominente rol die de oud-verzetslieden speelde tijdens de herdenking werd in 1982 benadrukt door de uitreiking van de Verzetherdenkingskruizen door prins Bernhard. Het

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Nota Ministerie van defensie, bestemd voor de chef van de Landmachtstaf, 7 februari 1980, *Archief SSA-MvD, Nationaal Archief. Ministerie van Defensie 1954-1981*, inv. nr. 720.

¹⁷⁶ 'De rechtvaardigheid is nog niet gewonnen', *Veluwepost* (7-05-1980). Ted Meines, *De geschiedenis van de veteranen* (Leidschendam 2005) 7.

Verzetshedenkingskruis was de erkenning die de oud-verzetslieden na meer dan veertig jaar voor hun oorlogspanningen kregen. Door het krijgen van het verzetshedenkingskruis onderscheidten zij zich van de rest van de Nederlandse samenleving en maakte duidelijk dat het beeld dat na de Tweede Wereldoorlog was ontstaan dat iedere Nederlander een bijdrage had geleverd aan het verzet niet terecht was.¹⁷⁷ Niet iedereen kon het late gebaar waarderen en een aantal oud-verzetslieden weigerde het herdenkingskruis. Zij vonden dat een verzetshedenkingskruis direct na de Tweede Wereldoorlog had moeten worden uitgegeven en niet bijna veertig jaar later.

Wie wordt herdacht tijdens de herdenking van de capitulaties?

Op 22 januari 1982 werd door het NCHC besloten dat de herdenking van de capitulatie van Japan samen moest vallen met de herdenking van de Duitse capitulatie. De Indiëveteranen en slachtoffers die in de jaren tachtig steeds meer hun stem hadden laten horen kregen een officiële plek in de herdenkingen naast de oud-verzetslieden en veteranen die in Europa tegen de Duitsers hadden gestreden. Het NCHC diende een verzoek in bij B&W Wageningen om een nieuwe inscriptie aan te brengen op het monument ter herinnering aan de Japanse capitulatie.¹⁷⁸ Na toestemming van de kunstenaar Han Richters ging de gemeente hiermee akkoord en werd vanaf 1982 ook de Japanse capitulatie in Wageningen herdacht.¹⁷⁹ Deze verandering was ook zichtbaar in de naam van het comité; er werd een 's' achter het woord capitulatie geplaatst en voortaan luidde de naam van het comité: Nationaal Comité Herdenking Capitulaties Wageningen.¹⁸⁰

Deze insluiting van de slachtoffers en veteranen uit de oorlog in het voormalige Nederlands-Indië ging niet zonder kritiek en gevoel van achterstelling door de Indische gemeenschap. Natuurlijk was deze gemeenschap blij met het feit dat de Japanse capitulatie ook in Wageningen op 5 mei werd herdacht, maar toch bleven zij het gevoel hebben dat er een hiërarchie bestond tussen oud-verzetsstrijders en veteranen uit Nederland en de Indische

¹⁷⁷ Vermolen, 'De vierde en de vijfde mei', 104.

¹⁷⁸ Brief van NCHC aan college B&W, J. D. van Ketwich Verschuur, 25-1-1982, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

¹⁷⁹ Brief aan prof. Tendeloo en dhr. Bakker van B&W Wageningen, 25 maart 1982, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

¹⁸⁰ Brief van NCHC aan college B&W, J. D. van Ketwich Verschuur, 25-1-1982, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4448.

slachtoffers en strijders. Dit gevoel werd versterkt door het behouden van Wageningen in de naam van het comité, dat duidelijk verbonden was met de Duitse capitulatie.¹⁸¹

Dit gevoel van achterstelling is te begrijpen door de geringe aandacht die de oorlog in Nederlands-Indië en de strijders en slachtoffers van deze oorlog kregen na 1945 in Nederland. In 1982 was er nog steeds geen officieel monument, herdenking of steun voor de strijders en slachtoffers uit het voormalig Nederlands-Indië. Wolff nam het op voor deze groep en richtte zich in een brief tot prins Bernhard. Hij vond dat de Indische groep dezelfde erkenning moest krijgen als de veteranen uit de periode '40-'45 in Nederland. Er moesten wettelijke regelingen komen en een speciaal pensioen 'Indisch verzet'.¹⁸² De inzet van Wolff liet zien dat de communisten, ondanks hun standpunt over Nederlands-Indië en het koloniale verleden, de strijders en slachtoffers uit het voormalig Nederlands-Indië erkenden als slachtoffergroep. De inzet van Wolff (die ook een aandeel had in de organisatie van het NCHC) verklaart enigszins ook waarom de Indische groep zo vroeg bij de herdenking in Wageningen werd betrokken. Eind jaren tachtig veranderden er veel voor de Indiëgangers, omdat in 1986 de Wet Buitengewoon Pensioen Indisch Verzet werd ingesteld en in 1988 werden er twee monumenten onthuld in Den Haag en Roermond.

Toch bleven de organisatoren van de Bevrijdingsherdenking in Wageningen, het na 1982 lastig vinden om de Japanse capitulatie te betrekken bij de herdenking in Wageningen, omdat deze stad geen band had met de voormalige kolonie of met de strijd in de Pacific. In vergaderingen van het 4 en 5 mei comité van Wageningen werd er op gehamerd meer aandacht te besteden aan de Indiëveteranen en de oorlogsslachtoffers. In de herdenking van 1987 gebeurde dit al door de toespraak van de cultureel antropoloog prof. dr. J van Baal en voormalig gouverneur van Nieuw-Guinea.¹⁸³ Van Baal benadrukte dat de Indische groep niet uit medelijden werden uitgenodigd in Wageningen, maar omdat zij een belangrijke rol hadden gespeeld in de Nederlandse geschiedenis en cultuur. Er werd in dat jaar ook een tentoonstelling georganiseerd in Hotel de Wereld over Nederlands-Indië in oorlogstijd.

De grotere aandacht voor de Indiëstrijders in de jaren tachtig was door deze groep zelf bewerkstelligd. Zij waren de eerste groep veteranen die voor zichzelf opkwamen en aandacht vroegen voor hun oorlogsverleden en voor de financiële en psychische gevolgen die zij hiervan nog steeds ondervonden. Dat zij deze eerste stap hadden gezet kan volgens militair-

¹⁸¹ Verslag van de bijeenkomst Comité Wageningen 1945 op 7 april 1982, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4510.

¹⁸² Brief van Joop Wolff aan Prins Bernhard, 7 mei 1984, IISG, *Archief Joop Wolff* inv. nr. 14.

¹⁸³ Verslag vergadering 4 en 5 mei comité, 30 september 1986. Aanwezig: de heren van Blerck, Van Ketwich Verschuur (voorzitter), Meulenbroek, Siepermann, Van Wijk, Wisgerhof en Aarden, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4250-6.

historicus Martin Elands worden verklaard, omdat de Indiëveteranen veel te maken hadden gekregen met miskennis en negatieve beeldvorming. Dit laten twee belangrijke incidenten duidelijk zien. Het eerste was het televisie-interview in januari 1969 met dr. J.E. Hueting, emeritus hoogleraar psychologie en oud-Indiëganger bij de Stoottroepen, waarin hij vertelde over de eigen oorlogservaringen en de oorlogsmisdaden die waren gepleegd door Nederlandse militairen en het tweede was het concept uitgave van het toonaangevende werk *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog deel 12* van Loe de Jong over de geschiedenis van Nederlands-Indië waarin hij het woord oorlogsmisdaden gebruikte tot woede van de Indiëveteranen.¹⁸⁴ Een andere verklaring was dat deze veteranen in een levensfase van gepensioneerden terecht waren gekomen, waarin zij de rust hadden om over hun oorlogsverleden na te denken en op te komen voor hun belangen.¹⁸⁵

Dit proces viel samen met de erkenning van het Posttraumatische stresssyndroom (PTSS) waar veel oorlogsveteranen aan leden. Vanaf de jaren zeventig was het taboe van oorlogstrauma doorbroken, waardoor de psychische gevolgen van oorlogservaring voor militairen meer onder de aandacht kwamen.¹⁸⁶ De betere welzijnszorg voor de Unifil-veteranen uit Libanon (het Nederlandse Unifil-bataljon Dutchbatt 1979-1985) liet zien dat de politiek meer aandacht besteedde aan de opvang en nazorg van de veteranen in deze periode.¹⁸⁷

Deze ontwikkeling kon worden versterkt door meer erkenning en waardering te geven vanuit de regering en de samenleving voor de oorlogsveteranen en hun daden via herdenkingen.¹⁸⁸ Deze waardering kregen de Indiëveteranen en slachtoffers als eerste in Wageningen, waar zij in 1982 officieel betrokken werden bij de herdenking van de capitulaties. Hoewel het voor hen moeilijk was om op de voorgrond te treden naast de veteranen die in Nederland hadden gestreden voor de vrijheid vonden de Indiëveteranen en slachtoffers officiële erkenning van het NCHC.

De Nederlandse militairen op de voorgrond

Ook in de jaren tachtig waren er weer discussies in hoeverre de Bevrijdingsherdenking in Wageningen een militair karakter moest hebben. In de voorbereidingen naar het jubileumjaar 1985 was er een discussie of er wel of geen militaire vertegenwoordigers moesten worden

¹⁸⁴ Elands, 'Oudere veteranen', 228.

¹⁸⁵ Ibidem, 227.

¹⁸⁶ Withuis, *Erkenning*, 43-44. Mooij, 'De langste schaduw', 278.

¹⁸⁷ Schoemaker, *Vredesmacht in Libanon*, 453. Elands, 'Oudere veteranen', 227.

¹⁸⁸ Maas, 'De betekenis van herdenken', 266.

uitgenodigd. De werkgroep Bevrijdingsfeesten was hier tegen, omdat dit punt gevoelig lag. Het NCHC was het hier echter niet mee eens, omdat de capitulatie ‘een militaire aangelegenheid’ was geweest en het meer dan logisch was dat militaire vertegenwoordigers werden uitgenodigd. In 1980 waren er ook geen bezwaren van de Wageningers geweest tegen het uitnodigen van militaire vertegenwoordigers.¹⁸⁹ Teengs Gerritsen benadrukte het belang van het militaire aspect door op de brief van de werkgroep te reageren met de woorden ‘niets mee te maken’.¹⁹⁰ Deze standvastigheid van het NCHC laat zien dat de voorstanders van militair vertoon in de herdenking de overhand hadden. De schuwheid om een militair element aan te brengen in de herdenking van de capitulaties leek in de jaren tachtig enigszins te zijn verdwenen.

Tussen het NCHC en de werkgroep Bevrijdingsfeesten was er ook een spanning of het verleden of het heden meer nadruk moest krijgen in de Bevrijdingsherdenking. Het NCHC vond het verleden van de oorlog en de inspanningen die waren geleverd door de oud-verzetslieden en veteranen belangrijker dan de hedendaagse strijd tegen onrecht. Daarentegen was de werkgroep Bevrijdingsfeesten van mening dat 5 mei 1985 een feest van de toekomst moest zijn, waarin het motto ‘samen leven en overleven’ centraal moest staan en niet het verleden van oorlog en terreur.¹⁹¹ De neiging om de herdenking te actualiseren kwam ook tot uiting in het verzoek van het anti-fascistisch comité in 1984 om samen te werken met het 4 en 5 mei comité. Dit comité wilde de aandacht van de herdenking richten op ‘het herlevend fascisme’ in binnen- en buitenland en hierdoor impliciet ook een politieke lading geven aan de herdenking door de strijd tegen het ‘hedendaagse fascisme’ voorop te stellen. Deze actualisering was een manier om de jeugd duidelijk te maken waarom het nog steeds van belang was om de oorlog te herdenken, want het kostte de organisatoren, veertig jaar na de oorlog, steeds meer moeite om de jeugd te blijven betrekken bij de herdenking en de viering.¹⁹²

In Wageningen kregen beide visies een plek in de viering van Bevrijdingsdag. Het Wageningse 4 en 5 mei comité stemde er zowel mee in om met het anti-fascistisch comité samen te werken als met de organisatie van een defilé voor de Canadese oud-strijders afgenomen door prinses Margriet als parade-inspecteur en de Canadese Generaal G. Kitching

¹⁸⁹ Brief van het NCHC 1945 Wageningen aan de Werkgroep Bevrijdingsfeesten, 19 juli 1984, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4513.

¹⁹⁰ Bornebroek, *De oorlog zit me op mijn hielen*, 159.

¹⁹¹ Brief Werkgroep Bevrijdingsfeesten 1985 aan het NCHC, 25 juni 1984, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4513.

¹⁹² Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei’, 106.

als oud-Chef Staf 1e Canadese Legerkorps.¹⁹³ Dit defilé was een vervolg op het defilé uit 1980 dat in Nijmegen werd georganiseerd. Het evenement laat zien dat men het in de jaren tachtig belangrijk vond om de Canadese bevrijders te eren in Nederland en nadrukkelijker te betrekken bij de viering van de bevrijding.

De discussies of Bevrijdingsdag een militair karakter moest hebben en in hoeverre dit onderdeel moest zijn van de Nationale herdenking bleven voortduren in Wageningen, zo ook in 1987. In dat jaar werd Bevrijdingsdag in Wageningen groots gevierd; koningin Beatrix onthulde het herdenkingsraam in de Hervormde Kerk op de Markt, waarin de bevrijding van Nederland en Nederlands-Indië werd verbeeld.¹⁹⁴ Dit raam herinnerde aan de evacuatie van de Wageningse bevolking in mei 1940 en april 1945. Na deze onthulling nam koningin Beatrix een militair defilé af. Het was, sinds 1955, voor het eerst dat er weer in Wageningen een militaire parade werd gehouden voor de koningin waar Nederlandse militairen in meeliepen. Op deze manier kon het NCHC de herdenking van de capitulaties van Duitsland en Japan in Wageningen ‘een wat zwaarder militair accent’ geven.¹⁹⁵

Het defilé was ontstaan uit de gedachte dat de Bevrijdingsherdenking niet alleen voor een selectief groepje genodigden was, maar dat de Wageningse bevolking, vooral de jongeren, nauwer betrokken moest worden bij deze herdenking. Het NCHC wilde daarom het programma van de herdenkingsdienst voor de oud-verzetslieden en de veteranen in de Johannes de Doperkerk uitbreiden met een herdenking van de Tweede Wereldoorlog die in de openlucht plaatsvond zoals een defilé of een optocht van oorlogsvoertuigen met het optreden van de militaire kapellen.¹⁹⁶ Ook het NCHC ontkwam er niet aan om de herdenking meer op de jeugd en dus de toekomst te richten. Zij wilde de nadruk op de oorlog en de capitulatie behouden, maar zij zagen in dat de herdenking alleen een toekomst had als de jeugd hierbij betrokken werd, daarom moest de reünieachtige Bevrijdingsherdenking voor de oud-verzetslieden en veteranen uitgebreid worden met een activiteit die toegankelijk was voor de Wageningers en andere burgers. Een uitstekend middel hiervoor was een militaire parade.

¹⁹³ Brief aan anti-fascisme komitee Wageningen aan 4 en 5 mei comité, 12-4-1984, *Archief secretarie gemeente Wageningen*, inv. nr. 4511.

¹⁹⁴ *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

¹⁹⁵ Brief van drs. G.H.J.M. Peijnenburg, vice-voorzitter NCHC aan Generaal G.L.J. Huyser, chef Defensiestaf, Ministerie van Defensie, 31 december 1986, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

¹⁹⁶ Verslag Bestuursvergadering comité Wageningen, NCHC, 4 juni 1986. Aanwezig: Mevr. D. Sassen, de heren Teengs Gerritsen, J.D. Ketwich Verschuier, Kol. W.G. Lap, R. Boekholt, J. Aerden, P.A. Bouwense en Tensen, *Gemeente Archief secretarie Wageningen*, inv. nr. 4251-1.

Volgens het comité was dit al verschillende malen gebeurd in Wageningen en tot grote tevredenheid van iedereen.¹⁹⁷

Aan het ministerie van Defensie werd gevraagd om onderdelen van de Nederlandse krijgsmacht mee te laten lopen die de traditie voortzetten van de militaire eenheden die een rol speelden bij de bevrijding van Nederland en van Nederlands-Indië. Defensie stemde hiermee in en er werd afgesproken om na een evaluatie te kijken welke mogelijkheden er waren om deze samenwerking tussen het NCHC en Defensie voort te zetten.¹⁹⁸

De Nederlandse militairen kregen door het defilé van 1987, wat een krijgsmachtdefilé was, weer een wat prominentere plek in de herdenking van de capitulaties. Een klein deel van de Nederlandse veteranen uit de Tweede Wereldoorlog liep ook mee in het defilé, want in februari 1987 was er een verzoek van het erepeloton van de Binnenlandse Strijdkrachten om mee te mogen lopen in het defilé, zij hadden immers ook een aandeel gehad in de bevrijding van Nederland, maar het aandeel van deze groep bleef beperkt.¹⁹⁹

De oud-verzetslieden en veteranen behielden niettemin hun prominente positie in de herdenking. Het NCHC wilde een militair karakter geven aan de herdenking door het krijgsmachtdefilé, maar de herdenking in de Johannes de Doperkerk die vooraf ging aan het defilé en de bijeenkomst in de aula met prins Bernhard die door veel oud-verzetslieden en veteranen gezien werd als een informele reünie, bleven belangrijke onderdelen van 5 mei in Wageningen. De herdenking van de capitulaties mocht niet veranderen in een dag voor alle Nederlandse veteranen en de krijgsmacht, want het ging om de helden uit de Tweede Wereldoorlog die hadden gestreden voor de vrijheid van Nederland en Nederlands-Indië, maar in tegenstelling tot de herdenking vanaf 1975 wonnen de militairen weer wat terrein in Wageningen.

Oorlog of vrede?

De nadruk die het NCHC bleef leggen op de oorlog en de capitulatie botste met de blik op de vrede en de strijd tegen onrecht op dat moment in de wereld van de partijen PPR, CPN en

¹⁹⁷ Vergadering Wageningen comité op 12 november 1986 in Den Haag. Aanwezig; de dames J. van Kempen en D. Sassen en de heren Peijnenburg, P. Berger, R. Boekholt, C. C. van den Heuvel, W. Lap, H. Quick, W. Tensen en J. Wolff, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4251-1.

¹⁹⁸ Brief van Ministerie van Defensie, G.L.J. Huyser, Generaal der infanterie, adjudant in buitengewone dienst van Hare Majesteit de Koningin aan het NCHC, 14 januari 1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

¹⁹⁹ Brief van P. Hoek, erepeloton aan mr. P van Vollenhoven, 17 februari 1987, projectbureau Comité 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

EVP.²⁰⁰ Deze partijen erkenden dat door het militaire ingrijpen Nederland in 1945 was bevrijd, maar vonden dat in het heden ‘militarisme en bewapening een bedreiging vormen niet alleen voor de vrede, maar zelfs voor het voortbestaan van de mens’.²⁰¹ Zij vonden dat de aanwezigheid van de militairen het idee impliceerde dat Nederland in de toekomst afhankelijk was van het militaire apparaat voor veiligheid en vrijheid.²⁰² Om dit protest extra kracht bij te zetten besloot de PSP een brief aan de koningin te sturen om te vragen of zij wilde afzien van het afnemen van een defilé. De PSP schreef hierin:

‘arrogant militair en ander machtsvertoon geeft in dat verband geen pas. Wij beschouwen dit als een klap in het gezicht van het op vrede en ontwapening gerichte beleid van onze gemeente. Daarom nogmaals het verzoek: geef die militairen vrijaf op de 5e mei en laat: 5 mei uniform vrij!!!!!!’.²⁰³

Het militaire karakter van de Nationale Bevrijdingsherdenking paste niet bij de toch wat linkse stad Wageningen. Over het algemeen was er steeds een PvdA burgemeester en de linkse partijen hadden ook een grote aanhang, waarschijnlijk vooral onder de studenten. In de brief van de PSP stond dat er veel protest was geweest tegen kernwapens, er veel werd gedaan aan vredesonderwijs, subsidies werden verstrekt aan vredesgroepen en er was een partnerschap voor de vrede en ontwapening met de West-Duitse gemeente Mörfelden-Walldorf. De PSP concludeerde hieruit dat Wageningen eerder een stad van de vrede was dan van het leger. Bevrijdingsdag moest daarom een vredesfeest worden en geen militaire manifestatie.

Een ander goed voorbeeld van het standpunt van de linkse partijen tegen militair vertoon waren de uitlatingen van de CPN tegen de studenten van de Wageningsche Studenten Schietvereniging ‘Transvaal’ die in uniform optraden tijdens 5 mei. In de brief van de CPN aan B&W Wageningen stond dat deze vereniging ‘het karakter van de 5 mei viering ernstig hebben geschonden’ door in uniform op te treden.²⁰⁴ Daarnaast benadrukte zij dat door de naam van de vereniging het niet passend was om deze studenten bij de viering van Bevrijdingsdag te betrekken, want ‘Transvaal was het symbool van de Zuid-Afrikaanse

²⁰⁰ Brief aan het NCHC van de PPR-Bestuursgroep Wageningen, Monique Volkers, CPN bestuur afdeling Wageningen, Bert Bom en Bestuur EVP Wageningen, J. Schouts, 24 april 1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Brief PSP afdeling Wageningen, Rik Eveg aan de koningin, 25 april 1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

²⁰⁴ Brief aan B&W van CPN, Bert Bom, 15-5-1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

boerenbeweging die het racistische en fascistische regime van Zuid-Afrika ondersteunde en sympathieën had voor het nationaalsocialisme'.²⁰⁵ B&W lieten in reactie hierop weten dat zij er niets optegen hadden dat de studenten in uniform hadden opgetreden, maar zich konden indenken dat sommige mensen het aanstotelijk vonden, want militair vertoon tijdens Bevrijdingsdag lag nog steeds gevoelig in Wageningen.²⁰⁶ De CPN moest zijn uitlatingen echter wel terugnemen, want, zo beargumenteerde de voorzitter van Transvaal C. van Driel, de naam van de vereniging was onder andere historische omstandigheden gekozen en het was niet terecht dat de vereniging 'fascistische of racistische sympathieën' kreeg toegeschreven.²⁰⁷ B&W was het eens met de studentenvereniging, want 'wij vinden de rechtstreekse band die u legt tussen de studentenvereniging Transvaal en het huidige regime in Zuid-Afrika buiten de werkelijkheid staand. Uw opvatting getuigt op zijn minst van weinig historisch besef'.²⁰⁸

De CPN bleef echter bij haar standpunt dat zij militair vertoon verafschuwde en het bleef een belangrijk punt voor deze partij dat Bevrijdingsdag een dag moest zijn waarop gewaarschuwd werd tegen fascistische regimes en organisaties. Naast deze actuele thema's wilde zij wel de verbinding behouden met het verleden van de Tweede Wereldoorlog, met name het verzet waar zij een belangrijk aandeel in hadden gehad moest een prominente plek behouden in de herdenking.²⁰⁹

Het defilé ging gewoon door, er waren geen andere bezwaren of discussies vanuit B&W of de gemeenteraad. Het initiatief ging uit van het ministerie van Defensie en het NCHC, zij hadden de organisatie in handen. Ook de Wageningers hadden geen bezwaar tegen het defilé, er waren geen protesten op 5 mei. Wel benadrukte de persvoorlichter van Wageningen S. Aarden, dat het defilé geen militaire parade van het leger was, maar dat het defilé werd georganiseerd ter herinnering aan de mensen die een belangrijke rol hadden gespeeld in de oorlog, het verzet en de bevrijding van Nederland.²¹⁰ Waarschijnlijk bracht de heer Aarden de betekenis van het defilé op deze manier onder woorden, om de verschillende meningen te verenigen en het militaire aspect af te zwakken door het in de context van de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding te plaatsen, want het defilé van 1987 stond weldegelijk in het teken van de Nederlandse krijgsmacht door de ondersteuning en

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ Brief van B&W Wageningen aan Transvaal, de heer C.F. van Driel, Sociëteit Ceres, 11-06-1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

²⁰⁷ Brief Transvaal, 21 mei 1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

²⁰⁸ Brief aan CPN van B&W Wageningen, *Gemeente Archief*, inv. nr. 4119.6.

²⁰⁹ Brief aan 5 mei kommittee Wageningen van de CPN afdeling Wageningen Bert Bom, 29-3-1989, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6.

²¹⁰ 'Politie Wageningen neemt verdachte voorwerpen op 5 mei in beslag. Speciale ordemaatregelen', *De Gelderlander*, 4-5-1987, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

betrokkenheid van Defensie. Het laat ook zien dat er eind jaren tachtig nog steeds voorzichtig moest worden omgegaan dat actieve Nederlandse soldaten meeliepen in deze parade.

Uit de evaluatie van het NCHC kwam naar voren dat het defilé op 5 mei 1987 een ‘zodanig succes is geweest, dat getracht moet worden dit op enigerlei wijze voort te zetten’.²¹¹ Het werd door het NCHC wenselijk gevonden om in de toekomst steeds troepen van de huidige krijgsmacht bij het defilé te betrekken.²¹² In *De Gelderlander* stond dat Bevrijdingsdag rustig en sfeervol was verlopen en dat er geen noemenswaardige incidenten waren gebeurd. Volgens dit bericht was, ‘voor Wageningen het een mooie dag. Niet alleen vanwege het bezoek van de koningin, maar ook wat betreft de activiteiten in de ochtend en de avond’. ‘Het enthousiasme bij het defilé was groot’.²¹³ Dit stond ook in de evaluatie van Bevrijdingsdag 1987, ‘de algemene opinie is dat het Bevrijdingsfeest zeer geslaagd is. Wel is het plaatselijke programma wat in de verdrukking gekomen, doordat het nationaal programma de (logische) blikvanger was’.²¹⁴ Behalve het protest van de PPS, PPR, EVP en CPN waren er vooral positieve reacties te horen over de organisatie van het militaire defilé. De toeschouwers waren enthousiast en hadden geen bezwaar tegen het militaire vertoon in Wageningen.

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei en het veteranendefilé

Eind jaren tachtig werd de herdenking en viering van 4 en 5 mei verder geprofessionaliseerd door de instelling van het Nationaal Comité 4 en 5 mei in 1987. De oprichting van dit comité was voortgekomen uit de aanbevelingen die de commissie Wiltens had gedaan om de nationale herdenking en viering te vernieuwen. Andere aanbevelingen waren integratie van de nationale herdenking om 16.00 uur bij de Dam met de lokale herdenking om 20.00 uur, meer aandacht voor de toekomst op 5 mei als Nationale Vrijheidsdag en op langere termijn de integratie van 4 en 5 mei, zodat 5 mei een vrije dag zou worden en 4 mei werd afgeschaft. Deze aanbevelingen zorgden voor veel kritiek vanuit de samenleving en onder een aantal betrokken partijen. Vooral het voornemen om de herdenking alleen op 5 mei te laten plaatsvinden en de samenvoeging van de nationale herdenking om 16.00 uur op de Dam met

²¹¹ Verslag vergadering NCHC, 30 september 1987. Aanwezig het dagelijkse bestuur: de heren Teengs Gerritsen, Peijnenburg, Tensen, Van Den Heuvel, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4251-1.

²¹² Ibidem.

²¹³ ‘Bevrijdingsdag rustig en sfeervol’, *De Gelderlander*, 6-5-198, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4119.6.

²¹⁴ Verslag vergadering 4 en 5 mei comité 16-12-1987. Aanwezig: Hans Burgerdijk (gemeentelijk medewerker 4/5 mei en andere evenementen), Kobi van Brakel, Jan-Dirk van Ketwisch Verschuur (voorzitter), Joop Siepermann, Dick van Wijk, Jan Wisgerhof en Sjaak Aarden, *Gemeente Archief*, inv. nr. 4260-6.

de lokale herdenkingen om 20.00 uur zorgden voor veel ophef. Het eerste punt werd door de Tweede Kamer afgewezen.²¹⁵

Het tweede punt was vooral een doorn in het oog van de veteranenorganisaties. Door de samenvoeging van de nationale en de lokale herdenking in Amsterdam zou de ceremonie op de Dam een sober karakter krijgen en alleen het staatshoofd, het kabinet en een zeer beperkt aantal groeperingen zouden een krans kunnen leggen bij het Nationaal Monument. Door de inkorting van de ceremonie kregen de veteranenorganisaties afzonderlijk geen mogelijkheid meer om voor het defilé een krans te leggen bij het Nationaal Monument. Er werden alleen nog enkele algemene kransen gelegd voor de veteranen, die hierdoor een kleiner aandeel zouden krijgen in de dodenherdenking.²¹⁶

Om te voorkomen dat de aandacht voor de veteranen tijdens 4 en 5 mei zou afnemen kreeg Meines in december 1987 het verzoek van vice-voorzitter van het NCHC Peijnenburg om op 5 mei 1988 een defilé voor de veteranen en oud-verzetsstrijders in Wageningen te organiseren als onderdeel van de jaarlijkse Bevrijdingsherdenking. Prins Bernhard die na het defilé in 1987 erg enthousiast over de organisatie van een defilé was geraakt en vanaf de Tweede Wereldoorlog een sterke band had met de veteranen werd gevraagd om het defilé als parade-inspecteur af te nemen.²¹⁷ Meines werd coördinator en parade commandant.

Na het succes van het defilé in 1987 wilde het NCHC de traditie van het defilé voortzetten en elk jaar een defilé houden voor de oud-verzetslieden en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog zolang zij in leven waren.²¹⁸ Vanuit de regering en Defensie werd er structurele ondersteuning gegeven voor dit veteranendefilé. Dit betekende niet dat in de defilés van 1988 en 1989 krijgsmachtmilitairen meeliepen, want de defilés draaiden om de veteranen en de oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog en niet om de Nederlandse krijgsmacht.²¹⁹ Deze erkenning die de veteranen en oud-verzetslieden kregen door middel van het defilé, bleven zij echter ook op 4 mei houden, want door de grote kritiek op de aanbevelingen van de commissie Wiltens werd de beslissing om het aantal kransen te beperken teruggedraaid in 1989 en kregen de verschillende veteranenorganisaties de mogelijkheid om afzonderlijk weer een krans te leggen bij het Nationale Monument op de

²¹⁵ Vermolen, 'De vierde en de vijfde mei', 111-112.

²¹⁶ Elands, 'Oudere veteranen', 228.

²¹⁷ Ted Meines, *Lezing van Luitenant-Generaal b.d. Ted Meines 'Prins Bernhard, veteraan van oranje'* (2008).

²¹⁸ Verslag van de vergadering van het Wageningen comité op 27 oktober 1987, voorzitter Tensen, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

²¹⁹ Brief aan H. J. Teengs Gerritsen van R. Lubbers, 26 februari 1988, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

Dam.²²⁰ De defilés in Wageningen kregen wel een internationaal karakter door de aanwezigheid van een groep van 25 dienende Canadese militairen die de oud-strijders uit Groot-Brittannië en Canada ondersteunde in Wageningen.²²¹

De Tweede Wereldoorlogveteranen krijgen voorrang

Vanaf 1988 werd er elk jaar in Wageningen een defilé georganiseerd voor en door de veteranen en oud-verzetsstrijders die een aandeel hadden gehad in de Tweede Wereldoorlog samen met geallieerde oud-strijders, zoals Canadese huzaren en Poolse veteranen.

Sinds 1961 werden op 4 mei alle Nederlandse gesneuvelde militairen herdacht, maar deze militairen kregen geen plaats in de herdenking van de bevrijding door de aanwezigheid van de Nederlandse veteranen van na 1945. De herdenking bleef een aangelegenheid gericht op de slachtoffers en strijders van de Tweede Wereldoorlog in Nederland en het voormalig Nederlands-Indië. In het defilé van Wageningen liepen alleen oud-verzetslieden en veteranen van de Tweede Wereldoorlog mee en in 1987 ook onderdelen van de krijgsmacht die verbonden waren met deze eenheden. Veteranen van na 1945 waren uitgesloten van deze herdenking. Een verzoek om de Indiëgangers die hadden gestreden in de dekolonisatieoorlog werd om deze reden door het gemeentebestuur van Wageningen afgewezen.²²²

In de jaren tachtig werd tussen de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en de veteranen van na 1945 een duidelijk onderscheid in Wageningen gemaakt. Het NCHC en het gemeentebestuur van Wageningen wilden in deze periode dat de Tweede Wereldoorlog in de herdenking van de capitulaties centraal bleef staan. Alle andere oorlogen of Nederlandse veteranen kregen hierin geen plaats, Wageningen was en bleef de Stad der Bevrijding, hier was in 1945 de Duitse capitulatie getekend en samen met de Japanse capitulatie waren dit de enige historische gebeurtenissen die op 5 mei in Wageningen werden herdacht. Wel was het onderscheid tussen de oud-verzetslieden en de veteranen, dat vooral in de jaren zeventig zichtbaar was, door het defilé opgeheven, want beide groepen hadden een prominente plaats in deze parade.

Erkenning voor de veteraan

De professionalisering van de herdenking van de capitulaties in Wageningen en het ontstaan van het defilé voor de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog vielen samen met een groeiende

²²⁰ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten*, 30.

²²¹ Brief Ministerie van Defensie, provinciaal militair commando Gelderland en Flevoland aan burgemeester van Ketwich Verschuur, 7-06-1988, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4120-1.

²²² Meines, *De geschiedenis van de veteranen*, 17.

belangstelling voor de erkenning van de veteranen. In 1989 werd het Veteranenplatform opgericht, een bundeling van veteranenorganisaties die gingen samenwerken om maatschappelijke erkenning te krijgen voor de veteranen, betere nazorg en financiële regelingen.²²³ Deze organisatie kwam ook in Wageningen op voor de erkenning van de veteranen vanuit de Nederlandse samenleving. De afstand tussen het Nederlandse volk en de krijgsmacht was groot; het Veteranenplatform had als doel deze afstand te verkleinen. De herdenking van de capitulaties was een evenement, waarbij zowel de veteranen van de Tweede Wereldoorlog, de huidige krijgsmacht als ook het Nederlandse volk aanwezig waren. Deze herdenking zou krijgsmacht, veteraan en Nederlandse samenleving dichter bij elkaar kunnen brengen en tegelijk de zorg en erkenning van de veteraan onder de politieke aandacht brengen.

Wageningen als ‘Stad der Bevrijding’ werd in de jaren tachtig ook de stad waar de Nederlandse krijgsmacht zich presenteerde aan de Nederlandse samenleving en erkenning kreeg voor hun daden. Dat dit in Wageningen gebeurde lag niet voor de hand, want deze stad had, door de afwezigheid van een militaire kazerne, geen band met de Nederlandse krijgsmacht. Dit bleek ook uit de protestbrieven van de CPN, PPR en PSP, die partijen wilden geen militair defilé en waren van mening dat de strijd tegen fascisme en Wageningen als vredesstad voorop moesten staan in de viering van de bevrijding.

In de voorbereidingen van Bevrijdingsdag in de jaren tachtig was de militaire aanwezigheid echter een centripunt van de discussie. Het NCHC trok in deze discussies steeds aan het langste eind door de Duitse en Japanse capitulatie voorop te stellen in de herdenking van de capitulaties. De afgenomen weerstand in de jaren tachtig tegen militair vertoon had als gevolg dat het militaire aspect door middel van een defilé weer terugkwam in Wageningen tijdens 5 mei, waardoor de Nederlandse krijgsmacht in 1987 de kans kreeg om zich, sinds 1970, weer te presenteren aan de Nederlandse samenleving. Het defilé in Wageningen zorgde er ook voor dat de viering van de Bevrijding zich onderscheidde van het feest in de rest van Nederland, waardoor 5 mei in Wageningen steeds meer een nationaal karakter kreeg, wat nog eens werd onderstreept door de structurele aanwezigheid van prins Bernhard in de Bevrijdingsstad.

²²³ Elands, ‘Oudere veteranen’, 228.

4. Militaire en civiele Bevrijdingsdag

In de jaren negentig werden de Bevrijdingsfestivals op 5 mei het nieuwe plan van aanpak van het Nationaal Comité 4 en 5 mei om jongeren op een aansprekende manier te betrekken bij de viering van Bevrijding 5 mei.²²⁴ De festivals waren een manier om ‘de waarde van de vrijheid met name bij de jongere generaties van nu en straks ingang te doen vinden en hun vrijheidsbeleving te versterken’.²²⁵ Er zou niet alleen aandacht moeten worden besteed aan de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding van 1945, maar ook aan de hedendaagse vrijheidstrijd in de wereld en de oorlogen die na 1945 hadden plaatsgevonden, daarom moesten organisaties zoals Amnesty International, Greenpeace en IVK/kerk en vrede ook betrokken worden bij de festivals.²²⁶ Volgens het Nationaal Comité moest Bevrijdingsdag een combinatie worden van een dag waarop het einde van de Tweede Wereldoorlog werd herdacht en een Dag van de Vrijheid. Op deze manier konden de belangen en behoeftes van de oorlogsgeneratie en de jongeren beiden een plek krijgen in de viering van Bevrijdingsdag.²²⁷

In elke provincie werd een festival in het kader van de viering van de bevrijding georganiseerd.²²⁸ In Gelderland werd gekozen voor Wageningen. In deze stad werd vanaf de jaren zeventig al veel aandacht besteed aan de viering van 5 mei door de herdenking van de capitulaties. Het was daarom logisch dat deze herdenking in Wageningen werd uitgebreid met het Bevrijdingsfestival.

Naast het Bevrijdingsfestival werd vanaf 1988 elk jaar ook het veteranendefilé georganiseerd door het NCHC. Dit defilé was vooral gericht op de Tweede Wereldoorlog, maar het NCHC werd door de veranderingen in het beleid van het Nationaal Comité ook gedwongen om zich meer te richten op de oorlogen die na 1945 hadden plaatsgevonden.

Bevrijdingsfestivals 1990: Vrede als hoofdthema van 5 mei

Sinds 1990 is Bevrijdingsdag een nationale feestdag. Dit was tegelijk ook het eerste jaar dat het Bevrijdingsfestival gecombineerd werd met de herdenking van de capitulaties en het veteranendefilé in Wageningen. Het festival was niet alleen bedoeld om van Bevrijdingsdag

²²⁴ Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei’, 115.

²²⁵ Brief B&W Wageningen aan gedeputeerde Staten Gelderland, 18 juli 1990, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6.

²²⁶ Verslag overleg kritisch programma, 5 mei 1990. Aanwezig: Fraternité Tutam, Vluchtelingenwerk Wageningen, ANC steungroep, Kobi van Brakel (4 en 5 mei comité), Gerard Blom (initiatiefnemer) *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6.

²²⁷ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 31.

²²⁸ Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei’, 115.

een feest te maken voor de jongeren met muzikale optredens, maar er moest ook een ‘kritisch programma’ komen met een infomarkt van humanitaire organisaties.²²⁹

Verder zou 5 mei elk jaar een actueel thema krijgen. In 1991 werd er gekozen voor het thema Grondrechten, in 1992; de vrijheid van meningsuiting, in 1993; kiesrecht en in 1994; sociale grondrechten: een kunst om samen te beleven.²³⁰ Elk jaar werd bovendien geprobeerd om verschillende groepen en culturen met elkaar te verbinden en in discussie te laten gaan.²³¹

Er is een duidelijke verschuiving tijdens Bevrijdingsdag te constateren in de jaren negentig van de Tweede Wereldoorlog naar thema's als vrede, vrijheid en de strijd tegen onderdrukking, onrecht en oorlog. Vooral van linkse kant wilde men meer aandacht besteden aan het opkomend extreem nationalisme zoals in voormalig Joegoslavië. Bert Bom stelde voor om de opkomst van het extreem nationalisme in West-Europa te belichten door middel van de organisatie van vredesinitiatieven met de Duitse gemeente Mörfelden-Walldorf waar Wageningen een vredespartnerschap mee had.²³² Het Wageningse comité stelde zich terughoudend op tegenover dit voorstel. Volgens burgemeester M. Jager (D66) moest rond de mei-periode worden bekeken hoe de situatie in het voormalig-Joegoslavië ervoor stond en dan pas worden besloten of deze oorlog een plaats zou krijgen bij de viering van de bevrijding.²³³ Het voorstel om samen te werken met de Duitse partnergemeente werd afgewezen, omdat volgens het comité het nog te vroeg was om Duitsers te betrekken bij de herdenking voor 1995, omdat deze kwestie nog te gevoelig lag bij de oorlogsgeneratie.²³⁴

Ondanks de actualisering en de organisatie van Bevrijdingsfestivals in elke provincie hield het Bevrijdingsfestival in Wageningen een apart karakter door het veteranendefilé, waardoor Bevrijdingsdag in Wageningen uitdrukkelijk verbonden bleef met de Tweede Wereldoorlog.²³⁵ Dit had als gevolg dat het vraagstuk in hoeverre de nadruk op de Tweede Wereldoorlog moest worden gelegd en in hoeverre actuele oorlogen en civiele aspecten als vrijheid en vrede betrokken moesten worden in de viering een belangrijk discussiepunt bleef in deze gemeente.

²²⁹ Verslag overleg kritisch programma, 5 mei 1990. Aanwezig: Fraternité Tutam, Vluchtelingenwerk Wageningen, ANC steungroep, Kobi van Brakel (4 en 5 mei comité), Gerard Blom (initiatiefnemer) *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6.

²³⁰ Vermolen, ‘De vierde en de vijfde mei’, 115.

²³¹ Evaluatie programma 5 mei 1990 Wageningen, gehouden op 28 mei 1990. Aanwezig: Kobi van Brakel, Henk van Blerck en Yunus Alisan, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6.

²³² Brief van Bert Bom aan het 4 en 5 mei Komitee, 16-11-1992, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4300-4

²³³ Notulen van de vergadering van het 4 en 5 mei comité Wageningen, 25-11-1992. Aanwezig: de heren Jager, Mauritz, De Nijs, Siepermann, Wisgerhof, Van Wijk en mevr. Kuiper, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4385-4.

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ Vergadering 4 en 5 mei comité, Wageningen, 1 juni 1993, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4385-4.

De veteranennota van 1990

Naast het Bevrijdingsfestival werd ook de herdenking van de capitulaties in Wageningen georganiseerd. De traditionele herdenkingsdienst in 1990 werd gehouden in aanwezigheid van de ambassadeurs van de geallieerden landen en de Canadese minister voor *Veterans Affairs* G. Merrithew. Vervolgens legde prins Bernhard een krans bij het Nationale Bevrijdingsmonument voor Hotel de Wereld. De opzet van de herdenking van de capitulaties was in 1990 hetzelfde als in de jaren daarvoor, maar wel wat uitgebreider, omdat 1990 een jubileumjaar was. Dit gold ook voor het defilé dat na deze ceremonieën werd afgenomen door de prins. Hieraan namen ongeveer 1400 Nederlandse en Canadese Tweede Wereldoorlogveteranen en actief dienende militairen aandeel.²³⁶ Net als in 1980 en 1985 werden ook de Canadese bevrijders weer betrokken bij de 5 mei viering in Nederland.²³⁷

Het veteranendefilé in 1990 bleef gericht op de Tweede Wereldoorlogveteranen en oud-verzetslieden, maar net als in 1987 kregen ook soldaten van nu een plaats in het defilé in de vorm van een ‘zogenaamde kleine participatie’.²³⁸ Na het defilé in 1987 was door Defensie aan het NCHC toegezegd dat in een jubileumjaar zij een beroep kon doen op de krijgsmacht om de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen te ondersteunen.²³⁹ Tot 1990 was de samenwerking tussen Defensie en het NCHC elk jaar voortgezet, maar pas in 1990 liepen de Nederlandse militairen weer mee in het defilé. Deze participatie maakte duidelijk dat de samenhang tussen de krijgsmacht en de Nederlandse samenleving groter was geworden, want volgens een bezoeker was ‘het leger (..) een tijd uit den boze geweest in Nederland. Ik ben blij dat de mensen ook klaptten voor de militairen die nu dienen’.²⁴⁰

Dat Defensie er elk jaar mee instemde om een klein deel van de Nederlandse krijgsmacht mee te laten lopen in het defilé in Wageningen kwam eind jaren tachtig door de toenemende politieke aandacht voor de veteranen en militairen. Het resultaat hiervan was de veteranennota van minister van Defensie A.L. ter Beek (PvdA) *Zorg voor veteranen in samenhang* (1990). In deze nota kwam eindelijk in Nederland een definitie voor de Nederlandse veteraan en erkenning voor deze groep.²⁴¹

²³⁶ Besluitenlijst van de algemene Bestuursvergadering in Wageningen, 9-11-1989, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4251-1.

²³⁷ Brief Nationaal Comité ‘Thank you Canada’ *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4183-3.

²³⁸ Brief ministerie van Defensie, defensiestaf P.H.M. Messerschmidt, brigade-generaal der artillerie *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4837-1.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Defilé verbroedert jong en oud, *De Gelderlander*, 7-5-1990, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4183-3.

²⁴¹ In Nederland werd een veteraan gedefinieerd als diegene gediend heeft ‘in oorlogsomstandigheden of daarmee overeenkomstige situaties, inclusief de internationale vredesmissies binnen en buiten het verband van de Verenigde Naties’. Ook de oud-militairen van het voormalige KNIL en het vaarplichtig koopvaardijpersoneel vielen onder deze definitie: Weerts, ‘Het Nederlandse veteranenbeleid in internationaal perspectief’, 245.

Hoofdpunten uit de Veteranennota waren dat de minister van Defensie een Inspecteur der Veteranen aanstelde, geld beschikbaar stelde voor herdenkingszuilen bij het monument in Roermond, betere defensiefaciliteiten voor reünies, een Draaginsigne Gewonden, subsidie voor onderzoek over de nazorg van militairen, het oprichten van de Stichting Dienstverlening Veteranen, de invoering van de veteranenpas en de oprichting van een Veteraneninstituut. Ook werd er een Commissie Maatschappelijke Erkenning ingesteld onder leiding van prof. P. Thoenes, die aanbevelingen deed om de relatie tussen de krijgsmacht en de samenleving te verbeteren.²⁴²

Het defilé in Wageningen was al in 1988 ontstaan, maar kan wel in samenhang worden gezien met het veteranenbeleid. In Wageningen vonden de Tweede Wereldoorlogveteranen en oud-verzetslieden in de jaren tachtig erkenning voor hun daden door de herdenking van de capitulaties en eind jaren tachtig door het defilé. Door deze toegenomen aandacht voor de veteranen ging de politiek ook beseffen dat er meer zorg moest komen voor de veteranen. Dit besef werd aan de ene kant versterkt door de toegenomen vraag naar zorg van de veteranen uit Libanon, de erkenning van PTTS bij militairen en veteranen en door de organisatie van het defilé.²⁴³ De voorzitter van het NCHC Peijnenburg, noemde het defilé dan ook ‘een herinnering om de zorg voor oud-verzetsstrijders, veteranen en oorlogsslachtoffers nimmer te waarlozen’.²⁴⁴

Uitbreiding van het veteranendefilé?

Eén les uit de late waardering van de Tweede Wereldoorlogveteranen, was om de veteranen van na 1945 meteen ook te betrekken bij het defilé in Wageningen en hun dezelfde erkenning te geven als de veteranen en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog. Gezien de gevorderde leeftijd van de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, zou deze uitbreiding de traditie van het defilé, ook in de toekomst kunnen veilig stellen. Het defilé zou dan een evenement worden om waardering te tonen aan alle veteranen in Nederland die sinds de Tweede Wereldoorlog zich hadden ingezet voor vrede en vrijheid.²⁴⁵ Voor de veteranen van

²⁴² Elands, ‘oudere veteranen’, 229.

²⁴³ Schoenmaker, *Vredesmacht in Libanon*, 480.

²⁴⁴ ‘Sfeervolle herdenking en defilé’, *Arnhemsche Courant*, 7-05-1990, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4183-3.

²⁴⁵ NCHC werkcomité, ontwerp-plan: betreffende de nationale herdenking capitulaties 1945 te Wageningen op zondag 5 mei 1991, 10 oktober 1990, Wassenaar, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4251-1.

na 1945 was er weinig aandacht vanuit de samenleving en vonden er alleen herdenkingen in eigen kring plaats.²⁴⁶

Net als de uitbreiding in 1961 bij de 4 mei herdenking op de Dam kon Nederland op 5 mei niet alleen aandacht blijven besteden aan de oud-verzetslieden en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, maar moesten de veteranen van na 1945 ook een plaats krijgen in deze of een andere nationale herdenking. Het defilé in Wageningen leek geschikt om erkenning te geven aan alle Nederlandse veteranen en de krijgsmacht, omdat voor veel Tweede Wereldoorlogveteranen Wageningen een symbool en ontmoetingsplek was geworden.²⁴⁷

De krijgsmacht staat voorop in de Bevrijdingsherdenkingen

Het militaire aspect kwam steeds meer op de voorgrond te staan in het veteranendefilé, want Defensie leverde ook na het jubileumjaar 1990 troepen die meeliepen in dit defilé. De saamhorigheid tussen de veteranen, de krijgsmacht en de samenleving kwam steeds meer tot uitdrukking in Wageningen.²⁴⁸

Defensie nam een prominentere rol in de oorlogherdenkingen van de jaren negentig. Voor het jubileumjaar 1995 werd een speciale werkgroep aangesteld om alle aanvragen aan Defensie voor de ondersteuning van herdenkingen te behandelen. De werkgroep hanteerde het uitgangspunt 'dat defensie een prominente, ruimhartige steunverlening voorstaat'.²⁴⁹ Wat vooral van belang was dat Defensie zichtbaar was voor de samenleving en dichterbij de mensen kwam te staan. Deze ruime ondersteuning van Defensie zorgde ervoor dat de krijgsmacht zich samen met de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog op de verschillende bevrijdingsherdenkingen (zoals de bevrijding van Zuid-Limburg, Market-Garden herdenkingen en in Wageningen) in het land kon presenteren aan de samenleving.²⁵⁰

Deze betrokkenheid van Defensie bij de vijftigste herdenking aan het einde van de Tweede Wereldoorlog valt samen met het vernieuwde veteranenbeleid vanaf eind jaren tachtig, de geplande afschaffing van de dienstplicht (1997) en het aantrekken van nieuwe

²⁴⁶ Jan Schoeman, 'Oorlog..welke oorlog? De publieke opinie en de Korea-veteranen', in: Martin Elands, *Vechten, verbeelden en verwerken. Nederland en zijn Korea-veteranen* (Amsterdam 2001) 79-90, aldaar 83.

²⁴⁷ Brief NCHC, Ted Meines aan de besturen van de deelnemende organisaties aan het defilé te Wageningen, 19 mei 1994, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. Archief 4348-1.

²⁴⁸ Ontwerp-plan 5 mei 1991, werkcomité NCHC 1945 Wageningen op zondag 5 mei 1991 (Wassenaar 10 oktober 1990).

²⁴⁹ Brief van de Commandant Nationaal Commando, het plaatsvervangend hoofd NTC-G4, J. Bos, majoor aan stichting bevrijdingsfestival Fryslan, J. Volkers, 20 feb. 1995, *SSA-MvD, Archiefdoos chef defensiestaf 272 WG herdenking*.

²⁵⁰ Verslag 1^e vergadering Werkgroep Herdenkingen 1944-1945 dd 16 feb. 1993.

Aanwezig: Kol. Vd Weijden, Lkol Dekker, Lkol Groeneveld, Kap Damen, Mevr. Zuydwegt, Lkol keizer, Aoo Knoop, Maj. Van Diepen, Lkol. Vd Zwan, Maj Kuijs, Smmb Bos, Ritm Mezger, *Archief SSA-MvD, Archief Defensiestaf 272* (1993).

beroepsmilitairen. Door de toegenomen aandacht voor de Nederlandse krijgsmacht vanuit de politiek waren zij in de jaren negentig ook veel prominenter aanwezig bij de herdenkingen en werd de kloof tussen de samenleving, de veteranen en het Nederlandse leger kleiner.

Militair of civiel?

De formule ‘ontmoeting civiel en militair verzet, met overgang naar nieuwe generaties (met moderne thematiek en vormgeving)’ was van doorslaggevende betekenis geweest om steun te krijgen van de regering Van Agt aan het begin van de jaren tachtig voor de organisatie van de herdenking van de capitulaties.²⁵¹ De opzet van de Bevrijdingsherdenking in Wageningen moest door de jaren heen worden aangepast aan de nieuwe generaties en aan de veranderingen ten opzichte van de viering van 5 mei zoals de organisatie van de Bevrijdingsfestivals en de actualisering van de viering van Bevrijdingsdag. Dit had ook consequenties voor het defilé. Er moest een manier worden gevonden om ook jongere generaties zoals de studenten van de Landbouwwuniversiteit bij deze parade te betrekken en meer hedendaagse onderwerpen te belichten. Daarnaast zorgde de prominentere plek van de Nederlandse krijgsmacht in de herdenking van de capitulaties in Wageningen ervoor dat in de jaren negentig discussies ontstonden over de mate waarin militairen de sfeer moesten bepalen op 5 mei in Wageningen. Een belangrijk vraagstuk hierin was of het defilé moest worden uitgebreid met veteranen van na 1945 of juist met civiele hulpverleners om tegenwicht te bieden tegen het militaire karakter.

De meningen over deze kwestie waren verdeeld. Het Veteranenplatform wilde dat 1995 een veteranenjaar zou worden waarin een manifestatie werd georganiseerd voor alle veteranen, ‘zonder enige beperking qua tijdsbestek of oorlogstoneel, vanaf de meidagen 1940 tot blauwhelmen’.²⁵² Deze formule moest na 1995 elk jaar worden gehandhaafd, want het veteranenplatform wilde voorkomen dat het defilé alleen in de jubileumjaren zou worden georganiseerd.²⁵³

Ook het NCHC was van mening dat het defilé van 1995 moest worden uitgebreid met veteranen van missies na 1945. Zij vonden dat de veteranen van na 1945 ‘dezelfde uiting van erkenning’ verdienen ‘wederom in directe relatie met èn krijgsmacht èn Samenleving’.²⁵⁴

²⁵¹ Joop F. Wolff, Notitie t.a.v. Herdenking en Viering Capitulaties Wageningen, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4838-1.

²⁵² Vergadering plenaire comité van 5 maart 1992, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4623-3.

²⁵³ Verslag van de vergadering, 15 november 1990, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4838-1.

²⁵⁴ Ontwerp-plan 5 mei 1991, werkcomité NCHC 1945 Wageningen op zondag 5 mei 1991 (Wassenaar 10 oktober 1990).

Deze uitbreiding was ook nodig om de verhouding tussen de veteranen en de krijgsmacht in evenwicht te houden als steeds meer veteranen uit de Tweede Wereldoorlog wegvielen.

Het NCHC ging in dit voorstel niet uit van deelname van civiele organisaties, maar hield er in de toekomst wel rekening mee dat deze groeperingen een onderdeel zouden worden van de herdenking of het defilé. Het NCHC erkende dat het defilé niet alleen een militaire uitstraling kon hebben, maar dat er ook een verbreding en verdieping moest zijn naar ontwikkelingen op het gebied van vrede, veiligheid, vrijheid en rechtvaardigheid.²⁵⁵ Een aantal leden van het NCHC vond zelfs dat het militaire component geen toekomst had na 1995 en dat de aandacht vooral moest worden verschoven naar de herdenking en het festival.²⁵⁶ Het NCHC wilde het liefst een middenweg hierin vinden om zowel het militaire component als het civiele aspect in te bouwen in het defilé.²⁵⁷

Het Wageningse 4 en 5 mei comité was verdeeld over dit vraagstuk. Burgemeester Jager wilde het liefst dat na 1995 er een verschuiving zou plaatsvinden van de viering van Bevrijdingsdag naar een Dag van de Vrijheid. De herdenking van de capitulaties moest hierin wel een plaats behouden, maar er moest worden nagedacht over veranderingen. Een belangrijke kwestie was of nieuwe veteranen moesten meelopen in het defilé of andere Nederlanders die zich verdienstelijk hadden gemaakt voor Nederland en de vrede.²⁵⁸

Ook het NCHC-lid Wolff dacht na over veranderingen in de herdenking. In een vergadering over de toekomst van de herdenking van de capitulaties zei Wolff dat: ‘de fakkel van de veteranen en de oud-verzetsstrijders uit ’40-’45 moet worden overgedragen aan de nieuwe veteranen uit Indië, Korea en Libanon’.²⁵⁹ Voor Wolff was erkenning voor alle Nederlandse veteranen in het veteranendefilé belangrijker dan zijn politieke standpunt ten opzichte van de Nederlandse bijdrage in de kolonisatiestrijd in Nederlands-Indië of in de strijd tegen de communisten in Korea.

²⁵⁵ Herdenking na 1995. Aantekeningen van werkgroep ‘toekomst van de herdenking capitulaties’, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4839-1.

²⁵⁶ Verslag van het overleg over de toekomst van de Nationale Herdenking Capitulaties, 12-4-1991 in Hotel Hoog Brabant in Utrecht. Aanwezig: de heren Jager, Tensen, Wolff, Roos, Van Ketwich Verschuur en mevrouw Kuipers, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4929-2.

²⁵⁷ Ibidem.

²⁵⁸ Vergadering van het 4 en 5 mei comité, Wageningen, 16 februari 1993. Aanwezig: De heren Jager, Mauritz, De Nijs, Siepermann, Blom, Wisgerhof en mevr. Dibbets, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4385-4.

²⁵⁹ Verslag van het overleg over de toekomst van de Nationale Herdenking Capitulaties, 12-4-1991 in Hotel Hoog Brabant in Utrecht. Aanwezig: de heren Jager, Tensen, Wolff, Roos, Van Ketwich Verschuur en mevrouw Kuipers, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4929-2.

Toch wilde hij voorkomen dat de herdenking en het defilé in Wageningen alleen een militaire aangelegenheid zou zijn.²⁶⁰ In een persoonlijke notitie over de toekomst van het defilé schreef hij dat de oud-verzetslieden een even groot aandeel moesten blijven houden in het defilé als de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog want het ‘kan niet zo zijn, dat de mensen uit het Voormalig Verzet in de positie geplaatst worden van het aanschouwen van militaire oud-strijders. Hoe groot het wederzijds respect ook is!’.²⁶¹

Volgens Wolff moest de civiele deelname niet alleen bestaan uit oud-verzetslieden, maar ook uit nieuwe generaties die zich inzetten voor ontwikkelingswerk, waarbij hij dacht aan samenwerking met de Landbouw Universiteit, die zich had gespecialiseerd in ontwikkelingswerkprojecten in de Derde Wereldlanden en organisaties zoals Artsen zonder Grenzen en Amnesty International. Ook bepleitte Wolff dat de herdenking een internationale uitstraling moest hebben. Naast de meelopende geallieerde soldaten zouden buitenlandse sprekers de internationale politiek en verhoudingen kunnen belichten.²⁶²

Aan de ene kant moest het defilé worden uitgebreid met veteranen van na 1945, omdat ook deze veteranen net als de veteranen van de Tweede Wereldoorlog recht hadden op ‘erkenning’ vanuit de samenleving. Erkenning voor alle Nederlandse veteranen werd het nieuwe toverwoord in Wageningen. Zelfs een communist als Joop Wolff zette zijn eigen standpunten over de Nederlandse bijdrage in Nederlands-Indië of Korea opzij om te bepleiten voor erkenning voor alle Nederlandse veteranen.

Aan de andere kant werd het militaire karakter van het defilé juist ingeperkt door in de discussie te betrekken dat civiele hulpverleners moesten deelnemen aan de herdenking. Het NCHC moest zich aansluiten bij het beleid van het Nationaal Comité en moest ook meer aandacht gaan besteden aan vrijheid en de vrede. Dit laatste punt was ook een manier voor leden als Joop Wolff om hun standpunt over de uitbreiding van het defilé met alle Nederlandse veteranen te verantwoorden en de militaire uitstraling van het defilé te beperken door de Bevrijdingsherdenking in het kader van vrede en vrijheid te plaatsen.

Ontwikkelingshulpverleners in een militair defilé?

In het defilé van na 1995 moest er een goede verhouding bestaan tussen de veteranen en de civiele hulpverleners die zich hadden ingezet voor vrede en vrijheid in de wereld, maar hoe kon dit civiele component worden verbonden met het defilé, een parade die toch vooral werd

²⁶⁰ Joop F. Wolff, Notitie t.a.v. Herdenking en Viering Capitulaties Wageningen, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4838-1.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Ibidem.

geassocieerd met militairen? De enige manier om deze twee elementen met elkaar te verbinden was om meer nadruk te leggen op de strijd voor de vrijheid.²⁶³ Het was echter onwaarschijnlijk dat de militairen en civiele hulpverleners samen zouden optreden tijdens het defilé op Bevrijdingsdag, want dit evenement werd door de ontwikkelingswerkers te militaristisch gevonden.²⁶⁴

De actualisering van het defilé met hedendaagse vraagstukken van oorlog, vrede en vrijheid kan in de context worden geplaatst van het beleid van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Door middel van het Bevrijdingsfestival en de betrokkenheid van humanitaire organisaties werden actuele crises en oorlogen een onderdeel van Bevrijdingsdag. Het NCHC vond het wenselijk dat dit beleid van het Nationaal Comité verbonden werd met de herdenking van de capitulaties. Ook deze herdenking moest worden geactualiseerd door middel van de samenwerking met civiele organisaties die zich met de hedendaagse crises in de wereld bezighield.

De vijftigste herdenking aan de Tweede Wereldoorlog

1995 werd gezien als een omslagpunt in 4 en 5 mei herdenking en viering. Het was vijftig jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog was afgelopen en het zou waarschijnlijk de laatste keer zijn dat er veel veteranen uit de Tweede Wereldoorlog aanwezig zouden zijn bij de viering van 5 mei. Dit jubileumjaar zorgden ervoor dat er een stroom van herdenkingen werd georganiseerd in het gehele land om de vijftigste herdenking alle aandacht te geven.²⁶⁵

Daarnaast ontstond er op nationaal niveau ook een discussie of er officieel Duitse vertegenwoordigers moesten worden uitgenodigd bij de vijftigste herdenking. Was het na een halve eeuw na het einde van de Tweede Wereldoorlog niet tijd voor verzoening en de vijandelijkheden opzij te zetten? Ondanks deze discussie werd op 10 november 1994 besloten door de regering, gesteund door het Nationaal Comité, dat op 4 en 5 mei 1995 geen Duitse delegatie aanwezig zou zijn bij de herdenking.²⁶⁶

Ook in Wageningen ontstond deze discussie. In het Wageningse comité waren de meeste leden van mening dat de vijftigste herdenking in 1995 een periode afsloot. Het was tijd voor een officiële verzoening tussen de Nederlanders en de Duitsers. Als het comité zelf

²⁶³ Bijeenkomst 'Toekomst 5 mei viering', 25 februari 1995. Aanwezig: werkgroep NCHC: de heer Jager, De Nijs, Roos. SNV: mevrouw Y. van Vliet. Ex-ontwikkelingswerkers: Peter Mol, Karien Olbers, Corinne Hijnen, Gert Nieuwhof, Rene Verhagen en Kees Stam, bestuurslid, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4839-1.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Coen van Zwol, 'De vijftigste mei belooft een spektakelstuk te worden', *NRC*, 28 april 1995 *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4351-4.

²⁶⁶ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 35.

veel aandacht wilde besteden aan het oplossen van hedendaagse conflicten en verzoening tussen volken dan was het ook nodig om de vijandelijkheden met de Duitsers aan de kant te schuiven en hen uit te nodigen op 4 en 5 mei. De voorzitter was het hiermee eens, maar was van mening dat het nog steeds een gevoelig onderwerp was en sommige leden vonden het zelfs een ongewenste stap om een officiële Duitse delegatie uit te nodigen. In 1995 was er net zoals bij de nationale herdenking ook in Wageningen geen Duitse delegatie aanwezig.²⁶⁷

Het jubileumjaar 5 mei 1995 werd wel groots gevierd in Wageningen. Wageningen wilde een centrale rol blijven spelen in de viering van Bevrijdingsdag in Nederland. Deze rol was enigszins op de achtergrond geraakt door de organisatie van de bevrijdingsfestivals in alle provincies. Een manier om alle ogen te laten richten op Wageningen was door de aandacht te leggen bij het bijzondere historische feit dat de capitulatie in Wageningen was getekend en hier de nationale start begon van de viering van 5 mei door het ontsteken van het Bevrijdingsvuur en de bevrijdingsestafette die elk jaar door de vereniging van Berg tot Bergrace werd georganiseerd. Toen de directeur van het Oorlogsmuseum Overloon S. Temming deze traditie probeerde te verplaatsen naar Overloon om zijn museum een groter nationaal karakter te geven greep het Wageningse comité gelijk in door hem erop te wijzen dat deze traditie al sinds 1948 in Wageningen bestond en niet gewijzigd moest worden, want de oorsprong van het Bevrijding lag in Nederland in Wageningen en in geen andere plaats.²⁶⁸

Uit de evaluatie was gebleken dat er tussen de 200.000 en 250.000 mensen op Bevrijdingsdag naar Wageningen waren gekomen. Samenvattend kon worden gesteld dat ‘de combinatie van het defilé van oud-strijders door prins Bernhard, een zeer gevarieerd bevrijdingsfestival en een muziek-film-vuurwerk-spektakel veel mensen vanuit de wijde omstreken aangetrokken heeft’.²⁶⁹ Een andere bijzondere gebeurtenis was de onthulling van het 5 mei-plein voor Hotel de Wereld door de Canadese Generaal Kitching.

Net als in de jaren daarvoor was het defilé één van de hoogtepunten in Wageningen en net als in elk jubileumjaar werd er veel aandacht besteed aan de aanwezigheid van de Canadese oud-strijders bij de herdenkingen in Nederland. In dit jaar had het Comité Thank you Canada ervoor gezorgd dat er ongeveer 120.000 Canadese veteranen naar Nederland waren gekomen die een belangrijke plaats kregen in het defilé in Wageningen en in Apeldoorn bij Paleis 't Loo. De gemeente Wageningen ontving verschillende dankbrieven,

²⁶⁷ Vergadering 4 en 5 mei comité 26 september 1994. Aanwezig: De heren Jager, Mauritz, De Nijs, Siepermann, Blom, en mevr. Dibbets *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4623-4.

²⁶⁸ 'Strijd om het vuur', *De Volkskrant*, 18-1-1995, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4349-1. 'Oudste Bevrijdingsvuur brandt in Wageningen', *Gelders dagblad*, 18-1-1995, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4349-1.

²⁶⁹ Evaluatie Bevrijdingsfestival Gelderland 1995 *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4349-3.

zoals de brief van Jack Ambler uit Regina, Saskatchewan, Canada. In zijn brief aan de burgemeester van Wageningen schrijft hij:

‘the program designed and carried out by your local committee. And in which we participated, was a tribute to their organizational skills and their appreciation of the needs of a group with various temperaments and desires. We could not have asked for a better variety of activities or the quality of their content’.²⁷⁰

Het defilé in 1995 was het hoogtepunt in de herdenking. In dit defilé werd er alleen aandacht besteed aan het militaire aspect van de parade en aan de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, met name de Canadezen. Het civiele aspect kwam alleen naar voren in de infomarkt waar de humanitaire organisaties elk jaar op Bevrijdingsdag in Wageningen stonden. Zij maakten geen deel uit van de herdenking van de capitulaties. De Tweede Wereldoorlogveteranen, de oud-verzetslieden en de Nederlandse en Canadese krijgsmacht waren in 1995 nog steeds het hoofdthema van de herdenking de capitulaties.

1996: nieuwe opzet van de herdenking van de capitulaties

Veel Nederlanders hadden verwacht dat de vijftigste herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog de laatste herdenking zou zijn in Nederland, maar deze traditie werd in 1996 in stand gehouden. Vanuit het Nationaal Comité werd de viering van Bevrijdingsdag na de vijftigste herdenking verder geactualiseerd en geïnternationaliseerd.²⁷¹ Elk jaar werd er een 5-meilezing georganiseerd over een hedendaags en toekomstgericht onderwerp. De regionale Bevrijdingsfestivals bleven bestaan met een nationale feestelijke bijeenkomst 's avonds in Amsterdam. Om de viering van Bevrijdingsdag in elke provincie evenveel aandacht te geven zou er elk jaar een andere provincie worden uitgekozen waar het startschot werd gegeven voor de viering, nadat het Bevrijdingsvuur in Wageningen was ontstoken en overhandigd aan de commissaris van de koningin van de provincie waar de start plaatsvond.²⁷²

In Wageningen vonden in 1996 ook veel veranderingen plaats in de opzet van Bevrijdingsdag en de herdenking van de capitulaties.²⁷³ Er moest op 5 mei niet meer alleen aandacht worden gegeven aan de Tweede Wereldoorlog. Deze verschuiving betekende ook

²⁷⁰ Brief mr. & mrs. Jack Ambler aan burgemeester Jager van Wageningen, 25 juni 1995, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4351-2.

²⁷¹ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 58-59.

²⁷² Ibidem, 58-59.

²⁷³ Brief aan de heer Cense (directeur van het Rode Kruis) van burgemeester Jager, 28 november 1995, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

dat civiele medewerkers en andere hulpverleners, die een bijdrage hadden geleverd aan de internationale vrede en veiligheid, betrokken moesten worden bij de herdenking en viering van Bevrijdingsdag. Er moest in Wageningen een cultuuromslag komen, waardoor deze stad een ontmoetingsplek zou worden voor militairen en civiele hulpverleners die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog en na 1945 actief hadden ingezet voor de internationale vrede.²⁷⁴

Er was besloten om de civiele hulpverleners niet te laten meelopen in het defilé, maar in de ochtend van 5 mei werd een extra bijeenkomst georganiseerd om ook het civiele aspect in de internationale politiek te belichten.²⁷⁵ In deze ochtendbijeenkomst vond een symposium en discussie plaats in samenwerking met het Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael en moest gaan over aspecten van vrede en vrijheid in internationaal perspectief. In de eerste bijeenkomst in 1996 werden de verschillende aspecten van een vredesmissie besproken, zoals de inzet van militairen, maar ook het werk wat civiele hulpverleners hadden verricht en op welke manier deze militairen en civiele hulpverleners met elkaar samenwerkten. Tijdens deze bijeenkomst spraken L. De La Rive Box van het European Centre for Development Policy, generaal-majoor der mariniers C. Homan en de heer W. Cense, directeur van het Rode Kruis.²⁷⁶

Verbonden met de organisatie van symposia en discussies over de internationale vrijheid en vrede was de oprichting van de Stichting Nationaal Erfgoed Hotel de Wereld. Deze stichting had educatieve en informatieve doeleinden en was verantwoordelijk om fondsen te werven en het gebouw te onderhouden.²⁷⁷ In Wageningen was het voornemen om niet alleen op 4 en 5 mei, maar het hele jaar door activiteiten te organiseren die in het teken stonden van vrijheid en vrede waar de stichting verantwoordelijk voor zou zijn.²⁷⁸ Deze rol die het hotel ging spelen tijdens Bevrijdingsdag stond in groot contrast met de jaren zeventig

²⁷⁴ Voorlopig planboek activiteiten rond 4/5 mei en Bevrijdingsfestival 5 mei 1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4623-4.

²⁷⁵ Uittreksel uit het verslag van de vergadering van de commissie voor Algemeen Bestuur gehouden op 12-2-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4929-2.

²⁷⁶ Bijeenkomst afstemming sprekers ochtendprogramma, 5 mei 1996 in Wageningen op Instituut Clingendael, 12 april 1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁷⁷ Kort verslag van de vergadering over de toekomstige invulling van de viering 4/5 mei, gehouden op 15 december 1995 in de capitulatiezaal van voormalig Hotel de Wereld. Aanwezig: burgemeester Jager (voorzitter), Instituut Defensie leergangen: drs. Van Der Gelder, Instituut Clingendael: drs. Meerts, Rode Kruis: de heer Cense, NCHC: Peijnenburg, Meines, Roos, De Nijs, Stichting Nationaal Erfgoed Hotel de Wereld: de heren Endtz en Veerman, SNV: de dames Van Vliet en Folkertsma, Amnesty International: mevr. Hekkers en de heer Roelofs, ICCO: mevr. Stoffers, gemeente: Mevr. Van 't Hooft en 4 en 5 mei comité Wageningen: mevr. Van Brakel en de heer Blom, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4839-1.

²⁷⁸ Vergadering werkgroep toekomst herdenking capitulaties, 17 oktober 1994. Aanwezig: Dhr. Roos, Jager, Van Ketwich Verschuur en Ellen Hulsebosc, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4839-1.

toen het gered moest worden van de sloop, terwijl tijdens Bevrijdingsdag 1996 prins Bernhard een nieuwe serre in het gebouw opende die omgedoopt werd tot de Prins Bernhardzaal.²⁷⁹

De organisatie van de ochtendbijeenkomst en de oprichting van de Stichting Erfgoed Hotel de Wereld lieten zien dat in de herdenking van de capitulaties ook een actualisering van de viering van Bevrijdingsdag had plaatsgevonden. Net als het Nationaal Comité 4 en 5 meivonden de comités in Wageningen het van belang om op 5 mei actuele onderwerpen te betrekken bij de herdenking en meer ruimte te geven aan de civiele hulpverleners. Dit moest in Wageningen niet alleen gebeuren op 5 mei maar het hele jaar door, zodat deze stad zich kon profileren als vredesstad, want uiteindelijk moest er in Wageningen een verschuiving komen van ‘Stad der Bevrijding’ naar ‘Stad van de vrijheid’.

Toelating van veteranen na 1945 in het veteranendefilé

Het ochtendprogramma was niet de enige verandering die plaatsvond tijdens de herdenking van de capitulaties in 1996. Het defilé zou in 1996 in een nieuwe vorm plaatsvinden, waarin ook veteranen uit missies na de Tweede Wereldoorlog in meeliepen. Deze verandering deed veel stof opwaaien in de raadscommissie algemeen bestuur van Wageningen. De veteranen uit de Tweede Wereldoorlog werden steeds ouder en waren op een gegeven moment niet meer in staat om mee te lopen in het defilé. Voor dit probleem waren twee mogelijkheden. Of het defilé bleef bestaan voor Tweede Wereldoorlogveteranen en stierf een natuurlijke dood of er moest ruimte worden gemaakt voor andere veteranen en militairen uit missies na de Tweede Wereldoorlog die de plek van de Tweede Wereldoorlogveteranen overnamen.

De PvdA-fractie was het eens met het eerste punt dat het defilé alleen moest worden georganiseerd totdat de Tweede Wereldoorlogveteranen niet meer in staat waren om mee te lopen. Zij was van mening dat een verbreding van het defilé kon leiden tot ‘pijnpunten’.²⁸⁰ In de periode na 1945 was alle aandacht steeds uitgegaan naar de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, omdat deze werd gezien als een goede oorlog. De PvdA vroeg zich af hoe mensen zouden reageren op veteranen uit discutabele missies zoals de dekolonisatieperiode in Indonesië en Srebrenica. Zou er voor deze veteranen tijdens het defilé ook worden geklapt?

Burgemeester Jager was het niet eens met deze stelling van zijn fractie. Hij wilde geen troepen uitsluiten, want ‘hoe we achteraf ook over oordelen ze zijn allemaal door de

²⁷⁹ Evaluatie programma 5 mei 1990, gehouden op 28 mei 1990. Aanwezig: Kobi van Brakel, Henk van Blerck en Yunus Alisan, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4260-6. ‘Prins Bernhard opent zijn nieuwe serre. Herdenking capitulaties 1945 in Wageningen in het teken van nieuwe veteranen’, *De Gelderlander*, 6/5/1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁸⁰ Uittreksel uit het verslag van de vergadering van de commissie voor Algemeen Bestuur gehouden op 12-2-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4929-2.

gemeenschap uitgezonden'. Volgens Jager verdienden zij allemaal dezelfde erkenning of het nu gaat om een oorlog die goed of slecht voor Nederland was verlopen.²⁸¹ De GroenLinks fractie was het hiermee eens, maar zette zijn vraagtekens of de veteranen van 1940-1945 andere veteranen in het defilé zouden accepteren, het defilé was tenslotte ontstaan om alleen de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog dankbaarheid te tonen. Volgens Jager had het publiek en de Tweede Wereldoorlogveteranen de afgelopen jaren laten zien dat zij geen moeite hadden om actief dienende militairen te betrekken bij de herdenking dus waarom zouden zij dit wel hebben bij de uitbreiding van het defilé met veteranen van na 1945?²⁸²

De partijen waren het wel allemaal eens over de verbreding van de viering van Bevrijdingsdag. Het was een goede omslag dat er meer dan vijftig jaar na de Bevrijding niet meer alleen aandacht werd besteed aan de bevrijding van de Tweede Wereldoorlog, maar ook op de ontwikkelingen op het gebied van de internationale verhoudingen en crisisbestrijding.²⁸³ Ook de voorzitter van het NCHC Peijnenburg vond de verbreding goed, want 'als over een aantal jaren geen van de verzetsstrijders en militairen uit 1940-1945 meer in leven zijn kan de herdenking in Wageningen alleen zinvol blijven gebeuren, als dit door de mensen als zinvol wordt ervaren. Vandaar verbreding en verdieping'.²⁸⁴

Opvallend was dat de politieke partijen in Wageningen niet erg enthousiast waren over de uitbreiding van het defilé tijdens de gemeenteraad. Zij hadden zich vooral terughoudend opgesteld in de discussie of deze uitbreiding moest plaatsvinden, omdat zij niet konden inschatten of de Nederlandse bevolking dit zou waarderen. De fracties maakten tijdens de gemeenteraad niet echt een hard bezwaar tegen de uitbreiding van het defilé met veteranen van na de Tweede Wereldoorlog, maar wat wel duidelijk werd was dat zij het defilé liever verbonden met de Tweede Wereldoorlog dan met alle Nederlandse veteranen, waardoor het defilé uiteindelijk een Nederlandse Veteranenmanifestatie zou worden. De verbinding met de actualiteit moest volgens de fracties meer gezocht worden in de aandacht voor hedendaagse conflicten dan door de insluiting van alle Nederlandse veteranen in het defilé. Dit standpunt is een contrast met de lijn van de landelijke politiek, waarin het steeds belangrijker werd gevonden dat alle veteranen in Nederland dezelfde erkenning kregen.

Uit de discussie in de gemeenteraad en het NCHC werd duidelijk dat verbreding en verdieping nodig waren om de herdenking van de capitulaties een toekomst te bieden. Dit

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ Ibidem.

²⁸⁴ Gerard van Wijk, 'verbreding van herdenking in Wageningen', *De Gelderlander*, 6-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

werd aan de ene kant gedaan door humanitaire organisaties en civiele onderwerpen te betrekken in de herdenking en aan de andere kant kreeg deze visie invulling door veteranen uit missies na 1945 mee te laten lopen in het defilé. Door deze verschuiving veranderde ook de grondbetekenis van de herdenking van de capitulaties. Het defilé was vanaf 1996 niet meer een moment om de bevrijders van 1945 te eren, maar was een gebeurtenis geworden waar alle Nederlandse veteranen erkenning konden vinden voor hun daden vanuit de Nederlandse samenleving. Wageningen werd hierdoor zowel het symbool van de Duitse capitulatie en Nederlandse Bevrijding in 1945 als die van de Nederlandse veteranen.

Het nieuwe veteranendefilé in 1996

In de evaluatie van 1996 stond dat het defilé nog steeds veel publiek trok en dat er veel waardering en respect was voor de 1100 deelnemers die in het defilé van 1996 meeliepen.²⁸⁵ Dit gold ook voor de veteranen van na 1945, want in dit defilé liepen naast de Tweede Wereldoorlogveteranen en oud-strijders ook Indiëgangers, Koreastrijders, Nieuw Guineastrijders, Unifil-veteranen en jonge veteranen die waren ingezet bij kortgeleden VN-missies zoals in het voormalig Joegoslavië, maar het defilé werd nog steeds vooral verbonden met de Tweede Wereldoorlog. Het hoofddoel van het NCHC bleef het herdenken van de Duitse en Japanse capitulatie. Ook Willem Straatman, journalist van *Het Gelders Dagblad*, schrijft dat ‘hoe goed het idee ook is de basis te verbreden, voor mij en velen anderen zal deze dag altijd in de hoofdzaak geassocieerd blijven met het einde van de Tweede Wereldoorlog’.²⁸⁶ Toch leken de deelnemers uit de Tweede Wereldoorlog en het publiek geen moeite te hebben met de uitbreiding van het defilé.²⁸⁷

Ook de politiek vond de uitbreiding in het defilé belangrijk. Minister van Defensie Voorhoeve benadrukte in zijn toespraak tijdens de herdenkingsbijeenkomst dat het van groot belang was dat de veteranen van na 1945 evenveel waardering kregen voor hun daden als de Tweede Wereldoorlogveteranen.²⁸⁸ Deze aandacht werd in de jaren negentig steeds groter. Dit concludeert Judith Plantinga ook in haar scriptie *Dat mag in de krant*. In haar onderzoek naar de berichtgeving van veteranen in kranten tijdens Bevrijdings- en veteranendagen, schrijft zij

²⁸⁵ Evaluatienota Bevrijdingsfestivals 1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁸⁶ ‘Onze oud-strijders horen er ook in de toekomst bij’, *Het Gelders Dagblad*, 11-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁸⁷ ‘Defilé met oude garde nog springlevend’, *Het Gelders Dagblad*, 6-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁸⁸ Toespraken tijdens de herdenkingsplechtigheid. Minister van Defensie, Joris Voorhoeve, 5-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

dat de artikelen sinds het jubileumjaar 1995 over veteranen ‘langer worden, zij vaker zelf aan het woord komen en vaker het belangrijkste onderwerp zijn in het artikel’.²⁸⁹

Het defilé bleef ook na 1995 het beeld bepalen van de viering en herdenking van de bevrijding in Wageningen. De veteranen van na 1945 kregen ook een plek in het defilé, maar de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog bleven een uitzonderlijke groep binnen het defilé.²⁹⁰ De herdenking in Wageningen bleef geassocieerd worden met het einde van de Tweede Wereldoorlog.²⁹¹ Ondanks dat jonge veteranen sinds 1996 ook mee mochten lopen en er meer nationale aandacht kwam voor deze groep werd Bevrijdingsdag in Wageningen geen Nederlandse Veteranendag, maar bleef het een dag om de Duitse en Japanse capitulatie te herdenken.

Duitse betrokkenheid bij Bevrijdingsdag in Wageningen

In Wageningen werd het ook een goede ontwikkeling gevonden dat het militaire karakter van de herdenking terug werd gedrongen. Wageningen wilde niet alleen geassocieerd worden met veteranen, militairen en met de Duitse en Japanse capitulatie, maar de civiele hulpverleners en vraagstukken moesten ook betrokken worden bij de herdenking. Het defilé was een goed middel om erkenning en waardering te tonen voor alle Nederlandse veteranen sinds 1945 en een klein deel van de actief dienende militairen, maar Wageningen wilde zichzelf er toch voor behoeden dat het defilé een te grote militaire manifestatie zou worden en deed dit door een ochtendbijeenkomst te organiseren waarin het draaide om de ontwikkelingswerkers en hun doelstellingen.

Deze verandering in 1996 was ook verbonden met het vredespartnerschap met de Duitse gemeente Mörfelden-Walldorf. Door dit vredesverbond was de burgemeester van deze gemeente Brehl wel verbaasd over het grote belang van het defilé in Wageningen. In een artikel van *De Gelderlander* zei hij, ‘ik respecteer natuurlijk zonder meer de gevoelens van de veteranen die de parade belangrijk vinden. Maar ik denk dat het goed is dat het militaire karakter van de herdenking wat op de achtergrond gaat raken’.²⁹² Dit citaat kan in de context worden geplaatst van de grote afkeer die er na 1945 was ontstaan in Duitsland tegen alles wat

²⁸⁹ Plantinga, *Dat mag in de krant*, 52.

²⁹⁰ Lex Halsema, ‘Defilé oud-strijders blijft boeien’, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4418-2.

²⁹¹ Afschrift van de akte van oprichting van de stichting: ‘Stichting NCHC 1945 Wageningen’ gevestigd in Wageningen, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4458-3.

²⁹² ‘Uitnodigen Duitsers is een gebaar van verzoening’, *De Gelderlander*, 4-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4383-1.

te maken had met het leger en waar de organisatie van een veteranendefilé niet eens een punt van discussie was.²⁹³

Deze uitspraak deed Brehl naar aanleiding van een officiële uitnodiging aan een Duitse delegatie uit Mörfelden-Walldorf om deel te nemen aan de viering van 5 mei. In 1995 was het nog onmogelijk om een delegatie uit te nodigen, maar een jaar later werd er door de gemeenteraad toch mee ingestemd. De cultuuromslag, vijftig jaar na de bevrijding, waarin Bevrijdingsdag vooral werd gezien als een Dag van de Vrijheid en meer aandacht moest worden besteed aan het bestaande onrecht, oorlogen in de wereld en aan verzoening zorgde ervoor dat een Duitse delegatie uit werd genodigd in Wageningen.²⁹⁴

Ook op nationaal niveau werd deze deur op een kier gezet om Duitsers te betrekken bij de 5 mei viering. Vanaf 1996 werd de Duitse ambassadeur uitgenodigd bij de landelijke 5 meilezing. Dit had ook te maken met de internationalisering van de viering van Bevrijdingsdag.²⁹⁵ Bij de Nationale Dodenherdenking werd er terughoudender omgegaan met deze vraagstelling. Om rekening te houden met de gevoelens van de oorlogsgeneratie werd er besloten om geen Duitse gasten uit te nodigen bij de Nationale Dodenherdenking op de Dam.²⁹⁶ Maud van de Reijt concludeert in haar scriptie *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte* dat deze verschuiving vanaf 1995 op lokaal niveau wel zichtbaar was. Sinds de vijftigste herdenking aan de Tweede Wereldoorlog hadden 33 Nederlandse gemeentes Duitsers betrokken bij de Dodenherdenking, waarvan vijf gemeentes de oosterburen alleen uitnodigden op Bevrijdingsdag zoals ook het geval was in Wageningen.²⁹⁷ De Duitse gasten konden in Wageningen er zelf voor kiezen om mee te lopen in de stille tocht, maar de meesten deden dit niet uit respect voor de slachtoffers en hun nabestaanden met uitzondering van de CDU-politicus K. Gross.²⁹⁸

De Wageningers accepteerden de aanwezigheid van de Duitse delegatie. Er klonken geen protesten toen burgemeester Jager in zijn toespraak bij het ontsteken van het bevrijdingsvuur de aanwezigheid van de Duitse en de andere buitenlandse delegaties uit het voormalige Joegoslavië (Laslovo) en Hongarije (Gödöllö), waar Wageningen ook een partnerschap mee had, aankondigden.²⁹⁹

²⁹³ 'Ein ewiger Krieg', *Der Spiegel* 28 (2010) 48-56, aldaar 56.

²⁹⁴ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 46-47.

²⁹⁵ Ibidem, 66.

²⁹⁶ Ibidem, 64.

²⁹⁷ Ibidem, 69.

²⁹⁸ 'Twee minuten stilte, nu begrijp ik jullie', *Het Gelders Dagblad*, 6-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

²⁹⁹ 'Perfecte start om middernacht', *Het Gelders Dagblad*, 6-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

Volgens één van de Duitse politici die in Wageningen aanwezig was op 5 mei, G. Schulmayer (DKP), was deze uitnodiging mede mogelijk geworden door het partnerschap voor de vrede die bestond tussen Wageningen en Mörfelden-Walldorf.³⁰⁰ Wageningen zetten zich als gemeente in voor het oplossen van conflicten en voor verzoening. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het project Laslovo waar Wageningen samen met humanitaire organisaties zoals La Fraternité en HCA projecten aan meewerkten. Dit project moest zorgen voor verzoening tussen de dorpen Sodolovci en Laslovo die door de burgeroorlog in het voormalige Joegoslavië tegenover elkaar waren komen te staan en na de vijandelijkheden weer met elkaar moesten samenleven. De gemeente Wageningen probeerde, als partnergemeente van Laslovo, dit proces te stimuleren en daarom werden in 1998 delegaties uit deze twee gemeenten uitgenodigd om aanwezig te zijn bij de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen.³⁰¹

Dit soort projecten van de kant van de gemeente Wageningen laat zien dat deze gemeente het belangrijk vond om zich in te zetten voor de vrede in de wereld en de verzoening tussen volken. Het werd daarom ook belangrijk gevonden dat Wageningen na meer dan vijftig jaar de handen ineensloeg met de Duitsers. De vredesinitiatieven vanuit de gemeente Wageningen maakten duidelijk dat het civiele aspect noodzakelijk was in de viering van de Bevrijding en de herdenking van de capitulaties als tegenhanger van het militaire aspect dat tot uitdrukking kwam door het defilé.

Wageningen was in de jaren negentig voortdurend op zoek op welke manier Bevrijdingsdag moest worden gevierd. Moest er meer nadruk worden gelegd op het civiele aspect of moest het militaire karakter van het defilé worden uitgebreid? Welk aspect moest op de voorgrond worden geplaatst in de herdenking? In de gemeente Wageningen werd er veel gedaan aan vredesinitiatieven en verzoeningspogingen, maar het was ook de stad waar de Nederlandse veteranen en militairen waardering vonden voor hun daden.

In navolging van de actualisering van Bevrijdingsdag als een dag van de vrijheid door het Nationaal Comité moest de herdenking van de capitulaties ook worden vernieuwd. Naast de herdenking aan de Tweede Wereldoorlog moesten ook de oorlogen van na 1945 bij de herdenking worden betrokken, net als humanitaire organisaties die zich inzetten voor de wereldvrede. In 1996 werd de nieuwe opzet van de herdenking van de capitulaties

³⁰⁰ 'Duitse communist G. Schulmayer ondergaat emoties 4 en 5 mei in Wageningen', *Het Gelders Dagblad*, 6-5-1996, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4384-1.

³⁰¹ Brief aan de Nederlandse ambassade in Zagreb voor visum, 15-04-1998, Bert Bom HCA projecten *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4458-3.

doorgevoerd met een ochtendprogramma waar civiele vraagstukken werden bediscussieerd en de uitbreiding van het defilé met veteranen van na de Tweede Wereldoorlog.

Ondanks deze veranderingen en de verbinding met de actualiteit bleef de herdenking aan de Tweede Wereldoorlog een grote rol spelen in de herdenking van de capitulaties. De veranderingen vanaf 1996 hadden hieraan niets veranderd, want nog steeds straalden de veteranen en oud-verzetslieden van enthousiasme als zij langs het publiek en prins Bernhard liepen in Wageningen en vonden zij het defilé de ultieme uitdrukking van erkenning voor hun daden vanuit de Nederlandse samenleving.³⁰² Het defilé gaf de viering van 5 mei in Wageningen op nationaal niveau een uitzonderlijk karakter. De civiele hulpverleners hadden in 1996 ook een plek gekregen in de herdenking van de capitulaties door de ochtendbijeenkomst, maar waren veel minder prominent voor het publiek aanwezig dan de Nederlandse veteranen en oud-verzetslieden die in het defilé liepen. In de herdenking van de capitulaties in Wageningen leek het ook na meer dan vijftig jaar vooral te draaien om deze veteranen en oud-verzetslieden. Maar het civiele aspect had een plaats gekregen naast het militaire en kwam er langzaam een verschuiving van ‘Stad der Bevrijding’ naar ‘stad van de vrijheid’.

³⁰² Lex Halsema, ‘Defilé oud-strijders blijft boeien’, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4418-2.

5. Veteranendefilé, Vrijheidsdefilé, Bevrijdingsdefilé

De 55ste herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog in Nederland in 2000 was aanleiding voor B&W Wageningen om een aanvraag in te dienen voor de nationale start in Wageningen bij het Nationaal Comité. In antwoord op dit verzoek schreef het Nationaal Comité 4 en 5 mei, ‘naar overtuiging van het comité is het voorstel van de provincie om de start van de Nationale viering van de Bevrijding in 2000 te laten plaatsvinden in Wageningen, gezien haar historische verbondenheid met de 5e mei zeer gepast’.³⁰³

De herdenking van 2000 moest een bezinning worden op de oorlogen en conflicten die in de twintigste eeuw hadden plaatsgevonden. Wat had de bevrijding van 1945 opgeleverd en hoe kon de toekomst van de 21ste eeuw worden verbeterd ten opzichte van de vorige eeuw?³⁰⁴ De herdenking en de viering van Bevrijdingsdag waren steeds meer gericht op de toekomst en op de vraag hoe oorlogen en conflicten in de toekomst konden worden voorkomen, de Tweede Wereldoorlog was niet meer het enige richtpunt.³⁰⁵

Een verandering waar het NCHC rekening mee moest gaan houden in deze nieuwe eeuw was het voornemen van de overheid om een Nederlandse Veteranendag te gaan organiseren. Welke consequenties had de invoering van Nederlandse Veteranendag voor de traditie van het veteranendefilé in Wageningen? Wilde het NCHC en de stad Wageningen een grote rol spelen in de vorming van deze Nederlandse Veteranendag of gaf zij toch de voorkeur om het civiele aspect in de viering van 5 mei voorrang te geven en verder uit te breiden ten koste van het militaire component en het defilé?

Het jubileumjaar 2000

Het defilé in Wageningen was in 2000 uitgegroeid tot een grote nationale manifestatie. Het aantal deelnemers was van ruim 1300 in 1990 naar tweeduizend gegaan in 1995 met als hoogtepunt drieduizend deelnemers in 2000. Vanuit het hele land kwamen steeds meer toeschouwers speciaal naar de bevrijdingsstad om de veteranen toe te juichen. Het veteranendefilé in Wageningen werd elk jaar afgenomen door prins Bernhard en was een

³⁰³ Brief Nationaal Comité, Nine Nooter aan de commissaris van de koningin Gelderland, de heer Kammiga en het NCHC, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4475-2.

³⁰⁴ Brainstorm 10 december 1998. Aanwezig Marc Eijnsink Smeets, Albert Kars, Alice van 't Hooft, Jet Grool, Sita Hes en Manon van der Gouw, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4475-2.

³⁰⁵ Van De Reijt, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte*, 66.

begrip geworden in Nederland.³⁰⁶ Volgens burgemeester J. Sala (PvdA) was ‘het defilé een belangrijk en indrukwekkend onderdeel van Bevrijdingsdag in Wageningen’.³⁰⁷

Het NCHC had deze uitbreiding van het defilé in 2000 niet verwacht. In de voorgaande jaren was er rekening meegehouden dat het aantal deelnemers alleen maar zou afnemen door het wegvallen van de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, maar in het jaar 2000 vormden de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog toch nog een grote groep in het defilé.³⁰⁸ Ook het aantal Canadese veteranen was in dit jubileumjaar nog hoog.³⁰⁹

Naast het defilé bleef het inhoudelijke programma van 5 mei een belangrijk onderdeel in Wageningen en mocht niet ondergesneeuwd raken door het popfestival tijdens het Bevrijdingsfestival. Het ochtendsymposium, de herdenking van de capitulaties en andere inhoudelijke programma’s, zoals debatten en de infomarkt waar de ideële groeperingen zich presenteerden bleven gehandhaafd om een duidelijke boodschap uit te dragen over de vrijheid die door de oud-strijders en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog was verworven in Nederland en aan het belang van vrijheid na 1945 in internationaal perspectief.³¹⁰

Burgemeester Sala benadrukte dit door te stellen dat:

‘Als er in Gelderland de bevrijding wordt gevierd, dan doe je dat in Wageningen. Het is fijn dat hier veel mensen wonen, die via hun werk aan de universiteit en instituten meewerken aan de verbetering van de leefomstandigheden van mensen in arme landen’.³¹¹

De invoering van de Nederlandse Veteranendag

Hoe belangrijk het defilé was geworden bleek wel uit de teleurgestelde reacties van de veteranen en de gemeente toen in 2001 werd besloten om de landelijke voorschriften te

³⁰⁶ Vergadering werkcomité NCHC, 23 september 1999. Aanwezig: de heer Meines, de leden Bouwense, Breeman, Engelen, Heckers, Herbrink, Sita Hes (gemeente), Kasius, Knoppien, Van Koolwijk, Kester, Loos, Lund, De Nijs, Orsel, Ouwendijk, Standaert, Van Veen, Vermeer, De Wit en Alice van ’t Hooft, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4483-4.

³⁰⁷ Mail van Jaap Sala aan Theo Sijben, Jet Grool Mimi Smits en Sita Hes, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4521-1.

³⁰⁸ ‘Belangstelling voor defilé op 5 mei elk jaar groter’, *Het Gelders Dagblad*, 29-4-2000, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4476-3.

³⁰⁹ Begroting veteranen bezoek 28 april t/m 10 mei, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4478-1.

³¹⁰ ‘Gedreven door rechtvaardigheidsgevoel’, *De Gelderlander*, 24-3-2001 *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4519-2.

³¹¹ ‘De brandstof voor vrijheid is inspanning’, *Veluwepost*, 6-5-2002 *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4580-3.

volgen inzake de MKZ-crisis en het defilé af te lasten.³¹² De voorzitter van het NCHC, A. van der Vlis schreef daarom:

‘Wellicht heeft de aflasting ook een goede zijde gehad: alle betrokkenen, waaronder ik zeker ook de bevolking van Wageningen reken, hebben zich gerealiseerd hoe belangrijk de herdenking op 5 mei in Wageningen is geworden. Het heeft zich inderdaad ontwikkeld tot een nationaal gebeuren. Als dan de herdenking een keer niet gehouden kan worden, laat dat een grote leegte achter’.³¹³

Het gemis van het defilé in 2001 maakte duidelijk dat dit evenement een vaste plek had gekregen tijdens Bevrijdingsdag in Wageningen. Wageningen was de ontmoetingsplek geworden voor de oude en jonge veteranen en om deze positie te behouden moest de gemeente zich beraden over een nieuwe opzet, waarbij er steeds meer een verschuiving zou komen van de veteranen en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog naar de jonge veteranen.³¹⁴ Dit voornemen werd door het ministerie van Defensie in 2003 gedwarsboemd door het plan om de Nederlandse Veteranendag in te voeren.

Door de toegenomen aandacht voor de veteranen vanaf de jaren negentig ontbrak er in Nederland alleen nog een onafhankelijke dag voor alle Nederlandse veteranen om zich te presenteren aan de samenleving en erkenning te krijgen. Hoewel Nederland veteranentradities had gecreëerd met de herdenkingen in Wageningen en Roermond en andere lokale veteranendagen, kende Nederland niet een uitgebreide veteranencultuur zoals VE-day in de Verenigde Staten of Groot-Brittannië en was er geen Nederlandse Veteranendag ontstaan.³¹⁵ Toch kwam er in 2003 het inzicht dat het veteranenbeleid in Nederland pas echt afgerond was als er ook een veteranendag werd ingevoerd. Het voornemen was om deze dag te laten plaatsvinden op 29 juni, de verjaardag van prins Bernhard, omdat vanuit ‘het veteranenperspectief (...) prins Bernhard een hogelijk gewaardeerde positie’ heeft.³¹⁶

³¹² Persbericht ‘Activiteiten in Wageningen bevrijding afgelast in verband met MKZ-crisis’, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4519-2.

³¹³ NCHC plan op vrijdag 3 mei 2002 en 5 mei 2002. Voorwoord Generaal b.d. A. K. van der Vlis, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4951-4.

³¹⁴ De klap zal nog lang nadreunen in Wageningen’, *Het Gelders Dagblad*, Knipselkrant Bevrijdingsfestival Gelderland, Wageningen 2001, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 4519-2.

³¹⁵ Toespraak staatssecretaris van Defensie, Cees van der Knaap, ter gelegenheid van de uitreiking van het eindadvies van de commissie Nederlandse veteranendag, P.J.S. de Jongzaal, Ministerie van Defensie, Den Haag, 26 juni 2003, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³¹⁶ Eindverslag Commissie Nederlandse veteranendag, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

Naar aanleiding van de motie van M. van den Doel (VVD) werd de Commissie Nederlandse Veteranendag ingesteld. De belangrijkste conclusie van de commissie in 2003 was, dat de Nationale Veteranendag ‘een dag moet worden, die zowel veteranen, diens thuisfront en de Nederlandse samenleving aanspreekt om zo de samenhang tussen de samenleving en de krijgsmacht te versterken’.³¹⁷ Daarnaast moest het volgens de commissie ‘een volstrekt eigen karakter krijgen en niet in de plaats (..) komen van bestaande veteranenmanifestaties’.³¹⁸ De conclusies over de invoering van de Nationale Veteranendag werden ondersteund door staatssecretaris van Defensie C. van der Knaap (CDA), maar had wel grote gevolgen voor het veteranendefilé in Wageningen.³¹⁹

De toenmalige burgemeester van Wageningen A. Pechtold (D66) wilde voorkomen dat door deze maatregel de herdenking van de capitulaties werd ‘gereduceerd tot een plaatselijk evenement’ zonder steun van Defensie.³²⁰ Het defilé was volgens hem zo’n belangrijk onderdeel van 5 mei in Wageningen geworden dat dit evenement niet verloren mocht gaan. Naast de Tweede Wereldoorlog veteranen kwamen de laatste paar jaren ook steeds meer jonge veteranen naar Wageningen en zij vonden hier ook erkenning voor hun daden. In een brief aan Van Der Knaap schreef Pechtold:

‘het belang en de impact van het defilé met zijn historische inbedding zijn een onlosmakelijk onderdeel van de herdenking en de viering in Wageningen. In de huidige opzet en inbedding van het defilé ligt immers de unieke mogelijkheid besloten voor burgers om hun waardering voor de veteranen te tonen en daarmee tevens ondersteuning voor vredesmissies en de rol van Defensie daarin’.³²¹

Pechtold kon Defensie hiervan niet overtuigen en de steun zou na 2005 alleen worden voorgezet als Wageningen het defilé weer in oude opzet ging organiseren gericht op de veteranen en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog, want Wageningen was volgens

³¹⁷ Eindverslag Commissie Nederlandse veteranendag, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³¹⁸ Eindverslag Commissie Nederlandse veteranendag, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³¹⁹ Werkgroep uitwerking herdenking Wageningen. Advies voor algemeen bestuur van het NCHC met betrekking tot de nadere uitwerking van de herdenking na 2005 (H. van den Heuvel vz., J. de Raadt secretaris, A. van 't Hooft, W. Verschraegen, H. Kapelle, T Kolster, F. van Ketwich Verschuur), *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00565.

³²⁰ Vergadering van het algemeen bestuur, 9 oktober 2003, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³²¹ Brief aan staatssecretaris Van Der Knaap van burgemeester Pechtold, 1 juni 2004, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00511.

Defensie te verbinden met deze oorlog om een evenement te organiseren waar alle Nederlandse veteranen zich in dezelfde mate erkend zouden voelen. Het werd met andere woorden Wageningen verboden om na 2005 jonge veteranen (vanaf de Unifil-missie in Libanon) uit te nodigen voor het defilé.³²²

Het defilé zou na 2005 dus weer in de oorspronkelijke opzet plaatsvinden gericht op de ‘bevrijders van het eerste uur’, een feit waar de verzetsorganisaties geen moeite mee hadden, omdat de oud-verzetslieden niet onder de definitie van veteraan vielen en niet welkom waren op veteranendag.³²³ Een bezwaar tegen een defilé in Wageningen waarin alleen Tweede Wereldoorlog veteranen in mee zouden lopen was dat dit evenement geen toekomst had en uiteindelijk wegviel, omdat de generatie van de oud-verzetslieden en de Tweede Wereldoorlog veteranen niet meer groot was en steeds kleiner zou worden.

Uit een onderzoek van het Veteranenplatform bleek dat 90% van de ondervraagden tegen de veranderingen in het Wageningse defilé was. Ook de voorzitter van het Veteranenplatform A.H.P. Knoppien wilde dat het defilé in Wageningen behouden bleef, omdat ‘Wageningen en Roermond de basis van de veteranencultuur in Nederland waren en dat mag zeker niet wegvallen’.³²⁴ Hij vond dat het defilé in Wageningen en de Nederlandse Veteranendag niet met elkaar te vergelijken waren, want ‘het defilé in Wageningen was een gebaar van de veteranen, terwijl de Nederlandse Veteranendag een gebaar van de samenleving was voor de veteranen’.³²⁵ Wageningen was net zoals de Veteranendag een plek waar alle Nederlandse veteranen zich konden presenteren aan de samenleving en dit hoefde niet met elkaar te botsen.

Door de invoering van een Veteranendag in Nederland beseften de gemeente Wageningen en zijn burgers te meer hoe belangrijk het defilé was voor de uitstraling van de stad. Het defilé gaf Wageningen nationale bekendheid, want buiten de Landbouwniversiteit en Bevrijdingsdag had de Gelderse plattelandsgemeente weinig te bieden. Als er geen defilé meer plaatsvond zouden minder mensen buiten Gelderland naar Wageningen komen, want sinds het begin van de jaren negentig had elke provincie zijn eigen Bevrijdingsfestival. Het defilé en de herdenking van de capitulaties maakten het festival in Wageningen uniek en gaf het festival een bijzonder karakter door het militaire en burgerlijke aspect met elkaar te

³²² Vergadering 24 augustus 2004, R. Croll, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³²³ Advies algemeen bestuur NCHC met betrekking tot de opzet van de herdenking te Wageningen in 2006 en verder, 11 oktober 2004. Aanwezig: De Veer, De Raadt, Smit, Croll, Hemmes, Drijver, Marcus, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³²⁴ Brief Stichting Veteranen platform, A. H. P. Knoppien, Kolonel der Mariniers b.d.(voorzitter) aan Staatssecretaris van defensie de heer van der Knaap, 4 oktober 2004, projectbureau 4 en 5 mei Comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³²⁵ Ibidem.

verbinden, maar als dit wegviel was er de kans dat het festival in Wageningen gewoon één van de twaalf festivals werd.³²⁶ En tot overmaat van ramp dreigde het festival net als in andere provincies te worden verplaatst naar de hoofdstad van de provincie. Het was van belang dat Wageningen ook na 2005 bleef uitstralen dat zij de Bevrijdingsstad was, want in deze stad had de viering van Bevrijdingsdag een unieke geschiedenis en bovendien was er hier een begin gemaakt aan de Nederlandse veteranentraditie.³²⁷

Het laatste saluut van prins Bernhard

Een grote invloed op de vraag hoe het defilé in Wageningen er in de toekomst uit zou zien was de vraag wie prins Bernhard zou opvolgen na zijn dood als parade-inspecteur? Sinds 1988 nam hij het defilé af, maar dit ging hem de laatste paar jaren steeds meer moeite kosten door zijn zwakke gezondheid en hij liet weten dat 2005 het laatste defilé was waarbij hij aanwezig was.³²⁸

Daarnaast wenste de prins dat het defilé in Wageningen na 2005 niet in afgeslankte vorm zou worden georganiseerd; de traditie van het veteranendefilé moest in 2005 worden gestopt. Volgens de prins moest het defilé in Wageningen vanaf 2005 vervangen worden door de Nederlandse Veteranendag die rond zijn verjaardag zou worden georganiseerd.³²⁹ Deze uitspraken van prins Bernhard werden pas in de zomer van 2009 openbaar gemaakt toen de brief in handen kwam van *De Gelderlander* die beroep had gedaan op de Wet Openbaarheid van bestuur. Deze brief schreef de prins twee dagen voor zijn overlijden aan minister-president J.P. Balkenende en kan ook als een aanleiding voor Defensie worden gezien om zijn steun aan het veteranendefilé na 2005 stop te zetten.

Zijn brief werd ervaren als een dolksteek in de rug van de veteranen. Prins Bernhard had elk jaar met veel enthousiasme het defilé afgenomen en werd door de veteranen op handen gedragen. Betrokkenen zoals Olaf de Jongh (oud-commando en raadslid van de VVD Wageningen) en Rob Rijntalder (coördinator vrijheidsdefilé) konden het niet geloven dat prins Bernhard een einde wilde maken aan het defilé.³³⁰ Burgemeester Pechtold interpreteerde

³²⁶ Notulen dinerdebat 1 april in Hotel De Wereld *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00545.

³²⁷ Concept discussiestuk. De herdenking en het Bevrijdingsfestival in 2005+ voor A. Pechtold, F. Slagter en W. Drijver van E. Dumrese, november 2003, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00511.

³²⁸ Vergadering van het algemeen bestuur, 9 oktober 2003, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

³²⁹ 'Prins Bernhard wenst geen afgeslankt defilé' *De Gelderlander* 6 juli 2009. Beschikbaar op:

<http://www.gelderlander.nl/voorpagina/5204344/Prins-Bernhard-wenste-geen-afgeslankt-defile.ece>

³³⁰ 'Prins Bernhard wenst geen afgeslankt defilé'. Saskia Wassenaar 'Prins Bernhard wilde behoud defilé', *De Gelderlander*, 5 mei 2009, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant 2009.

de brief op een andere manier. De prins wilde geen einde maken aan het defilé, maar de koningin wilde niet dat kroonprins Willem-Alexander zijn grootvader zou opvolgen in Wageningen om een vergelijking tussen de twee te voorkomen, daarom had prins Bernhard volgens Pechtold de brief geschreven, want als er iemand was die wist hoe belangrijk Wageningen was voor de veteranen dan was het de prins wel.³³¹

Hoe belangrijke positie de prins innam in Wageningen bleek wel uit de manier waarop deze stad zijn ereburger eerde na zijn dood op 1 december 2004. De gemeente noemde de prins na zijn overlijden het symbool van ‘de oud-strijders, verzetstrijders en vervolgd, maar ook voor het Nederlandse volk en in het bijzonder voor de Wageningers’.³³² Er werd benadrukt dat de prins een grote rol had gespeeld in de viering en herdenking van de bevrijding in Wageningen en altijd een bijzondere plek zou behouden in deze stad.³³³

Een jaar na zijn overlijden werd de prins op 1 december 2005 geëerd met een plaquette op Hotel de Wereld als eerbetoon voor zijn betrokkenheid bij de herdenking van de capitulaties en het defilé en op de sterfdag van prins Bernhard wordt sinds 2005 elk jaar een herdenking en een lezing gehouden in Hotel de Wereld.³³⁴

De prins overleed op 1 december 2004, waardoor hij het laatste veteranendefilé miste waar hij afscheid zou nemen en een nieuw Bevrijdingsmonument zou onthullen voor het bevrijdingsvuur.³³⁵ Daarnaast moest er een vervanger voor prins Bernhard worden gezocht om hem tijdens het defilé van 2005 op te volgen als parade-inspecteur.³³⁶ Tot grote tevredenheid van de Wageningers werd bekend gemaakt dat kroonprins Willem-Alexander zijn grootvader eenmalig zou vervangen tijdens het defilé in 2005. Volgens Pechtold was dit de ‘kroon op het defilé’ en konden de veteranen zich geen betere vervanger wensen dan de kroonprins.³³⁷

Het veteranendefilé van 2005 was het laatste defilé in Wageningen, waarin alle Nederlandse veteranen meeliepen. Het werd tegelijkertijd, met ongeveer vijfduizend

³³¹ Saskia Wassenaar ‘Prins Bernhard wilde behoud defilé’, *De Gelderlander*, 5 mei 2009, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant 2009.

³³² ‘Bloemstuk voor Bernhard’, 3 december 2004, *Veluwest*, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Veteranen en verzet 2005, afkomstig uit het archief Piet Hoek.

³³³ Uitnodiging herdenking van de sterfdag van Z.K.H. prins Bernhard, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map externe activiteiten 2007.

³³⁴ Brief van Pieter Hoek aan Rob Rijntalder, Oosterbeek, 14 april 2006, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00722. Uitnodiging herdenking van de sterfdag van Z.K.H. prins Bernhard, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map externe activiteiten 2007.

³³⁵ Saskia Wassenaar, ‘zonlicht stuurt bewegend monument’, *De Gelderlander*, 4 maart 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

³³⁶ Arnold Winkel, ‘Apetrots op een geheven duim of lach van de prins’, *De Gelderlander*, 6-5-2004, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00550.

³³⁷ ‘Komst van kroonprins stemt blij. Willem Alexander naar Wageningen’, *De Gelderlander*, 5 januari 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

deelnemers, ook het grootste defilé ooit in Wageningen gehouden.³³⁸ Het defilé van 2005 was een speciale gebeurtenis wat zowel te maken zal hebben gehad met de aanwezigheid van prins Willem-Alexander als met het besef dat het de laatste keer was dat het defilé in deze opzet zou worden gehouden.

Bovendien kreeg het NCHC, uit handen van mr. Pieter van Vollenhoven, op Bevrijdingsdag 2005, de Prins Mauritsmedaille, een ereteken van de vereniging Ons Leger, voor organisaties die zich hadden ingezet voor het behoud van vrede, veiligheid en vrijheid en voor het verhogen van het aanzien van de krijgsmacht of de kennis van de krijgsmachtgeschiedenis.³³⁹ Volgens Van Vollenhoven symboliseerde de medaille de waarde die het defilé had voor de erkenning van de veteranen. Dankzij het defilé en de herdenking van de capitulaties had Nederland een positievere houding gekregen tegenover de Nederlandse veteranen en de krijgsmacht.³⁴⁰

Dit had als reden dat de gemeente Wageningen, door de invoering van de Nederlandse Veteranendag en de terugtrekking van Defensie uit het defilé, niet het voornemen had om na 2005 minder aandacht te besteden aan Bevrijdingsdag of de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog. In 2005 was er het plan om een nieuw monument te onthullen voor het Bevrijdingsvuur (door problemen met het ontwerp van de kunstenaar Hanshan Roebbers werd dit steeds uitgesteld) en werd er nagedacht over een vervangende activiteit voor het veteranendefilé.³⁴¹ Deze voorstellen laten zien dat Wageningen haar rol als Bevrijdingsstad niet zo maar liet afnemen. Ook na 2005 moest de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen een bijzonder karakter hebben door de herdenking van de capitulaties.

Van veteranendefilé naar vrijheidsdefilé

Wageningen moest naar de toekomst kijken waarin de Tweede Wereldoorlog en de capitulatie op 5 mei 1945 steeds verder in het verleden kwamen te liggen en er een steeds grotere groep zou komen die geen ooggetuige was geweest van deze oorlog. B&W Wageningen was daarom van mening dat Wageningen zijn profiel moest veranderen van ‘stad der Bevrijding’

³³⁸ ‘Laatste defilé is het grootste ooit’, *De Gelderlander*, 10 maart 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

³³⁹ ‘NCHC onderscheiden met Mauritsmedaille’, *De Gelderlander*, 28-04-2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *map NCHC*.

³⁴⁰ Toespraak door Mr. Pieter van Vollenhoven ter gelegenheid van de uitreiking van de prins Mauritsmedaille op 5 mei 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, *map NCHC 2005*.

³⁴¹ Saskia Wassenaar, ‘zonlicht stuurt bewegend monument’, *De Gelderlander*, 4 maart 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*. Rolf Berends, ‘Wageningen beleeft de wisseling van de generaties’, *De Gelderlander*, 6 mei 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

naar 'stad van de vrijheid'.³⁴² Volgens het comité 4 en 5 mei Wageningen was Wageningen als 'stad van de vrijheid' een keuze voor de toekomst. Vrijheid was een aspect dat zowel militaire als civiele groeperingen aansprak en uitgebreid kon worden met de oprichting van een expertise- en educatief-centrum.³⁴³ Ook burgemeester Pechtold benadrukte dit in een memo aan het bestuur.³⁴⁴ De 'stad van de vrijheid' was een sterk strategisch kader voor Wageningen. In dit kader kon zowel de vrijheid die in 1945 was behaald na de Tweede Wereldoorlog als de hedendaagse vrijheidsstrijd in de rest van de wereld worden benadrukt.

Deze omslag was verbonden met de veranderingen van het defilé. Vanaf 2005 mocht het veteranendefilé van Defensie niet meer in de oude opzet worden georganiseerd. De gemeente, het NCHC en het 4 en 5 mei comité waren echter wel van mening dat er een vervangend evenement moest komen in de vorm van een vrijheidsoptocht. De gemeenteraad stemde op 14 november 2005 hiermee in.³⁴⁵ De raad vond dat het wegvallen van het defilé een groot verlies was voor de aantrekkingskracht van Wageningen als Bevrijdingsstad. Volgens de raad had het defilé een toegevoegde waarde om de doelstelling van vrijheid en veiligheid te bereiken en moest daarom worden vervangen door de vrijheidsoptocht.³⁴⁶

De herdenking van de capitulaties en het symposium bleven in 2006 in de oude vorm bestaan, maar door de vrijheidsoptocht sloot het ochtendprogramma beter aan bij het middagprogramma dan bij het veteranendefilé, want in deze optocht werden civiele en historisch-militaire elementen met elkaar verbonden; er liepen naast veteranen en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog ook schoolkinderen en vertegenwoordigers van nationale en internationale belangenorganisaties op het gebied van vrede en veiligheid mee in de optocht.³⁴⁷ De deelname van de jongere generaties, zoals scholieren en studenten moest het evenement een toekomst bieden en de inbreng van de civiele deelnemers moest ervoor zorgen dat er een goede balans was tussen het militaire en civiele element, zodat het thema van vrijheid een centrale rol ging spelen in de optocht.³⁴⁸

³⁴² 'Optocht mag verder als defilé', De Gelderlander 15 november 2005, projectbureau 4 en 5 mei Wageningen, *Archief NCHC*.

³⁴³ 'Concept-voorstel 4/5 mei', projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid 12/1, 2005.

³⁴⁴ Memo aan commissie bestuur van A. Pechtold, 14 oktober 2004, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid 12/1, 2005.

³⁴⁵ Brief aan J. van Ommen van Ed Dumrese van het 4 en 5 mei comité, 13 december 2005, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00722.

³⁴⁶ Raadsvoorstel aan de gemeenteraad 14 november 2005, portefeuillehouder F. Huijbers, *Gemeente Archief Wageningen* inv. nr. 00808.

³⁴⁷ Rapportage Werkgroep vervanging defilé, 5 september 2005, Wibe Drijver (afdelingsmanager algemene en personele zaken), Ed Dumrese (4 en 5 mei comité) en Rob Rijntalder (oud-bestuurslid NCHC), *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00565.

³⁴⁸ Ibidem.

Jonge veteranen vanaf de Unifil-missie kregen geen plek in deze optocht, omdat dit de belangrijkste groep was voor de Nederlandse Veteranendag. Defensie wilde voorkomen dat Bevrijdingsdag in Wageningen en de Nederlandse Veteranendag concurrenten van elkaar zouden worden als zij zich beiden op dezelfde groep veteranen gingen richten. De jonge veteranen moesten de traditie van de Nederlandse Veteranendag opbouwen en dat zou bemoeilijkt worden als deze veteranen naar Wageningen zouden blijven gaan. Dit tot ergernis van de veteranen die niet begrepen dat Defensie hun gevoeligheden naast zich neerlegde en de keuzevrijheid van de veteraan beperkte door te bepalen welke groep veteranen in Wageningen en welke groep in Den Haag welkom was.³⁴⁹ Ook de gemeente Wageningen was het hier niet mee eens, zij wilde geen veteranen uitsluiten en vond dat alle veteranen welkom waren in Wageningen. Toch werd in 2006 de richtlijnen van Defensie gevolgd.³⁵⁰

De vrijheidsoptocht op 5 mei bood Wageningen wel weer de kans om zichzelf nationaal en internationaal te presenteren als ‘stad van de vrijheid’.³⁵¹ Het militaire aspect van het veteranendefilé kwam steeds meer op de achtergrond te staan. In de evaluatie van 2006 werd zelfs benadrukt dat er gestreefd moest worden naar het demilitariseren van het defilé door het groetmoment op het defileerpunt en het militaire protocol af te schaffen.³⁵² Met dit laatste punt was VVD-raadslid De Jongh het niet eens. Hij vond dat het ‘groetmoment’ moest blijven bestaan en dat het woord optocht moest worden vervangen door defilé om een duidelijke link te leggen met het veteranendefilé, dat tot 2005 werd georganiseerd, en het nieuwe evenement. Daarnaast had hij gemerkt dat veel oud-strijders, veteranen en burgers van Wageningen moeite hadden met het woord optocht.³⁵³ Het voorstel van De Jongh om het woord optocht te vervangen door defilé werd aangenomen, want het woord ‘optocht klonk te lichtzinnig en deed geen recht aan de manifestatie op 5 mei’.³⁵⁴

Toch won in 2006 het vrijheidsaspect ten koste van het militaire. In de jaren negentig en aan het begin van de 21ste eeuw kregen de veteranen en dus het militaire aspect veel meer

³⁴⁹ Brief van Jaap van Ommen, De Meern aan de gemeenteraad van Wageningen, 25 augustus 2005, *Gemeente Archief Wageningen* inv. nr. 00722.

³⁵⁰ Verslag van de vergadering van algemeen bestuur op 13 oktober 2005. Aanwezig: C. de Veer, F. Huijbers, F. van Ketwich Verschuur, J. de Raadt, A. van 't Hooft, R. Rijntalder, J. Scheeres, A. van Hout, N. Smit, W. Verschraegen, J. Penning, A. Lok, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³⁵¹ Rapportage Werkgroep vervanging defilé, 5 september 2005, Wibe Drijver (afdelingsmanager algemene en personele zaken), Ed Dumrese (4 en 5 mei comité) en Rob Rijntalder (oud-bestuurslid NCHC), *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00565.

³⁵² Jaarverslag 2006, Werkgroep Evaluatie vrijheidsdefilé (Femmy van Doorn, Ed Dumrese, Rob Rijntalder en Wibe Drijver, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map evaluaties 2007.

³⁵³ Rondvraag defilé. Het hart van de veteranen ligt in Wageningen, 17-10-2005, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*.

³⁵⁴ ‘Optocht mag verder als defilé’, *De Gelderlander* 15 nov. 2005, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*.

aandacht in het defilé dan de vrijheid. In 2006 werd er geprobeerd om ook het defilé dat toch altijd een militaire klank met zich mee bracht in het kader van de vrede, vrijheid en veiligheid te zetten en de civiele groeperingen meer op de voorgrond te zetten dan de veteranen.

Ondanks de veranderingen waren de reacties positief op het vrijheidsdefilé, dat werd afgenomen door burgemeester G. van Rumund (PvdA) en de commissaris van de koningin van Gelderland C. Cornielje.³⁵⁵ Hoewel het defilé door de veranderingen wel een informeler karakter had gekregen door de afwezigheid van een lid van het Koninklijk Huis en het ministerie van Defensie was, blijkt de evaluatie, het vrijheidsdefilé wel een waardige vervanging van het veteranendefilé. Volgens de bezoekers zorgde het defilé er voor dat zij aangezet werden om na te denken over vrijheid, maar er was voldoende ruimte om de veteranen en de oud-verzetslieden te eren.³⁵⁶ Ook uit bezoekersaantallen bleek dat Wageningen zijn prominente positie als ‘stad der Bevrijding’ wist te behouden, maar de uitstraling van de Bevrijdingsherdenking was drastisch veranderd door de grotere nadruk op civiele organisaties en de strijd voor vrijheid in plaats van voor de veteranen.³⁵⁷

Wageningen werd als het ware door de invoering van de Nationale Veteranendag gedwongen om het militaire component van het defilé te laten vervallen en het vrijheidsaspect centraal te stellen. Toch wilde Wageningen de stad voor de veteranen blijven en ook de veteranen begrepen niet waarom zij niet meer welkom waren in de stad waar zij jarenlang erkenning vonden voor hun daden.

De onwil van Wageningen om het militaire en veteranengedeelte te laten vervallen was aanleiding om het vrijheidsdefilé van 2007 (en ook van 2008) weer open te stellen voor alle veteranen, ook voor de jonge categorie.³⁵⁸ Deze beslissing zorgde voor frictie tussen de gemeente en Defensie, want Defensie was alleen bereid om steun te verlenen, in de vorm van subsidie en een kleine participatie, als Wageningen zich zou richten op de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en niet op jonge veteranen. De gemeente Wageningen zat hierdoor in een lastige tweestrijd, zij wilde geen veteranen uitsluiten, maar ook geen conflict met Defensie. Wel vond zij het belangrijk dat er in Wageningen een waardige herdenking plaatsvond die paste bij de Bevrijdingsstad. Volgens de voorzitter van het NCHC C. de Veer

³⁵⁵ ‘Vrijheidsdefilé. Weinig reacties burgerij’, De Gelderlander, 25 juli 2006, *Gemeente Archief Wageningen* inv. nr. 00808.

³⁵⁶ Jaarverslag 2006, Werkgroep Evaluatie vrijheidsdefilé (Femmy van Doorn, Ed Dumrese, Rob Rijntalder en Wibe Drijver, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map evaluaties, 2007.

³⁵⁷ In 2006 waren er evenveel bezoekers als in 2004 (80.000). Evaluatie vrijheidsdefilé 2006, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 01800.

³⁵⁸ Verslag van de vergadering van het algemeen bestuur, 8 februari 2007. Aanwezig: De Veer, Van Rumund, Van Den Boorn, van Ketwich verschuur, Van 't Hooft, J. Scheeres, N. Smit, R. Croll, de heer Polman Tuin, J. Penning, A. Lok, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*.

voldeed het vrijheidsdefilé van 2006 hier niet aan, omdat de jonge veteranen afwezig waren.³⁵⁹ In 2007 waren het vooral weer veteranen (1600) die meeliepen in het defilé in plaats van de civiele groeperingen in 2006.³⁶⁰ Het militaire aspect werd verder uitgebreid met de militaire shows op De Dreijnen.³⁶¹

In het defilé van 2006 werd het 4 en 5 mei Comité Wageningen, die na 2005 de organisatie van het defilé op zich had genomen, gedwongen om het accent te leggen op het vrijheidsaspect en het betrekken van civiele groeperingen. Dit vrijheidsdefilé gaf geen volwaardig gevoel dat de herdenking van de capitulaties op de juiste wijze werd uitgevoerd. Het militaire aspect en de veteranen hadden altijd een groot aandeel gehad tijdens Bevrijdingsdag in Wageningen en dat moest zo blijven.³⁶²

Opvallend was dat in de 21ste eeuw de discussie in hoeverre het militaire element een rol moest spelen in de herdenking van 4 en 5 mei steeds weer terugkeerde in Wageningen. De uitspraak ‘de herdenking van 5 mei moet niet de kant op gaan van de militarisering, het gaat om de vrijheid in het licht van de onvrijheid, niet om vrede in het licht van oorlog’ drukt het dilemma van Wageningen goed uit.³⁶³ Oorlog, vrede en vrijheid moesten op een bepaalde manier steeds met elkaar worden verbonden in Wageningen. Een manier om dit te doen was om alle evenementen in het kader van de vrijheid, vrede en veiligheid te zetten en niet de andere kant te benadrukken dat vrede en vrijheid door militaire oorlogsvoering waren heroverd. Maar dat het defilé en het bijhorende militaire element belangrijk werden gevonden door de gemeente Wageningen bleek wel uit de onwil om de regels van Defensie op te volgen in 2007 en 2008 en een einde te maken aan de veteranentraditie in Wageningen.

³⁵⁹ Ibidem.

³⁶⁰ ‘Duizenden Nederlanders vieren Bevrijding, *De Gelderlander*, 7-5-2007, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*, map media 2004-2008, 2007.

³⁶¹ Quirijn Visscher, ‘Stad der Bevrijding blijft populair’, *De Gelderlander*, 7 mei 2007, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief NCHC*, map media 2004-2008, 2007.

³⁶² Mail Ed Dumrese, 12 september 2006, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2007.

³⁶³ Notulen van de Raad van Advies 4 en 5 mei Wageningen, 12 juni 2007 (Van Rumund, voorzitter, F. van Doorn, beleidsmedewerker, S. Driessen (bestuurslid), E. Dumrese (coördinator) O. Kroon (Wagenings Ondernemers Contact), J. Roodzant (st. Hotel de Wereld), J. Scheeres (NCHC), W. de Jong (Veluws bureauvoor toerisme), J. Fogteloo en T. Guiking (museum de casteelse poort), E-J. Frankhuizen (kon. Horeca Nederland), G. Swinkels (kon. Horeca Nederland Afd. Wageningen) J. Schouls (Raad van kerken), M. Witteveen (jongerenraad), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2008.

Van vrijheidsdefilé naar Bevrijdingsdefilé

De nationale uitstraling van Wageningen moest worden versterkt door de profilering van Wageningen als ‘stad van vrede, veiligheid en vrijheid’.³⁶⁴ Dit beleid kreeg echter geen navolging, want burgemeester Van Rumund en de gemeenteraad (PvdA, CDA, VVD en stadspartij Wageningen) wilden de historische benaming van ‘stad der Bevrijding’ behouden. Hij was het wel eens met het voornemen om activiteiten in het kader van vrede, veiligheid en vrijheid uit te breiden, maar Wageningen als Bevrijdingsstad bleef het belangrijkste in de beeldvorming van de stad en moest als nationaal begrip worden vergroot door de historische iconen en authentieke plekken van de Tweede Wereldoorlog centraal te zetten.³⁶⁵

Dat de historische link met de Tweede Wereldoorlog behouden moest worden werd verbonden met wijzigingen in het vrijheidsdefilé. In 2009 ging dit defilé zich alleen weer richten op de veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en de militairen die hun traditie handhaafden. Daarnaast moest het een internationaal karakter krijgen door de aanwezigheid van veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en hun traditiehouders uit de geallieerde landen. Deze visie werd benadrukt door de naamswijziging van het defilé in ‘bevrijdingsdefilé’.³⁶⁶ De nieuwe lijn werd ingezet door Cornelije die het voorzitterschap van het NCHC overnam. Hij was door Defensie naar voren geschoven om nieuw leven te blazen in het NCHC, het vrijheidsdefilé en om de richtlijnen van Defensie te volgen.³⁶⁷

In dit bevrijdingsdefilé moest het militaire karakter weer in ere worden hersteld. Een defilé was volgens Defensie bedoeld als een militaire parade en die invulling moest het ook krijgen in Wageningen. Er mochten geen civiele groeperingen meer meelopen zoals in het Vrijheidsdefilé van 2006 wat meer het karakter had van een optocht.³⁶⁸

³⁶⁴ Visiestuk Ed Dumrese, 1 april 2007, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Beleid, 2008. Waarom Wageningen? Concept beleidsplan Recreatie&toerisme, gemeente Wageningen, Amsterdam 10 oktober 2007 (Stephen Hodes&Birte Querl), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid, 2008.

³⁶⁵ Vergadering Raad van Advies op 30 oktober 2007 (Van Rumund, voorzitter, F. van Doorn, beleidsmedewerker, S. Driessen (bestuurslid), A. Groen (WUR) , J. Roodzant (st. Hotel de Wereld), J. Scheeres (NCHC), W. de Jong (Veluws bureauvoor toerisme), J. Fogteloo en T. Guiking (museum de casteelse poort), G. Schwinkels (kon. Horeca Nederland Afd. Wageningen) J. Schouls (Raad van kerken, M. Witteveen (jongerenraad), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2008. Bouwen voor de toekomst. Collegeprogramma 2006-2010. PvdA, CDA, VVD en stadspartij Wageningen, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid, 2009.

³⁶⁶ Stad Wageningen, Dolores Brouwer (18 februari 2009) ‘Veel enthousiasme bij presentatie 4 en 5 mei ’, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

³⁶⁷ Rapportage Werkgroep NCHC nieuwe stijl, 30 januari 2008 (Werkgroep Arend van Hout (chef kabinet provincie Gelderland en voorzitter van de werkgroep) Alice van ’t Hooft en Jan de Raadt (NCHC), Ed Dumrese, Rob Rijntalder, H. Snijder (4 en 5 mei comité), Wibe Drijver en Femmy van Doorn (gemeente Wageningen), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2008.

³⁶⁸ ‘Compact defilé Wageningen’, *Bevrijdingskrant* 1 mei 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

Dit betekende niet dat de link met de onderwerpen vrede, vrijheid en veiligheid verdween op Bevrijdingsdag in Wageningen, want het defilé moest in het kader worden geplaatst van vrede, vrijheid en veiligheid en verbonden worden met het symposium in de ochtend.³⁶⁹ Dit werd gedaan door zogenaamde accentveteranen uit te nodigen naar aanleiding van het thema van het symposium.³⁷⁰ Het kon hier dus gaan om veteranen van na 1945 die met goedkeuring van Defensie aanwezig waren in Wageningen, want in 2009 werden bijvoorbeeld alle veteranen van NAVO-missies uitgenodigd, omdat het thema van het symposium ‘Zestig jaar NAVO’ was. Met de voorwaarden van Defensie stemde de gemeente in, want samenwerking met Defensie was van groot belang voor subsidie en militaire ondersteuning en participatie tijdens de Bevrijdingsherdenking.³⁷¹

Telkens was het spanningsveld tussen het militaire en civiele element zichtbaar bij de organisatie van het defilé in Wageningen. Steeds werd er geprobeerd om civiele elementen te betrekken bij het defilé, maar er werd nooit een goede vorm gevonden om dit naar ieders tevredenheid te doen. Het defilé bleef een militair karakter houden waar civiele organisaties niet in thuis hoorden, daarom werd er uiteindelijk in 2009 gekozen om het defilé in pure militaire vorm te organiseren zonder dat er civiele elementen bij betrokken werden. Deze elementen moesten wel terugkomen in de herdenking van de capitulaties door het defilé in het kader van de vrede, vrijheid en veiligheid te plaatsen en de organisatie van het ochtendsymposium, maar stonden niet zo op de voorgrond in de herdenking als de veteranen en militairen tijdens het defilé.

Veteranenprotesten

De veranderingen gingen niet zonder slag of stoot. Veel veteranen waren teleurgesteld dat zij niet meer werden uitgenodigd in de Bevrijdingsstad. Vooral het uitsluiten van de Indiëgangsters zorgden voor protesten. Na een jarenlange strijd voor erkenning en gelijkstelling met de veteranen en oud-verzetslieden die in de periode 1940-1945 in Nederland hadden gestreden, werd er weer een onderscheid gemaakt door het uitsluiten van de strijders uit Nederlands-Indië. De Indiëgangsters werden al sinds het begin van de jaren tachtig betrokken bij de herdenking van de capitulaties en konden worden gezien als de vormgevers van deze

³⁶⁹ Concept-verslag van het overleg inzake toekomst symposium, herdenkingsdienst en defilé (met ceremonie) 5 mei Wageningen op 8 oktober 2007 in hotel de Wereld.

³⁷⁰ Definiëring deelnemers defilé Wageningen, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2008.

³⁷¹ Bestuursvergadering comité 4 en 5 mei Wageningen, 8 april 2008. Geert van Rumund, Rob Rijntalder, Henk Snijder, Harry Otten, Jan-Willem Koekebakker, Jaap Wildeboer, Sjaak Driessen, Ed Dumrese en Irma Beerdsen, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map comité 4 en 5 mei, 2008.

herdenking. Zij waren net zo betrokken geweest bij de oprichting van deze herdenking en het defilé als de veteranen en oud-verzetslieden die in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog hadden gevochten.

Volgens de hoofdredacteur van de *Veluwepost* Martin Brink bleek uit dit besluit dat de Indiëgangers nooit helemaal geaccepteerd waren in Wageningen. Het was volgens hem ook een schande dat er nooit een apart monument was opgericht voor de zeven Wageningers die tijdens de Indonesische vrijheidsstrijd (1945-1950) in Nederlands-Indië waren gesneuveld.³⁷² Ook oud-Indiëganger J. van Ommen protesteerde tegen de uitsluiting van de Indiëgangers en eiste dat alle Indiëgangers voortaan op 5 mei in Wageningen werden uitgenodigd.³⁷³ Het comité 4 en 5 mei Wageningen en burgemeester Van Rumund gingen zich voor dit doel inzetten.³⁷⁴ Nadat er Kamervragen over waren gesteld gaf de staatssecretaris en het NCHC toestemming aan 150 Indiëgangers om mee te lopen in het defilé.

Naast het protest van de Indiëgangers werd er ook een landelijk protest georganiseerd door het Comité Opmars Wageningen opgericht door, oud-Unifiller en oud-statenlid van de LPF in de provincie Zuid-Holland, Jens van der Vorm-de Rijke. Hij deed een oproep aan alle Nederlandse veteranen om toch naar Wageningen te gaan: alle veteranen hadden volgens Van Der Vorm recht om mee te lopen in het defilé in Wageningen.³⁷⁵ Hij vond het ongelooflijk dat wel jonge buitenlandse veteranen uitgenodigd werden voor het defilé, maar dat deze groep Nederlandse veteranen werd buitengesloten.³⁷⁶

In het Bevrijdingsdefilé van 2009 liep er een kleine groep illegale veteranen mee die de oproep van het Comité Opmars Wageningen volgde. Deze veteranen werden niet tegengehouden, maar mochten geen deel uit maken van het officiële defilé, waarin Nederlandse en buitenlandse Tweede Wereldoorlog veteranen en actief dienende militairen,

³⁷² Verzoek om een gedenkplaat van Martin Brink aan B&W Wageningen op 8 april 2004, Veenendaal, *Gemeente Archief Wageningen*, inv. nr. 00511. Defilé aan flarden', door Martin Brink, 16 oktober 2008, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

³⁷³ Bestuurvergadering comité 4 en 5 mei Wageningen, 4 november 2008 (Harry Otten (voorzitter), Jan-Willem Koekebakker, Jaap Wildeboer, Sjaak Driessen, Ed Dumrese, Irma Beerdsen (notuliste), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map 4 en 5 mei comité, 2009. Brief van J. A. van Ommen aan het bestuur Nat. Indië-monument 1945-1962, 2 december 2008, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen, 2009.

³⁷⁴ Email van Harry Otten aan AB NCHC, 7 april 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen 2009. 'Hoop voor veteranen Indië', *De Gelderlander*, 03-11-2008, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

³⁷⁵ Bericht van Opmars Wageningen, 7 april 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen, 2009.

³⁷⁶ projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant NCHC, 2009.

Indiëveteranen en themaveteranen in meeliepen. De bevolking van Wageningen ondersteunde deze illegale veteranen door spandoeken met ‘welkom’ op te hangen.³⁷⁷

Ondanks positieve reacties op het defilé, dat wederom ‘indrukwekkend’ was,³⁷⁸ werd het beleid van het NCHC bekritiseerd. Cornielje benadrukte dat hij er alles aan had gedaan om alle belangen, die van de regering en van Wageningen, met elkaar te verbinden om een zo goed mogelijk defilé te organiseren met een nationale en internationale uitstraling. Volgens Cornielje had het defilé een te grote nationale uitstraling om te ‘worden gereduceerd tot een lokale herdenking’.³⁷⁹ De leden van het NCHC waren ook niet gelukkig met het uitsluiten van bepaalde groepen veteranen, maar zagen deze veranderingen als noodzakelijk om het voortbestaan van het defilé te garanderen. Wel vonden zij dat er meer rekening moest worden gehouden met de gevoelens van de veteranen zoals de Indiëgangers.³⁸⁰

Ook het Veteranenplatform was het met Cornielje eens dat de nieuwe opzet de beste optie was voor de herdenking van de capitulaties. Het belangrijkste was dat deze herdenking behouden bleef, want volgens het Veteranenplatform:

‘kunnen de Nederlandse veteranen zich nu twee keer per jaar profileren voor de Nederlandse samenleving. Zij zijn er zeker niet op achteruit gegaan, als er wordt gekeken naar de situatie van dertig jaar geleden, waar er geen of weinig aandacht werd besteed aan de verering en herdenking van de veteranen’.³⁸¹

Wageningen als ‘Stad der Bevrijding’ en City of Life Sciences

Het bovenstaande citaat typeert de toegenomen aandacht en erkenning die er in Nederland vanaf het einde van de jaren tachtig voor de veteranen was ontstaan. Wageningen moest zich steeds aan deze ontwikkelingen aanpassen. Eind jaren tachtig werd dit gedaan door de

³⁷⁷ George Marlet ‘Een overwinning met een bijsmaak’, 6 mei 2009, *Trouw*, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map knipselkrant, 2009. ‘Triomftocht jonge veteranen’, 6 mei, *Telegraaf*, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009. ‘Ongenode veteranen toch in defilé Wageningen’, 5 mei, *De Gelderlander* projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

³⁷⁸ Notulen evaluatie WCM 14 mei 2009. Ed Dumrese, Gerrit van Heerikhuize, Eugene Goossens, Edwin Musquetier, Wil Wiegerink, Henk Snijder, Jos Smits, John Ouwendijk, John van Vucht, Cor Beukers en Hans Rebers, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen 2009.

³⁷⁹ Anne Salomons en Fred Lardenoye, Defilé in Wageningen alleen nog voor veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, september 2009, *checkpoint*, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen 2009.

³⁸⁰ AB vergadering NCHC, 30 jan. 2009. Aanwezig: Cornielje, Van Rumund, Van Ede, Weisglas, Van Ketwich Verschuur, Otten, Breukink, Weisglas, Blom, Lok, Dumrese, Beerdsen (notuliste), projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen 2009.

³⁸¹ ‘Het is weer een pas voorwaarts’, *Checkpoint*, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map NCHC algemeen 2009.

introdactie van het veteranendefilé voor de oud-verzetsstrijders en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en de uitbreiding hiervan met de veteranen van na 1945 in het defilé van 1996. Door de invoering van de Nederlandse Veteranendag in Den Haag moest Wageningen weer een nieuwe insteek vinden voor het defilé. Het NCHC vond die in de internationalisering van het defilé om zich op deze manier te onderscheiden van veteranendag. Defensie wilde niet dat het defilé in Wageningen en de veteranendag teveel op elkaar leken en concurrenten werden, daarom werd er besloten dat Wageningen de historische link met de Tweede Wereldoorlog in het defilé centraal moest zetten en werd de Nederlandse Veteranendag vooral een dag voor veteranen van na 1945.

Deze zoektocht naar een nieuwe opzet van het defilé in Wageningen was ook verbonden met de twee elementen die steeds benadrukt moesten worden in de herdenking van de capitulaties, namelijk de Duitse en Japanse capitulatie en het militaire defilé met daar tegenover het symposium waar de thema's van vrijheid, vrede en veiligheid centraal stonden. Steeds weer moesten deze twee elementen met elkaar verbonden worden en moest het defilé in het kader van de vrede, veiligheid en vrijheid worden geplaatst. Het militaire aspect (defilé, veteranen en de militairen) werd op deze manier verantwoord door de comités en de gemeente Wageningen. Er moest een brug worden geslagen tussen de concepten 'Stad der Bevrijding' en 'City of Life Sciences'.³⁸² Het historische feit dat de Duitse capitulatie op 5 mei 1945 was getekend in Wageningen moest worden verbonden met de Landbouwwuniversiteit en de aangrenzende studies en bedrijven die een bijdrage leverden aan de vrede, vrijheid en veiligheid in de wereld. Volgens het 4 en 5 mei comité Wageningen was deze verbinding tussen het militaire en het civiele aspect in de herdenking ook het belangrijkste element waardoor de herdenking en het Bevrijdingsfestival in Wageningen zich onderscheidten van de festivals en herdenkingen in de rest van Nederland.³⁸³ De vrijheid stond in geheel Nederland centraal door het landelijk vrijheidsthema van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, maar in Wageningen werd dit ook verbonden met strijd voor de vrijheid die in Nederland op 5 mei 1945 werd voltooid en de erkenning voor de Nederlandse veteranen en oud-verzetslieden.

Het defilé in Wageningen bleef behouden als een militaire parade van Nederlandse en geallieerde veteranen en oud-verzetslieden uit de Tweede Wereldoorlog en hun traditiehandhavers.³⁸⁴ Dit militaire aspect werd weer benadrukt door de aanwezigheid van Defensie vanaf Bevrijdingsdag 2009 in Wageningen. Het militaire karakter van de herdenking

³⁸² Visie 2010+, 29 juni 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid, 2009.

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ VVD: eerste stap naar een nieuwe toekomst defilé, *Veluwepost*, 15 oktober 2008.

bleef op de voorgrond staan, maar zou nooit de overhand krijgen tijdens de Bevrijdingsherdenking op 5 mei in Wageningen.³⁸⁵ Ook al werd het programma op De Dreijnen, waar de deelnemers van het defilé zich verzamelden en militaire voertuigen en re-enactmentgroepen gepresenteerd werden, groter altijd behield het civiele aspect van vrede, vrijheid en veiligheid een plek op 5 mei door het ochtendprogramma en door het vredeskader (*City of Life Sciences*) waar de gehele herdenking van de capitulaties en de bevrijding in Wageningen in werd geplaatst.³⁸⁶

³⁸⁵ De Stadspartij Wageningen, Harald van Roekel, 15 oktober 2008, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant 2009.

³⁸⁶ Bestuursvergadering comité 4 en 5 mei Wageningen, 19 mei 2009 (Harry Otten (voorzitter), Jan-Willem Koekebakker, Jaap Wildeboer, Ed Dumrese, Irma Beerdsen (notuliste) en Interne evaluaties 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map beleid, 2009. 'Het programma op de Dreijnen', *De Veluwepost*, 10 april 2009, projectbureau 4 en 5 mei comité Wageningen, *Archief 4 en 5 mei comité*, map Knipselkrant, 2009.

6. Conclusie

Elk jaar op 5 mei wordt de stad Wageningen omgetoverd in een manifestatie waar militairen, oud-verzetslieden, veteranen en verschillende oorlogsvoertuigen te zien zijn. Voor de veteranen, oud-verzetslieden en andere belangstellenden is het veteranendefilé hét hoogtepunt van de viering van de bevrijding in Wageningen. Met grote trots presenteren zij zich aan de bevolking en begroeten zij de ‘veteraan der veteranen’ prins Bernhard als hun parade-inspecteur.

Vanaf 1975 tot 2009 heeft de bevrijdingsherdenking in Wageningen veel veranderingen ondergaan. Net als in de opzet van de herdenking en viering van 4 en 5 mei in Nederland kwamen er in de loop van de jaren wijzigingen in de opzet van de Bevrijdingsherdenking. Het NCHC kreeg in deze periode te maken met vier discussies over de opzet van de herdenking. De eerste discussie ging over in hoeverre het militaire of civiele aspect aanbod moest komen tijdens 5 mei. De tweede of er net als bij de viering van 5 mei een verschuiving moest komen van de herdenking van de Bevrijding op 5 mei 1945 naar de vrijheid in internationaal perspectief met een nadruk op actuele oorlogen, de derde discussie ging over welke veteranen mochten meelopen in het defilé; alleen veteranen uit de Tweede Wereldoorlog of ook veteranen van missies na 1945 en ten slotte de vraag hoe het veteranendefilé in Wageningen moest bestaan naast de Nederlandse Veteranendag die vanaf 2005 in Den Haag werd gehouden?

In deze scriptie heb ik onderzocht welke invloed deze discussies hebben gehad in de opzet van de herdenking van de capitulaties en het nationale beeld van de stad Wageningen tijdens de viering van 5 mei.

Aandacht voor de veteraan

Het ontstaan van het veteranendefilé in Wageningen in 1988 kan in de context worden geplaatst van de invoering van de Veteranennota in 1990. Vanaf eind jaren tachtig kwam er vanuit de samenleving en de politiek meer aandacht voor de veteranen in de vorm van de opvang en nazorg, maar ook op het gebied van herdenkingen. Het veteranendefilé in Wageningen nam hierin een speciale positie, omdat de oud-verzetslieden en de veteranen meer contact hadden met de samenleving dan tijdens de herdenkingen in Amsterdam, op de Grebbeberg, Roermond of in Den Haag.

Door het defilé in Wageningen kreeg het militaire aspect ook een steeds grotere rol in de herdenking van de capitulaties. Een decennium voor het eerste defilé was het ondenkbaar

geweest dat zo'n militaire parade in Wageningen zou worden gehouden. Er was vooral in de jaren zeventig veel weerstand tegen militair vertoon op 4 en 5 mei. De CPN wilde bijvoorbeeld liever dat op Bevrijdingsdag het verzet herdacht werd en er gewaarschuwd werd tegen nieuwe vormen van fascisme. Veteranen of de krijgsmacht hoorden niet thuis op deze herdenking die vooral in het teken moest staan van de vrede en de vrijheid. Dit betekende niet dat deze lijn door de regering werd gekozen; de krijgsmacht en de veteranen hadden geen vaste plek op Bevrijdingsdag, maar in de jubileumjaren van 1955, 1960, 1965 en 1970 werd er weldegelijk een nationaal defilé georganiseerd om deze groep te herdenken. Maar een echte vaste dag waarop de veteranen zich in Nederland konden presenteren bestond niet.

Wageningen wilde elk jubileumjaar een defilé organiseren om de viering van de bevrijding in deze stad een grotere nationale uitstraling te geven, maar alleen in 1955 werd het krijgsmachtdefilé in Wageningen gehouden. Daarna waren de krijgsmacht en de veteranen lange tijd niet aanwezig in Wageningen. Ook de eerste bevrijdingsherdenkingen in de tweede helft van de jaren zeventig waren meer gericht op de oud-verzetslieden en het symbool van het Nederlandse verzet in de Tweede Wereldoorlog prins Bernhard dan op de oud-strijders uit de periode 1940-1945.

Eind jaren tachtig had het defilé in Wageningen op 5 mei echter een vaste plek gekregen en nam de aandacht voor de Nederlandse veteranen in Wageningen ook toe. Deze toegenomen aandacht werd onderstreept, doordat de groep die in Wageningen werd herdacht steeds verder werd uitgebreid. In 1982 werden de veteranen, die in Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog hadden gevochten, betrokken bij de herdenking en in 1996 werd de herdenking uitgebreid met alle Nederlandse veteranen sinds 1945. De wijzigingen werden doorgevoerd om de traditie in Wageningen te laten voortzetten door nieuwe generatie veteranen, maar ook omdat de veteranen van na 1945 en andere betrokkenen, zoals de CPN'er Joop Wolff, vonden dat zij recht hadden op dezelfde vorm van erkenning als de groep uit de Tweede Wereldoorlog. Er meldden zich steeds nieuwe groepen in Wageningen als een vorm van 'wij ook' die vonden dat zij ook moesten mee lopen in het defilé. Er was bijvoorbeeld in de aanloop naar de herdenking van 1996 het voornemen om ontwikkelingswerkers uit te nodigen, omdat zij zich op een civiele manier inzetten voor de internationale vrede.

Deze toegenomen aandacht voor de veteranen in Wageningen is ook gebleken uit de verschillende onderzoeken van het Veteraneninstituut in Doorn. Vanaf 2004 voert dit instituut een beeldvormingonderzoek uit met de Erasmus Universiteit (Rotterdam) over de

berichtgeving van veteranen in kranten.³⁸⁷ Hieruit kan worden geconcludeerd dat sinds het midden van de jaren negentig een overwegend positief beeld bestaat van de veteraan in de kranten en de samenleving en dat zij vaker het onderwerp van de artikelen zijn.³⁸⁸

Het defilé in Wageningen heeft hier zeker aan bijgedragen. Tijdens de herdenking van 2005 kreeg het NCHC de prins Mauritsmedaille voor hun verdiensten ten opzichte van de positievere beeldvorming van de Nederlandse veteranen en krijgsmacht. Het NCHC had in Wageningen in de jaren tachtig de basis gelegd voor de Nederlandse veteranentraditie na de Tweede Wereldoorlog. Het werd daarom door de gemeente Wageningen als een groot verlies gezien toen Defensie besloot om deze veteranentraditie te verplaatsen naar Den Haag door de invoering van de Nederlandse Veteranendag in 2005.

Militaire of civiele Bevrijdingsdag?

Dit plan van Defensie was aanleiding dat wederom de discussie ontstond in welke mate het defilé het beeld van Bevrijdingsdag in Wageningen moest bepalen. In 1996 was er al een kleine verschuiving gemaakt door in de ochtend een symposium te organiseren, zodat civiele hulpverleners en vraagstukken ook een plek kregen op 5 mei. Dit civiele aspect kwam ook terug op de Bevrijdingsfestivals waar de jongeren vooral bewust moesten worden van hun eigen vrijheid en het onrecht dat nog steeds bestond in de samenleving. Moest Wageningen deze verschuiving ook niet maken door zichzelf te presenteren als ‘stad van de vrijheid’ in plaats van ‘Stad der Bevrijding’?

Deze verlegging was een gevolg van de invoering van de Nederlandse Veteranendag in Den Haag en de instelling van het Vrijheidsdefilé in 2006 dat toch meer gericht was op civiele groeperingen en eigenlijk niets meer weg had van het Veteranendefilé dat daarvoor werd georganiseerd. Dit betekende niet dat de gemeente Wageningen gemakkelijk afstand deed van zijn veteranentraditie, want veel Wageningers en veteranen zagen de stad als ‘de ontmoetingsplek van de veteranen’.

Toch zorgde Defensie ervoor dat de veteranentraditie die vanaf 1996 in Wageningen was ontstaan voor alle veteranen in 2005 verplaatst werd naar Den Haag. Door te dreigen met terugtrekking van de militaire ondersteuning en subsidie werd het de comités in Wageningen

³⁸⁷ Elands, Onderzoekswijzer, 23-24. M. Elands, ‘Verschuivende beelden. Het imago van Nederlandse veteranen na WO-2’, *Carré 28* (2005-6) 16-18.

³⁸⁸ E. van Beveren, Held, *dader of slachtoffer? De veteraan in de media* (masterthesis Erasmus Universiteit, Rotterdam 2007). Steffen Jongh, *Passie voor onze veteranen? Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen in de gedrukte Nederlandse media* (masterthesis Erasmus Universiteit, Rotterdam 2009). Angélique van Tilburg, Held, *dader, slachtoffer. Onderzoek naar de beelden van veteranen in artikelen in de Nederlandse dagbladen van 2008* (masterthesis Erasmus Universiteit, Rotterdam 2009)

onmogelijk gemaakt om nog jonge veteranen uit te nodigen. Het defilé mocht alleen plaatsvinden als het weer in de oude opzet, dus alleen gericht op de oud-verzetslieden en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog, werd georganiseerd. Volgens Defensie was Wageningen teveel met de Tweede Wereldoorlog verbonden dat het niet mogelijk was om het veteranendefilé om te toveren tot de Nederlandse Veteranendag. Door de machtspositie van Defensie kon zij dus de vorm van de herdenkingen bepalen en beslissen welke veteranen in welke stad welkom waren. Er werd weinig rekening gehouden met de grote waarde die Wageningen had voor veel veteranen.

Ook de comités en de gemeente in Wageningen waren geen voorstanders van het beleid van Defensie, want het defilé en de militaire lading die deze parade met zich meebracht waren belangrijke onderdelen geworden van 5 mei. Het was een evenement dat de viering van de bevrijding uniek maakte in Wageningen en het had een grote aantrekkingskracht op mensen uit geheel Nederland. Ondanks dat de gemeente en comités het civiele aspect van vrede en vrijheid een belangrijke tegenhanger vonden voor het defilé, wilde Wageningen het defilé niet kwijtraken. Dit had aan de ene kant te maken met de unieke historie van Wageningen, omdat in deze stad de Duitse capitulatie was getekend, maar het had aan de andere kant meer te maken met commerciële doeleinden. Het defilé en de veteranen stonden centraal tijdens 5 mei en het ochtendsymposium en de civiele hulpverleners hadden wel een vaste plek gekregen, maar waren nooit zo prominent aanwezig als de veteranen. Als de veteranen niet meer naar Wageningen zouden komen op 5 mei dan zou dat grote gevolgen hebben voor het karakter van de viering van bevrijding in Wageningen. Het defilé vormde de Bevrijdingsdag in Wageningen. Het civiele aspect was vooral toegevoegd om aansluiting te vinden bij de studenten op de Landbouwuniversiteit, de vredespartnerschappen en initiatieven en het beleid van het Nationaal Comité 4 en 5 mei dat zich vanaf de jaren negentig vooral ging richten op vrijheid en vrede in de toekomst.

Dit grote belang dat gehecht werd aan het defilé had als gevolg dat het 4 en 5 mei Comité Wageningen het Vrijheidsdefilé in 2007 en 2008 zelf ging organiseren om zo de regels van Defensie te omzeilen en alle categorieën veteranen te kunnen uitnodigen. Dit opstandige gedrag werd in de loop van 2008 door Defensie tegengehouden, doordat de commissaris van de koningin Cornielje het NCHC moest reorganiseren en ervoor moest zorgen dat tijdens het Bevrijdingsdefilé van 2009 alleen Nederlandse en geallieerde oud-verzetslieden en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog en hun traditiehouders meeliepen. Defensie maakte wederom duidelijk dat zij bepaalde hoe de veteranen in Nederland werden

herdacht en hield geen rekening met de gevoelens van de comités en de gemeente in Wageningen of die van de veteranen.

Natuurlijk hadden de veteranen niet te klagen over de 'luke' positie waarin zij zaten in de 21ste eeuw als het om opvang, herdenkingen of waardering ging. De positie van de veteraan in Nederland is erg verbeterd. In 2006 was het mogelijk dat veteranen konden gaan protesteren, omdat zij niet waren uitgenodigd in Wageningen, maar aanwezig moesten zij bij de Nederlandse Veteranendag in Den Haag. Dit was in de jaren tachtig ondenkbaar, omdat een Nederlandse Veteranendag simpelweg niet bestond.

Toch heeft Wageningen aan het kortste eind getrokken, doordat het van Defensie niet meer de 'stad der veteraan' mocht zijn. Het veteranendefilé en prins Bernhard waren publiekstrekkers en maakte Bevrijdingsdag in Wageningen tot een speciale nationale gebeurtenis. Maar Wageningen blijft de 'Stad der Bevrijding' waar de oud-verzetslieden en veteranen uit de Tweede Wereldoorlog vanaf 2009 meelopen in het Bevrijdingsdefilé. En in deze stad wordt ook het startschot gegeven voor de festiviteiten op Bevrijdingsdag in Nederland door het ontsteken van het bevrijdingsvuur bij Hotel de Wereld en. Deze positie kan Wageningen niet worden ontnomen, want de geschiedenis van 5 mei 1945 in Hotel de Wereld kan niet worden herschreven.

7. Bronnen- en Literatuurlijst

Bronnen

Archief Secretarie gemeente Wageningen

De viering van 4 en 5 mei in Wageningen 1945-1986

Veluwepost

Gemeente Archief Wageningen

De viering van 4 en 5 mei in Wageningen 1987-2009

Archief 4 en 5 mei Comité Wageningen

De viering van 4 en 5 mei in Wageningen 1987-2009

Archief NCHC

De viering van 4 en 5 mei in Wageningen 1987-2009

Archief Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG)

Archief Joop Wolff

Archief Semi-Statistische Archiefdiensten-Ministerie van Defensie(SSA-MvD)

De viering van Bevrijdingsdag en de betrokkenheid van het ministerie van Defensie

Koninklijke Bibliotheek

Handelingen der Staten-Generaal 2de Kamer 1972-1973

Haagsche Courant 1977

Literatuur

1. Algra, G.E., 'Herdenken of eren: de onlosmakelijke band tussen veteranen en de gevallen', *Carré*, 28 (2005-6) 30-33.

2. Almagor, L.M. en P.H. Kamphuis, 'De Grebbeberg', in: Madelon de Keizer en Marije Plomp red., *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010) 202-212.
3. Beveren, E. van, *Helden, dader of slachtoffer? De veteraan in de media* (masterthesis Erasmus Universiteit Rotterdam 2007).
4. Bornebroek, Arno, *De oorlog zit me op de hielen. Hans Teengs Gerritsen (1907-1990)* (Amsterdam 2010).
5. Bossenbroek, Martin, *De Meelstreep. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).
6. 'Ein ewiger Krieg', *Der Spiegel* 28 (2010) 48-56.
7. Elands, Martin, 'Oudere veteranen en de roep om maatschappelijke erkenning', *Militaire Spectator* 169 (2000-5) 219-231.
8. Elands, Martin, *Vechten, verbeelden en verwerken. Nederland en zijn Korea-veteranen* (Amsterdam 2001).
9. Elands, M., 'Verschuivende beelden. Het imago van de Nederlandse veteranen na WO-2' *Carré* 28 (2005) 16-18.
10. Elands, Martin, *Van strijd tot veteranenbeleid: het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger en zijn veteranen 1941-2001* (Amsterdam 2001).
11. Elands, Martin, *Oost west, thuis best?: De opvang van uit Nederlands-Indië teruggekeerde militairen 1948-1951* (Doorn 2004).
12. Elands, M. en J.R. Schoeman, *Onderzoekswijzer. Inventarisatie onderzoek maatschappelijke erkenning veteranen, Veteraneninstituut Kennis-en onderzoekscentrum* (december 2009).

13. Gent, Tobias van, *Het falen van de Nederlandse gewapende neutraliteit, september 1939- mei 1940* (Amsterdam 2009).
14. Goettsch, M., *Veteranen: een levend verleden. Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen rondom de regionale veteranendagen in de regionale weekbladen van 2007* (Rotterdam 2008).
15. Have, van der F., A. Steenbergen, *Wageningen en omgeving in oorlogstijd* (Wageningen 1995).
16. Hilbrink, Coen, *Vogelvrij verleden. Oud-illegalen na de oorlog* (Amsterdam 2001).
17. Hobsbawm, Eric en Terence Ranger ed., *The invention of tradition* (Cambridge 1983).
18. Hopman, B., 'Een eigen plaats in de geschiedenis: militaire en collectieve herdenkingen in Nederland', *Carré*, 26 (2003- 4/5) 34-37.
19. Jongh, Steffen, *Passie voor onze veteranen? Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen in de Nederlandse gedrukte media* (Rotterdam 2009).
20. Klep, Leo, *Hotel De Wereld, de geschiedenis van het 'huis eerste rang ter plaatse'* (Wageningen 2004).
21. Klept, Chris, *Van Korea tot Kosovo. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag 1999).
22. Klinkenberg, Wim, *Prins Bernhard, een politieke biografie 1911-1979* (Amsterdam 1979).
23. Lagrou, Pieter, *The legacy of nazi occupation. Patriotic memory and national recovery in Western Europe, 1945-1965* (Cambridge 2000).

24. Lebow, Richard Ned, 'The memory of politics in postwar Europe', in: Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner en Claudio Fogu ed., *The politics of memory in postwar Europe* (Durham 2006) 1-40.

25. Locher-Scholten, Elsbeth, 'Van Indonesische urn tot Indisch monument: vijftig jaar Nederlandse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Azië', *Bijdrage en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 114 afl.2 (1999) 192-222.

26. Maas, M. en B. Hopman, 'De betekenis van herdenken', in: *Militaire Spectator* 146 (5-2000) 265-275.

27. Meines, Ted, *De geschiedenis van de veteraan* (Leidschendam 2005).

28. Meines, Ted, *Lezing van Luitenant-generaal b.d. Ted Meines. 'Prins Bernhard: Veteraan van Oranje'* (2008).

29. Mooij, Annet, 'De langste schaduw: het denken over psychische oorlogsgevolgen', in : Conny Kristel ed., *Binnenkamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Besluitvorming* (Amsterdam 2002) 261-291.

30. Plantinga, Judith, *Dat mag in de krant. Een onderzoek naar de berichtgeving over veteranen rond bevrijdings-en veteranendag* (Rotterdam 2007).

31. Reijt, van de, Maud, *Zestig jaar herrie om twee minuten stilte. De Duitse aanwezigheid bij de Nederlandse lokale dodenherdenking vanaf de jaren negentig als nieuwe fase in de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog (1945-2008)* (Masterscriptie, Universiteit van Amsterdam 2008).

32. Scott, W.J., *French Veterans of the war in Algeria. A description and comparison with American veterans of the Vietnam War* (Baltimore 1993).

33. Schoeman, Jan, 'Oorlog..welke oorlog? De publieke opinie en de Korea-veteranen', in: Martin Elands, *Vechten, verbeelden en verwerken. Nederland en zijn Korea-veteranen* (Amsterdam 2001) 79-90.
34. Schoemaker, Ben, Herman Roozenbeek ed., *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam 2004).
35. Teitler, G. en J. Hoffenaar, *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking* (Amsterdam 1990).
36. Tilburg, A. van, *De helden van Veteranendag. Een onderzoek naar de beeldvorming over veteranen in de berichtgeving in de landelijke Nederlandse dagbladen rondom de Nederlandse Veteranendag 2007* (Rotterdam 2008).
37. Vermolen, Julika, 'De vierde en de vijfde mei. Herinnering aan en herdenking van de Tweede Wereldoorlog. Een overzicht van de betekenis van de vormgeving aan 4 en 5 mei', *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Zesde Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (1995) 87-122.
38. Vogelaar, H.H., drs. J.W. Reerds en prof. Dr. N.J.N. Schreuder, 'De veteraan bestaat niet. Veteranen en traumabehandeling', *Militaire Spectator* 169 (2000-5) 254-265.
39. Vree, Frank van, *In de schaduw van Auschwitz. Herinneringen, beelden en geschiedenis* (Groningen 1995).
40. *Wageningen herdenkt: 60 jaar vrijheid* (Dodewaard 2005).
41. Weerts, J.M.P., 'Het Nederlandse veteranenbeleid in internationaal perspectief', *Militaire Spectator* 169 (2000-5) 245-254.
42. Withuis, Jolande, *Erkenning: van oorlogstrauma naar klaagcultuur* (Amsterdam 2002).
43. Withuis, Jolande, *Na het kamp: Vriendschap en politieke strijd* (Amsterdam 2005).

44. Withuis, Jolande, *Weest manlijk, zijt sterk: Pim Boellaard (1903-2001), het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2008).

8. Dankwoord

Het idee voor het onderwerp van deze scriptie ontstond na het publiceren (De Gelderlander) van de postume brief van prins Bernhard, waarin hij te kennen gaf dat hij het defilé niet in afgeslankte vorm wilde voortzetten, maar wilde vervangen door de Nederlandse Veteranendag in Den Haag op 29 juni. Na gesprekken met Gerard Aalders (NIOD) over prins Bernhard en Ed Dumrese en Rob Rijntalder van het 4 en 5 mei Comité Wageningen en het NCHC over de viering van Bevrijdingsdag in Wageningen heb ik uiteindelijk besloten om mijn Masterscriptie te schrijven over het veteranendefilé in Wageningen. Deze personen wil ik dan ook heel erg bedanken voor hun inzet en in het bijzonder wil ik Ed Dumrese en Rob Rijntalder bedanken voor het openstellen van het archief van het 4 en 5 mei comité Wageningen en het NCHC.

Daarnaast wil ik Martin Elands en Jan Schoeman van het Veteraneninstituut bedanken die mij voorzien hebben van interessant materiaal over veteranen en hun geschiedenis. En wil ik Jaap van Ommen, Piet Wondergem en Ted Meines bedanken voor de tijd die zij vrij hebben gemaakt om hun verhaal te vertellen.

Maar deze scriptie was nooit tot stand gekomen als mijn scriptiebegeleidster Jolande Withuis (NIOD) mij niet had geadviseerd hoe ik mijn onderzoek in Wageningen moest aanpakken en welke insteek ik moest kiezen voor mijn onderzoek. Daarnaast heeft zij ook goed commentaar gegeven op de hoofdstukken. Ook wil ik mijn tweede lezer Herman Amersfoort bedanken die bereid was om de eerste versie van mijn scriptie ook van commentaar te voorzien.